

శ్రీ రస్తు.

శ్రీమతేరామానుజాయఃమః.

కవిహృదయసర్వస్వము.

పరిమళరంగనాథక్షేత్రవాసులగు

ఉపన్యాసప్రసిద్ధులైన

శ్రీమత్తిరుమలై కింఝారు.

రామానుజాచార్యులవారిచే

అనేకగ్రంథములయందుండు శ్లోకములనుచేర్చి

అంధ్రతాత్పర్యసహితముగ వ్రాయబడి.

మ-రా-రా-శ్రీ. పబ్లిశ్మెంటి రంగయ్యశెట్టివారి కుమారుల

సహాయముచే

మ-రా-రా-శ్రీ. ముక్తాల, కిల్లరు శెట్టివారి సహాయముచే

అచ్చువేయించబడినది.

Printed at the

Sri Rajarajastani Nikatanam Press

No 28 Kollaranagraham

Old Washermanpet

MADRAS.

1901.

All Rights Reserved

అతా లంకారేణై దమద్భుతంగధిశం
 మానుజార్య నామ్నా జయతేతరాం సుకవిహృద
 య సర్వస్వమ్॥

శ్లో॥ తత్రతత్రస్థితై హృక్పైః తత్తద్వర్ణన తప్తయైః
 సీరవద్యైర్యతః పద్యైః గ్రన్థైః తనులేముదమ్॥
 శ్లో॥ రామానుజార్య విదుషా రచితా మాంభృభాషయా
 టీకామేతస్య సంపీక్ష్యమోదతేమమ మానసమ్॥

విచిత్రతావధాని విద్యస్థాని మహాభాగవత
 ఘనపారీ లక్ష్మణాచార్యః మతత్రయ
 భగవద్గీతాపన్యాస విద్వాన్॥

ప్ర క ట న.

శ్రీరామవై భవగీతమ్. రూ. ౦—౨—
 యశ్శుప్తశ్శులు తాత్పర్యసహితము. ౦—౩—
 కవిహృదయసర్వస్వమ్ తాత్పర్యసహితము. ౧—౦—

ఈగ్రంథములు వలయువారిలు యీదిగువ కనుపర
 యుండువారలపేర వ్రాసి వాల్మీకిపేబిలుద్వారా తెప్పిం
 కొనవచ్చును.

పి, రంగయ్యశెట్టి అంకుశన్.
 యస్సనేడ్ మద్రాసు.
 యం, వి, కన్నయ్యశెట్టి.
 యస్సనేడ్ హాల్ మద్రాసు.

విషయ సూచిక.

పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
౧ 1 సుజని ప్రకరణం	౫౩ లక్ష్మీస్వభావము	౯౪ నేత్ర 50
2 దుఃఖాన	౫౪ భోగాద్యస్థిరస్థితి	,, ముఖం
౧౦ మూర్ఖవర్తనం	౫౯ జరా	౯౫ వక్షః
౧౩ సదుపదేశ	ముసలితనము	౯౫ స్తోత్ర ౩౩౫ చెయ్యి
౧౪ 5 ధనధనికపద్ధతి	౬౨ సంసారం	౯౭ విద్యవ్యవసరం
౧౬ ధననిందా	౬౩ సంసారజయం	౯౮ కవితా
౧౭ కృపణనిందా	కాల 30	౧౦౧ శుకవినిందా
౨౦ యాచకనిందా	౬౬ త్రోధ 30	౧౦౨ విద్యాప్రశంసా
౨౧ దారిద్ర్యనిందా	32 యుధా, ఆకలి	౧౦౪ వైయ్యాయికప్ర
౨౬ 10 మిత్రప్రకరణ	౬౭ స్వభావము	౧౦౫ వైయ్యాయికనిం
౨౭ సంతోషప్రశంసా	౬౮ పరోక్షకాండ	౧౦౬ వైయ్యాయికరస్తు 60
౨౮ గుణప్ర	౭౧ ప్రవాసం,	౧౦౮ వైద్యనిందా
౩౦ ధీరప్ర	చేశాంతరగమనం	౧౦౯ వైద్యస్తుతి
౩౧ తేజస్వి	౭౨ స్త్రీస్వభావం	౧౧౦ గణకప్రశం
౩౨ ఉదార	౭౫ దుష్టస్త్రీలక్షణం	౧౧౨ శుకాణకనిందా
౩౩ కలిమహిమా	౭౭ పతివ్రతా	౧౧౩ కృపాస్థానము
౩౬ ఆత్మా } నిందా	౮౦ పుత్రప్రశంసా 40	౧౧౪ అభ్యాస
తృప్తి }	౮౧ శుభపుత్రనిందా	౧౧౫ ప్రమాదనిందా
౪౦ వైద్యప్రకరణం	౮౨ సత్పుత్రప్రశంసా	౧౧౬ మువ్వవాననిందా
౪౪ పశ్చాత్తాప	,, రాజప్రకరణం	౧౧౭ అశుభిరక్షణవా
౪౬ ఉదోగప్ర	౮౬ సేవకనిందా	౧౧౯ అసత్యవాదినందా 70
౪౮ కర్మవిషయం	౮౮ భిక్షుకగుణ	౧౨౦ మదనం
౪౯ మోసం	౮౯ మనస్సు	౧౨౧ వాగ్మీప్రశం
౫౦ సత్సంగవ్యం	౯౧ జిహ్వ	౧౨౩ మిత్రప్ర
౫౨ స్థానమాహాత్యం	౯౨ చివ ౯౩ శిరస్సు	౧౨౬ ఏమ్యుక్తసం 74

విషయ సూచిక సమాప్తము.

శుద్ధాశుద్ధ పత్రిక.

శ్లో॥ నెం. అశు.	శుద్ధ.	శ్లో॥ నెం. అశు.	శుద్ధ.
౧ పేపిచ	పేపియే	౧౩౨ విలంబితం	వలంబితం
౫ జ్యోత్స్నమ్ జ్యోత్స్నమ్		౧౩౩ యాశ	యాశను
౧౩ నన్నెహ	నన్నెహ	౧౪౪ లక్ష్మీం	లక్ష్మీం
౨౦ పినికు	పునకు	౧౬౦ తగినను	తగినను
౨౬ దవతి	దహతి	౧౯౧ మూఢే	మూఢే
౩౯ విగ్రహం	విగ్రహః	౨౨౪ రుభాజం	రుభాజం
౪౪ కత్యా	కృత్యా	౨౬౪ శ్రంభం	శ్రంభం
౪౮ పితాపి	పితా	౨౮౦ ద్రమి	తద్రమి
౫౩ త్రోత్ర	త్రోత్ర	౨౮౩ వన	వన
౫౫ ద్వయో	ద్వయో	౨౮౪ వృక్షేణ	వృక్షేణ
౫౬ దన	ధన	౩౨౦ సభే	సభే
౫౭ దోగోగో	దోగో	౩౨౯ మిత్రేం	మిత్రేం
౬౦ సుస్వభావ	సుస్వభావ	౩౩౨ రకీకనా	రకనా
౬౧ నడ	నుడు	౩౩౭ రప్తా	రప్తా
౬౮ భాషతే	భాషతే	౩౪౮ స్మితః	స్మితః
౭౦ స్థూల	స్థూల	౩౬౪ తచ	తచ
౭౧ కాశ	కాశా	౪౦౪ పంకలా	పంకిలా
౮౦ లవ	జల	౪౨౨ దీప్త	ధీప్త
౮౨ చారః	చారః	౪౪౮ కద్వ	కవద్వ
౯౦ స్వామిని	స్వామిని	౫౦౦ ర్విజ	ర్విజ
౯౪ తప్తా	తప్తా	౫౦౧ ర్విజ	ర్విజ
౯౯ నాయా	నాయ	౫౦౩ బుద్ధే	బుద్ధే
౧౦౦ వశః	వశః	౫౦౮ సల	సల
౧౦౦ పది	పదిః	౫౨౬ లస్య	లస్య
౧౦౩ రక్షతి	రిక్షతి	౫౪౨ తపతా	తపత్యా
౧౦౬ శబి	శిబి	పు.౧౦౯౫౧౬కప్ర- అసత్యవాదినిం	
౧౦౭ భుక్త్యై	భుక్త్యై	౯౮ కలితా	కలితా
౧౨౪ క్షాపి	క్షాపి	—*—	

శ్రీ

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ గామామనమః.

కవిహృదయసర్వస్వం.

సు జ న ప్ర క ర ణం.

శ్లో॥ యస్యచుః పరకార్యాణి సాధ్యేతి సతతంసుహృత్ |
తస్మైసర్వ జనాన్లః సింహవే సాధవేనమః |

అవతారిక॥ నజ్జనులు భగవత్సంరక్షణకు ముఖ్యపాత్రులు గనుక నున్న సాధుసాంగత్యము సర్వశ్రేయస్కర మగుటవలన నున్న గ్రంథారంభమున సత్పురుష మాహాత్మ్యమును అనేక గ్రంథముల యందున్న దానిని వ్రాయబడుచున్నది.

శ్లో॥ యేదీనేషు ధయాశవఃస్పృశతి యానల్పే పినక్రీమదః
వృగ్రాయేవ పరోపకారకరణే హృద్యైయే యాచితాః |
స్వస్థాస్సన్తిచ యావనోన్తదవహః వ్యాధిప్రకోపేపిచ
తైస్తస్యభైరి వసుస్థిరైః కిలభరక్లావ్తా ధరాధార్యతే || ౧

తా॥ దీనులయందెవరు దయగలవారో సంపత్సంబంధించిన మదమిండు కంతయు నెవరిని తాకదో యితరుల కొరకు నుపకరించుట యందెవరు ముందు నెలచుచున్నారో యితరులచే యాచించబడిన క్షాంతి కోపించుకొనక యెవరు సంతోషించుచున్నారో యావనమనే

ముదిరిన గొప్ప రోగార్థాటమందెవరుకంపించక ధైర్యముతో నుంటున్నారో యటువంటి సాధువులచేత కదలనిస్తంభములచేతవలె మోసుటచే డస్సిన భూమిధరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ వికృతిం వైవగచ్ఛన్తి సంగదోషేణ సాధవః।

అపేష్టితం మహాసర్వైశ్చందనం నవిషాయతే॥

౩

తా॥ గజ్జనులు సహవాస దోషము చేత వికారమును పొందనే పొందరు. విషముతోకూడిన గొప్ప సర్పములతో చుట్టబడిన చందనవృక్షము విషము కాచాలదు. స్వగుణము మూరక జనులకు నుపయోగ మవునని భావము.

శ్లో॥ సుజనో నయాతి వైరం పరహితకార్యే వివాశకాలేపి।

భేదేపి చందన తరు స్మరభయతి ముఖం కుతారస్య॥

3

తా॥ సత్పురుషుడు తాను చెడిపోయ్యె కాలమందు నితరుల యొక్క హితము చేసుటయందు విరోధమును పొందడు తన్ను భేదించుట యందును చందన వృక్షము గొడ్డలియొక్క మూతిని యెట్లు పరిమళింప చేయుచున్నదో అరీతిన హితమును చేయుచున్నాడని భావము.

శ్లో॥ శరదిన వర్ష తిగర్జతి వర్ష తివర్షాసుని స్వనోమేఘః।

నీచోవదతిన కురుతేనవదతి సాధుః కరోత్యేవ॥

౪

తా॥ శరత్కాలమందు మేఘము వర్షించదు శబ్దించును వర్షాకాలమందలి మేఘము శబ్దించకనే వర్షించును. అటు నే యధముడుచెప్పునేకాని చెయ్యనేచెయ్యదు. సత్పురుషుడుచెప్పుడు చెయ్యనేచేసును.

శ్లో॥ నిర్గుణేష్వపి సత్వేషు దయాం కుర్వన్తి సాధవః।

నహిసం హరతే జ్ఞాత్వాస్మిం చంద్రశ్చందాల వత్సన్తి॥

౫

తా॥ సాధువులు నిష్పలమైన ప్రాణులయందును దయను కలగజేయుదురు చంద్రుడెటుల తనవెన్నెలను మాలవాని యింటియందు తగ్గించడో యటులని భావము.

శ్లో॥ అపకారిషు యస్మాధు స్ససాధు స్సద్భిరువ్యతే।

ఉపకారిషు యస్సాధు స్సాధుత్వే తస్యకోగుణః॥

౬

తా॥ అపకారుల విషయమైయే తనుహితమును చేయుచున్నాడో యతను సత్పురుషులచే సాధువనిచేప్పబడుచున్నాడు. ఉపకారుల విషయమైయే తను హితమును చేయుచున్నాడో అతనియొక్క యుపకార మందేమిఫలము.

శ్లో॥ ఉదయే సవితారక్తో రక్తశ్చాస్త్రమయేతథా॥

సంపత్తౌచ విపత్తౌచ మహతా మేకరూపతా॥

౭

తా॥ సూర్యుడెటుల ఉదయమునందును అస్తమయకాల మందును మారక యెట్లునివాడుగానే యుండును అప్రకారముననే మహాత్ములకాపత్సంపదలయందు మారక నొకటే విధముండునని భావము.

శ్లో॥ ఐశ్వర్యస్య విఘ్నావళం సుజనతా శౌర్యస్య వాక్సంయమః

జ్ఞానస్యోపశమః కులస్య వినయో విత్తస్య పాత్రేవ్యయః॥

అక్రోధస్తపసః శూమాబలవతాం ధర్మస్య నిర్వాజితా

సర్వేషామపి సర్వకారణ మిదంశీలం పరం భూషణం॥

౮

తా॥ సంపదకు మంచి తనము పరాక్రమమునకు పదరక నుండడము జ్ఞానమునకు శాంతి కులమునకు అణకువ ద్రవ్యమునకు సత్పాత్రము నందీవి తపస్సుకు కోపము లేకుండుట బలవంతుల కోపు ధర్మమునకు నిష్కారణముగా చేయుటయు సలంకారము అందరికెన్ని న్నట్టికిన్ని అన్ని విధములచేత హేతువైన యీమంచి నడవడిక (లేక) మంచి స్వభావమే ముఖ్యమైన యలంకారము.

శ్లో॥ కేనాచితాని నయనాని మృగాం గనానాం

కోవాకరోతి రుచిరాం గరుహం వయూరాక॥

కశ్చోత్పలేషు దళసంస్థితయం కరోతి

కోవాకరోతి వినయం కులశేషు భుంసు॥

౯

తా॥ లేడికన్ను లేవనిచే బెదురు చూపులతో గూడిన వైనవి నెమళ్ళను మనోహరిమైన పింఛములతో గూడినవాటినిగా నెవడుచేయు

చున్నాడు సీలోత్పలములయందు నెవడు రేకుల మొత్తమును కలుగజేసెను అమాదిరిగానే మంచికులమందు బుట్టిన పురుషులయందు వినయము నెవడు జేయుచున్నాడు గనుక స్వాభావికముగా యేర్పడిన వినయమని భావము.

శ్లో॥ ఆరభ్యతే సఖి విష్ణుభయేన సీచైః

ప్రారభ్య విష్ణు విహతా విర మన్తై మధ్యాః

విష్ణోః పునః పునరపి ప్రతిహన్య మానాః

ప్రారభ్య చోత్తమ జనాన పరిత్యజంతి॥

౧౦

తా॥ విష్ణుము కలుగుననె భయము వల్ల అధములచేత నేకార్యము నారంభింపబడదు. మధ్యస్థులారంభించి విష్ణుములచే నుపద్రవపడి నవారై యూరక యుందురు. పుత్రములైన సాధువులు విష్ణుములచే మరల మరల నుపద్రవ పడినవారైన నా కార్యమును విడిచి పెట్టకము గింతురని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ ఘృష్టంఘృష్టం పునరపి పునశ్చందనం చారుగంధం

భిన్నంభిన్నం పునరపి పునస్స్వగ్ధైవేషికాండం

దగ్ధందగ్ధం పునరపి పునః కాంచనం కాంతవర్ణం

సప్రాణౌనై ప్రకృతి వికృతి జాఽయతే చోత్తమానాం॥

౧౧

తా॥ గంధపుచెక్క చెక్కను చెక్కను మంచివాసనతో కూడిన దౌను చెరుకు గలుపులను ఖండించను ఖండించను నిండాతీపుగల దౌను బంగారము పుటము పెట్టను పెట్టను మంచి రంగుగలదౌను నటులనెను త్రమ జనులకు ప్రాణౌపత్యాలముల యందును స్వాభావికగుణమునకు వికారము గలుగ చాలదు.

శ్లో॥ దాతాన దాపయతి దాపయితాన దత్తే

యోదాన దాపనపరో మధురం నవక్తి

దానంచ దాపన మహూ మధురా చవాణీ

ప్రీత్యప్య మూనిఖిలు సత్పురుషేవ సన్తి॥

౧౨

తా॥ ఇచ్చెడివా దెతరునిచే నిప్పించడు. యిప్పించెడి వాడు తాను నెవరికిని నివ్వడు యిచ్చుట యందిప్పించుట యందును ప్రతియు ముగలవాడు మంచిమాటలు చెప్పుడు యిప్పించడము నివ్వడమును వియోముగా మాటలాడడమున్ను యీమూడుగూములు సత్పురుషులయందె ప్పుడున్ను వసించుచున్నవి.

శ్లో॥ మాధూన్యజ్వర యోగో యదియోగో మాపున స్నేహః॥

స్నేహాయదివిరహో మాయదివిరహో జపితాశాకా॥ ౧౩

తా॥ సత్పురుషులతోటి సమాగమము కలుగకూడదు అట్లు కలిగినను వారితోస్నేహము కలుగకూడదు అట్లు స్నేహముకలిగిన యొకపాటు కలుగకూడదు అదికలిగితే బ్రతుకుటయందేమి యానయిండునుగనుక సజ్జన సాంగత్యమువదలుట శ్రమకరమని భావము.

శ్లో॥ ప్రథమవయస్సదత్తం తోయమల్పంపిబంతః శిరస్సిహితభా

రా నారికేళానరాణాం । ప్రదకమమృతకల్పం దద్యురా

జీవితాంతం సహిక్ష్పతి ముపకారంసాధవో విస్మయంతి॥ ౧౪

తా॥ నారికేళి వృక్షములు బాల్యవయసునందివ్వబడిన స్వల్పజలమును త్రాగుచున్నవియై తలయందుంచుకొన్న భారములతోడ తానుబితికియండై కాలమువరకు నరులకు సమృతముతో సమానమయిన నీటిని యిచ్చునుగనుక చేయబడిన యుపకారమును సత్పురుషులు మరిచేపోరు.

శ్లో॥ హరేః పదాహతి శ్లోముఖ్యం శ్లోస్యం ఖరగోపాదం ।

స్పర్ధాపి సాధురాయుక్తా నియుక్తా శిలపిప్రతా॥ ౧౫

తా॥ గుఱముయుక్కకాలచే తిన్నుంటినడమున్న గోరవముయింతకంటెగూడెద నెక్కడము శ్లోముఖ్యముకాదు అటులనే సజ్జనులతో విరోధమున్న మంచిదిగాని, దుష్టులతో స్నేహము యోగ్యముకాదు.

శ్లో॥ నారికేళ సమాకారా ద్యశ్యంతేపిహి సజ్జనాః ।

అన్యేబదిరికాకారా బహిరేవ మనోహరాః॥ ౧౬

తా॥ సత్పురుషులు నారికేళములతో సమానమైన యాకారము

గలిగినవారుగా కానబడుదురు దుర్జనులు లేకుండుటతో సమానమయిన
యాకారముగలవారై బైటికి మంచివారుగా కానబడుదురు.

శ్లో॥ అతికుపితా అపిసుజనాయోగేన మృదూభవన్తి నతనిచాః॥

హేమ్యః కరినస్యాపి ద్రవణోపాయోస్తి నతృణానాం॥ ౧౭॥

తా॥ సత్పురుషులధికకోపముగలవారైనను యొక సందర్భముచేత
కోపములేనివారై సులభులగుచున్నాఁడు కరినమ యనప్పటికిన్ని బంగార
మును కరిగించెడి నుపాయముకలదు అటులగడ్డికి కరగించు నుపాయ
ముకానము అటులనే అధములు కోపించుకొన్నవారై శాంతులుకారు.

శ్లో॥ వజ్రాదపికరోరాణి మృదూనికుసుమాదపి॥

లోకోత్తరాణాం చేరాం సికోహి విజ్ఞాతు మహాతా॥ ౧౮॥

తా॥ వజ్రాయుధముకంటెను కఠినములైన పుష్పములకంటె మె
త్తనయిన సర్వోత్తములైన సాధువుల యొక్క మనస్సుల నెవరున్ను
గురైరుగ జాలరు.

శ్లో॥ కింధునాకింధునాకిం సుధయాకించ వసుధయాభిలయా॥

యదిహృదయహరిచరితః పురుషః పునరేతినయనయోరయనం॥ ౧౯॥

తా॥ మనోహరమైన చరిత్రముతో గూడిన సత్పురుషుడు కంటికె
దురైనయెడల మధురిమైన లేనచేత నేమిప్రయోజనము అష్టాదశకరుడైన
చంద్రునితో నేమి ప్రయోజనము దప్పినాకలిని పోగొట్టెడి యమృత
ముచేత నేమి ఫలము అఖండమయిన భూమిచేత నేమి ప్రయోజనము
గనుక సత్పురుషసమాగమముచే నాపదలువదలి సంపదలుగలిగి సౌఖ్య
పడుదురని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ కాకై స్సహస్రవృద్ధస్య కోకిలస్య కలాగిరః॥

ఖలసంగేపినేఘర్గం కల్యాణప్రకృతేః కుకః॥ ౨౦॥

తా॥ కాకులతోగూడా పెరిగిన కోకిలకు కాకస్వరమురాక తన
జైన మంచిమంచి స్వరములే కలుగుచున్నవి ఆరితిగా దుర్జన సహవాస
మందును సత్పురుషినికి చెడ్డతనము గలుగ చాలదని తాత్పర్యము.

—(*) దుర్జనార్థం. (*)—

శ్లో॥ దుర్జనః పరిహర్తవ్యో విద్యయాలంకృతో పినకః।

మణినా ధూషితస్సర్వః కిమసౌ నభయంకరః॥

౨౦

తా॥ విద్యచే నలంకృతుడయ్యును దుర్జనుడు విమవతగినవాడేను
సర్వము రత్నముచేత ప్రకాశించుచున్నదైనను భయంకరముగదా.

శ్లో॥ కర్పూరధూళీ రచితాలవాలః కస్తూరికా కుంకుమ చిప్ర

దేహః । సుమాంభసావా పరిషివ్యమానః నిజంగుణం

ముంచతి కింపలాండుః॥

౨౧

తా॥ పచ్చకర్పూరముచేత పాదుకకట్టి కస్తూరీ కుంకుమ పువ్వును
చెట్టుకుపూసి పుష్పరసానిపించినను శుభ్రచెట్టుపైచెప్పిన వాటియొక్క
పరిమళములను పొందకనే తన దుర్గుణగుణమును వదలకయుండునని
భావము.

శ్లో॥ తేనై సత్పురుషాః పరార్థఘటకా స్సాన్వర్థం పరిత్యజ్యయే

సామాన్యార్థం పరోపకార నిరతాస్సాన్వర్థా విరోధేనయే॥

తేనైమానుష రాక్షసాః పరహితం స్సాన్వర్థాయ నిఘ్నంతయే

యేతుఘ్నంతి నిరర్థకం పరహితం తేకేనజానీమహే॥

౨౨

తా॥ తమ కార్యమును వదలి నితరుల కార్యమును సాధించిడి వా
రెవరో వారు సత్పురుషులు తమ కార్యమునకు విరోధములేక నితరుల
కార్యమందాసక్తిగలవారెవరో వారు సామాన్యులు తమ కార్యము కొ
రకై నితరుల కార్యమును చెరచువారు మనుష్యులనే రాక్షసులు తమకు
న్న ప్రయోజనము లేక పరుల కార్యమును చెరచువారే తరగతివారో
మేమెఱుగము.

శ్లో॥ దవ్యమానా స్సుతేజ్ఞేన నీచాః పరయశోగ్నినా।

అశక్తాస్త త్వదంగంతం తతోనిందాం ప్రకర్వతే॥

౨౩

తా॥ అధములు వాడియైన యితరులయొక్క యశస్సనేనిప్పుచేత
గాలబడుచున్నవారై నాకీశిక స్థానమును తమరు పొందుట కశక్తులే

వెనుక కీర్తినిగురించి నిండించుచున్నారు (ధనికలను) యెందరినో మోసము జేసిన ధనమన్ని పండితులను వృషాసనవల్ల వచ్చిన విద్యయిన్ని నానావిధముగా నిండించుచున్నారు.

శ్లో॥ దుర్జనదూషిత మనసాంపుంసాంసుజనేష్వ విశ్వాసః।

బాలః పయసాదగ్ధో దధ్యపి పూశ్శ్రోత్య భక్షయతి॥ ౨౫

తా॥ దుష్టులచేత యుపద్రవపడినవారికి సత్పురుషులనుజూచినప్పటికీ నమ్మకకలుగదు యెటువలెననగా వేడిపాలుతాగి చూచితాళినచాలుదు పెరుగునుగూడ నూదుకొని నెటుల తినునోనట్లు నమ్మకకలుగదు.

శ్లో॥ రవిరపిని దహతి తాదృగ్భావ్య వృక్షవాతివాలుకానికరః।

అన్యస్థాల్లభ పదోసీచః ప్రాయేణ దుస్సహౌభవతి॥ ౨౬

తా॥ సూర్యునివల్ల వేడిమిపొందినయునుక యెంతవేడిమినితరులకు గలుగజేసునో అంతవేడిమిని సూర్యుడుగూడా గలుగజేయదు యితరులవల్ల నధికారమును పొందిన దుర్జనుడు నెవరిని దగ్గిరచేరనివ్వక యిసుకవలెనే బాధకరుడుగా నుండును.

శ్లో॥ గుణినాంగుణేషు సత్స్వపి విశునజనో దోషమాత్రమాదత్తే।

పుష్పైః ఫలేవిరాగీ క్రమేశికః కంటకౌఘమివ॥ ౨౭

తా॥ గుణవంతుని యొక్క గుణములనేకములుండను దుర్జనుడు దోష మాత్రమునే గ్రహించును యెట్లునగా వాంటే అనేక ఫలములు పుష్పములుండను ముండ్లతోకూడిన వాటినే తినుచున్నది.

శ్లో॥ అహో దుర్జన సంసర్గా న్నానహానిః పదేపదే।

పావకో లోహసంగన మద్ధరై రభిహస్యతే॥ ౨౮

తా॥ అగ్నిపరిశుద్ధమయినను యినుము మొదలైన లోహములతో చేరించుచు సుప్తి మొదలైన యాయుధములచే యెట్లు బాధింపబడునో నటులనే దుజనుని సహవాసము చేత జనుల కప్పుడప్పుడవమానము కలుగుచుండునుగా యేమిఅశ్చర్యము.

శ్లో॥ అకరుగత్వ మకారణ విగ్రహంపరధనే పరయోషితద స్పృహః।

సుజన బంధుజనేష్వ సహిష్ణుతా

ప్రకృతి సిద్ధమిదంహి దురాత్మనాః॥

౨౯

తా॥ దయ లేకుండుట కారణము లేకనే కలహించుట యితరుల ద్రవ్యమందును అన్య స్త్రీలయందును ఆశించుటయును సత్పురుషులయందునోర్పు లేకుండుటయును యివియన్నియు దుర్జనులకు స్వభావసిద్ధములైన లక్షణములు.

శ్లో॥ అతిమలినే కథాన్యే భవతిఖిలా నామశీవ నిఘాతాధీః!

తిమిరేపి కాశికానాం రూపం ప్రతివర్ణతే దృష్టిః ॥ ౩౦

తా॥ దుర్జనులకు అధికమయిన పాపకార్యము చేయుటయందే బుద్ధికి చాతుర్యము గలిగి యుండును గర్జగుండలకు చీకటియందే దృష్టి రూపము నెటులపొందునో నటులని భావము.

శ్లో॥ స్తోత్రేనో న్నతిమాయాతి స్తోత్రేనా యాత్యధోగతిం!

అహూను సదృశవృత్తిస్తులాయచ్ఛేః ఖలస్యచ॥ ౩౧

తా॥ దుజ్జనుడు త్రాసుకువలెనే యించుకంత ఆవిశేషముచేతనే పొడవగును యించుకంత ఆవిశేషముచేతనే లగ్నిపోవును గదా.

శ్లో॥ సిన్ధాతోపిచ వేదాంతే సాధుశ్చం నైతిచుర్జనః!

చిరమగ్నో జలనిధౌ శైలరాడీవ మార్దవం॥ ౩౨

తా॥ పెద్దపర్వతము బహుకాలముగా సముద్రమందు మునిగియున్నను మృదుశ్వము నేరితినపొందదో నాలాగుననే దుజ్జనులు నెల్లప్పుడున్ను వేదాంతమందు మునిగియున్నను సత్పురుషుల సామ్యమును పొందనేరరు.

శ్లో॥ అపివే త్తిడడత్తురాణి చేదుపక్షేఘం యతలేస్వయం హరం!

వసనాశన మాత్రమస్త్రీ చేదనదాదప్యతి రిచ్యతేఖిలః॥ ౩౩

తా॥ దుజ్జనులు ఆరత్నరములు నేర్చినట్లైతే యీశ్వరునిగురించి యుపదేశించుటకు స్వయంగా ప్రయత్నించుదురు వాడుకట్టనుగూర్చి తినుట కన్నము మాత్రమున్నట్టయితే కుబేరునిగూడా సమీక్షించును.

శ్లో॥ అహోప్రకృతి సాదృశ్యం శ్లేష్మణో దుజ్జనస్యచ।

మధురైః కోపమాయాత కటుకవైవ శావ్యం॥

౩౪

తా॥ ఓహోదర్శనునికిన్ని శ్లేష్మ వ్యాధికిన్ని స్వభావముగా సామ్యమును చెప్పుదురుగదా శ్లేష్మరోగము మధురపదార్థములచే వృద్ధిపొందును కార పదార్థములచే శాంతిఁబగును దర్శనుచున్న అటులనే మధుర ఛాపణములచేత యెగిరికోపగించుకొనును కఠినపు మాటచేతనగును.

శ్లో॥ ఈపల్లభ ప్రవేశోపి స్నేహావిచ్ఛేద కారకః।

కృతత్యోభానసీనర్తి ఖలోమంఛన దండనవత్॥

౩౫

తా॥ పల్లవకుండలో యించుకంత ప్రవేశించినను మజ్జిగకు వెన్నుకు నున్న అన్యోన్యమునుపోగొట్టి వేరుపరచి కుండలో శబ్దము కలగచే శినదై ఆడుచున్న కన్యమువలె దర్శనుడే కెచ్చోట యించుకంత ప్రవేశముకలుగునో నచటి వారిని అరిచేటట్లు చేశి వారిస్నేహమును పోగొట్టి యాడును.

శ్లో॥ శృజతేచగుఢౌ నదురంతను మవీదోపం సిరీత్య గృహ్లాతి।

ముక్తాలంకృతకేశౌ యూకామివ వాసరః పితృనః॥

౩౬

తా॥ వాసరము ముగ్ధములచేత ఘృష్టములచేత నలంకరింపబడిన వెంట్రుకలను చూడడం విడిచిపెట్టి పేనులను వెతసెట్టుగా దుజ్జనుడు మంచిగుణములను దూరముగనిడి అల్పమైనదోషమును మాత్రమేగ్రహించునని భావము.

—(*) మూఖవర్ణనం. (*)—

శ్లో॥ శక్తోవారయితం జలేనహత భుక్చైతేన సూర్యాతపా।

నాగైంద్రో నీశితాంకుశేన సమదోదందైన గౌర్వార్ధః

వ్యాధిర్భీష జగసంగ్రహైశ్చ వివిధైర్మూత్ర ప్రయోగైస్త్వం।

సర్వస్యోపధిమస్తైశ్చాస్త్రవిహితం మూర్ధస్యనాస్తాగ్రపథం॥౩౭

తా॥ నీటిచే అగ్ని, గొడుగు చేత నెండ, అంకుశముచేత గజము

కఱ్ఱచేత ముంచిని వృషభము మొదలయినవి, మంచులచేత వ్యాధియు,

మన్త్రి ప్రయోగములచేత విషము, ఇట్లు అన్నిటిని అణచుటకు శాస్త్రముందు యేర్పడిన మందున్నదిగాని మూఖుని కేమియు నౌషధములేదు.

శ్లో॥ యస్యనాస్తి స్వయంప్రజ్ఞా శాస్త్రంతస్య కరోతికం॥

లోచనాభ్యాం విహీనస్యదర్శనంకరిష్యతి॥ ౩౦

తా॥ ఎవనికి తనదైనబుద్ధిలేదో వానికి శాస్త్రమేమిచేసును నేత్రములు లేనివానికి అర్థము యేమిజేయ బోవును

శ్లో॥ మూఘోపి మూగం దృష్ట్వాచ చందనాదతి శీతలః॥

యదిపశ్యతి విద్యానం మన్యతే పిశ్యహతకం॥ ౩౧

తా॥ ఒకమూఘుడు మరివకమూఘుని చూచిన పైతే చందనముకంటే చల్లనివాడై సంతోషించును విద్యాంసునిచూచినయెడల తనపశ్యహత్యచేసినవాడని యెంచి నిండా అశృద్ధిబడును.

శ్లో॥ అంతస్సార విహీనస్య సహాయః కింకరిష్యతి॥

మలయోప స్థితోవేణుః వేణురే వనచందనః॥ ౩౨

తా॥ అంతరంగమందు ఒలములేనివానికి సహాయమేమి కలుగును మలయ పర్వతమందున్నను వెదురుచెట్టు చందనపు వృక్షమువునా.

శ్లో॥ ముక్తాఫలైఃకిం మృగపక్షిణౌఽభ్యుష్మాన్మదానం కిము

గదఽథానాం॥ అంధస్యచీపీ బధిరస్య గీతం మూఘస్య

కిం ధగ్ధకథా ప్రసంగః॥ ౩౩

తా॥ మృగములకు పక్షులకు ముళ్ళములచేత నేమి, మంచి అన్న పానాదులు గాడైలకేమి, శ్మిగుడ్డివానికి చీప మందుకు చెవిటివానికి గాన మేల మూఘునికి మంచి కథల ఉపన్యాస మేమివలయు.

శ్లో॥ వికరతి గురుః ప్రాజ్ఞే విద్యాం యదైవ తథాబజ్జే

సహిఖలు తయోజ్ఞాన్తే శక్తిం కరోత్యప హంతవా॥

భవతిచ పునర్నయన్ శేదః ఫలం ప్రతి తద్భద్రా

ప్రభవతి తథాబింబ గ్రాహే మణిర్న మృదాఞ్చయః॥ ౩౪

తా॥ గురువు బుద్ధిశాలియై శిష్యునియొద్దో అటులనే మును

జైన శిష్యునియందును విద్యనువిస్తరించి చెప్పుచున్నాడు వారిద్దరియొక్క,
జ్ఞానవిషయమందు బలముచుకలుగ జేయుచున్నాడు తస్మిండుచున్నాడనడి
దిలేదు. అయితేభలమునందు బహుభేదముగల్గుచున్నది అదెట్లునినప్రతిబిం
బము గ్రహించెడి విషయములో ఆద్యము మొదలయిన మణులు యేర్పడు
నుగాని మట్టిముద్ద యేర్పడదు అటుల సచ్చిష్యునికి విద్యచక్కగా నేర్ప
డును మూఢుని కేర్పడదని భావము.

శ్లో॥ మూర్ఖస్య సులభం భజస్వకుమతే మూర్ఖస్యచాస్త్రగుణాః
నిష్ఠితో బహుభోజకోతి ముఖ్యో రాత్రీంశివం స్వప్నభాక్
కార్యకార్య విచారణాంధభగ్నో మానావ మానే సమః!

ప్రాయేదామయవర్జితో దృఢవల్లర్హస్త్వం జీవతి॥ ౪౩

తా॥ ఓరి దుష్టచుతి గలవాడా సులభముగా మూర్ఖు తనమును
పొందుము యేలిననగా మూర్ఖునికి యెనిమిదిగుణములు యెట్లుంటే చిం
తలేనివాడుగా అతితిండితినెడువాడుగా అప్రియములు పలికెడువాడుగా
రాత్రుపగలు నిద్రబాయెడువాడుగా కార్యకార్య విచారణయందు గు
డ్డివాడుగా చెవిటివాడుగా మానావమానముందు సమయినవాడుగా
యిట్టి యెనిమిదిగుణములతో కూడినవాడై సుఖముగా జీవించుచున్నాడు
అనికవి పరిహాసము చేయుచున్నాడని భావము.

శ్లో॥ మూర్ఖచిహ్నో షడితిగ్రో దుర్వచనం ముఖే!

విరోధీవిషవాదీవ కత్యాకృత్యం నమన్యతే॥ ౪౪

తా॥ గర్వము, ముఖమందు పరుషవాక్కు, విరోధము కల్గియుండుట,
విషముగా పలుకుట, చేయితిగినదానిని చేయకూడనిదానిని తెలుసుకొనక
యుండుట యిట్టి ౬ గుణములు మూర్ఖునియొక్క చిహ్నములని భా.

శ్లో॥ ఆరణ్య రుదితంకృతం శవశరీరము ద్వర్జితం

స్థలేజ్జమవరోపితం సుచిర మాషరే వర్జితం!

శ్వప్రచ్ఛమవనామితం బదిరకణజాపః కృతో

ధృతోస్థిముఖదర్పణో యదబుధోజన స్సేవితే॥

౪౫

తా॥ మూడవనులను నేవించడము అడవియందేచ్చెక్కలున్న శవ శరీరమును పిళికెనట్లున్న జలము లేనచోట పద్మ మేర్పరచినట్లున్న ఉపరి త్తేత్రమందు పక్షిచించినట్లున్న కుక్కతోకను వంచినట్లున్న గడ్డివాసికి అర్థముపట్టినట్లు చెవిటిచెవున జప్పినట్లు అనునని భావము.

శ్లో॥ సమద్యంమాదకం తాద్యకాంతానాపిచ కాందనం॥

యథేవమవివేకిత్వం ప్రస్యజ్ఞేతాను భూయతే॥ ౪౬

తా॥ ప్రత్యక్షముగా అనుభవంపబడుచున్న యీ మూగ తనము యెంత మదమును కలుగజేయుచున్నదో అంత మదమును కల్లును బంగారము వసితయున్న కలంగజేయలేవని భావము.

—(॥ సమపదేశః. ॥)—

శ్లో॥ యావత్స్వస్థమిది శరీరమరుజం యావజ్జగదూరతో
యావచ్ఛృంగియ శక్తిరప్రతిహతా యావత్తయా నాయువః॥
అప్రశ్నేయ సితావజీవవిమలా కార్యః ప్రయోగో మహాత్.

సుధీప్తి భవసేతు కూపభుననే ప్రత్యుద్భయః కృత్తి॥ ౪౭

తా॥ ఎంతవరలో యీ శరీరము గోగము లేకనుండునో మనుచిత నము యెంతవట్టుకు నిరమయ్యుండునో అంగియ పట్టుకొనింత మట్టుకు చెడికయుండునో యెంతవరలో అయ్యున్న నిజించకయుండు నో అంతలో విద్యానునిచే తన యుక్తా ఉపనిషత్తును ప్రయత్నము చేయతిగిది యిల్లు మండు మోలలగా భాషించుటకు యత్నముచే యుట ఏమిలాభము.

శ్లో॥ హైగ్యంయస్య పితృపక్షమాచ జవనీశాన్తి శ్రీరంభపానీ
సత్యం సూనురయం దయాచ భగినీభృతి మిదన్యాయువః॥
శయ్యా భూమి లంకితోపవసనం జ్ఞానామృతం భోజనం
ఏతేయస్య కుటుంబినో వదనఫే కన్త్యాచం యోగినః॥ ౪౮

తా॥ హైగ్యముతంక్రిచ్చివుశ్లి, ఇంద్రియజయము భార్య, సత్యము కు మారుడు, దయతోడబుట్టించి, మనోజయముకూడబుట్టినవాడు, భూమి

పడకదిక్కులు, వస్త్రము, జ్ఞానమనే అమృతము అహారము యేగృహముని
కేవి బంధుజనులుగా నేర్పడినవో ఆయోగికి యెవనివల్ల భయము కలుగు
ను ఓటుల్పడా చేప్పమా.

—(*) ధనధనికపద్ధతి. (*)—

శ్లో॥ నవిద్యయానైవ కులేన గౌరవం

జనాను రాగో ధనికేషు స్వదా।

కపాలినామాళి ధృతాపి జాహ్నువీ

ప్రయాసైర త్నాకర మేవ సత్సరం॥

౪౯

తా॥ విద్యవచ్చినను సత్కులమందుబుట్టినను వీటివల్ల నేమిర్పి ప్ర
యోజనములేదు జనులకనురాగము ధనికులయందెల్ల స్వమనుండును యె
ట్లనగా గంగానది యీశ్వరుని తలయందు ధరింపబడిన వైనను రత్నము
లకు ప్రభువైన సాగరమును గూర్చే త్వరగాపోవుచున్నది.

శ్లో॥ వయోవృద్ధా స్తపోవృద్ధా జ్ఞానవృద్ధా స్తథాపరే।

తేనర్వే ధనవృద్ధస్య ద్యౌరీవ్యంతి కలకరః॥

౫౦

తా॥ వయస్సుచేత వృద్ధులు తపస్సుచేత వృద్ధులు జ్ఞానము చేత
వృద్ధులున్న యింకా యిటువంటి పెద్దలందఱును ధనవంతుని యొక్క
ద్వారమందు పరిచారకులయి యున్నారని ధనమును కవి కొని యాడు
చున్నాడు.

శ్లో॥ ధిగస్త్యేతాం విద్యాం ధిగపికవితాం ధిగ్జననతాం

వయోరూపం ధిగ్ధిగపివ యశోనిర్ధనవతిః।

అసౌజీయానేక స్థుకలగుణసీనోపి ధనవాన్

బహిర్యస్య ద్వారే తృణలవనిభాస్వంతి గుణినః॥

౫౧

తా॥ ధనములేనవాని విద్యనుగురించి పాండిత్యమునుగురించి సా
జన్యమునుగురించి వయస్సు రూపము కీర్తి వీట్లనుగురించి యేమిన్ని ప్ర
యోజనములేదు. భీమయెవనియొక్క వాకిలియందు గుణవంతులు గడ్డిపర

కలవలె నలవ్యముగా నిలచుచున్నారో అట్టి ధనవంతుడు గుహియై నను వీడొకడే జయించును.

శ్లో॥ పరం హలాహలం పీతం సద్యః ప్రాణకూరం విషం |

సద్రవ్యవ్యం ధనాధ్యవ్య భూభృంగ కుటలం ముఖం || ౫౨

తా॥ అప్పుడే ప్రాణముల నపహరించెడి హలాహలమనే విషము ను పానంచేసెను మంచి నేకాని కనబాష్పము ముడుచుటచే వంకరలైన ధనికునియొక్క ముఖము మాత్రము చూడతగినది కాదని భావము.

శ్లో॥ వాక్చక్షు శ్శాత్రులయం కరుతే నరస్యకో దోషః |

గరల సహృదగ జాతాన మారయతి యచ్చ తిచ్చిత్రం || ౫౩

తా॥ నోటిని మాట్లాడఁజ్వుక కన్నులచూడఁజ్వుక చెవులవినివచ్చక చేసెదెది లక్ష్మియే చేయుచున్నదిగాని నరుని కేమి దోషము, అయితే ఊరాభి మధనమందు విషముతోకూడా ఘట్టిన యాలఁబ్బునుజుని చంపించదు అనెడిదియేదో అదిహాశ్చర్యమని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ లక్ష్మీవస్తో నజానంతి ప్రాయేణ పరవేదనాం |

శేషేధరా భరక్లాంతే శేతే నారాయణ స్సఖం || ౫౪

తా॥ సంపదగలవారు తరుచుగా నితరుల కష్టమును తెలుసుకొన చాలరు అసంతుమ చూమిని ధరించుటచే బడలిక నొందుచుండగా నారాయణుడా కష్టమునెంచక సుఖముగా నిద్రబోవుచున్నాడు.

శ్లో॥ ప్రాయేణ ధనినామేవ ధనలోభో నిరంతరం |

యచ్చకోటి దృయోపేతం లక్షం ప్రాగ్ధయతే ధనుః || ౫౫

తా॥ తరుచుగా ధనవంతులకే మెండుగా ధనమందాశగలిగియుండును విల్లు రెండుకోట్లు కలదైనను లక్షను గోరుచున్నది నటులనే ధన వంతుడు రెండుకోట్లు కలవాడైనను యింకొక లక్షను గోరుచున్నాడని తాత్పర్యము.

✽ (కోటియనగా విల్లుకొన. లక్షం ఎలుకానికి గురి.)

—(*) దశనిందా. (*)—

శ్లో॥ దాయాదాస్స్పృహయన్తి తస్మిన్ గణాః మష్టన్తి మామీభుజః
రూరేణచ్ఛలతో హరంతి హత భగ్భస్త్వీకరోతి త్షణాతః।

అంభః ప్లావయతే త్షణా వినిహితం యత్ర హరంతి భవం

దుర్వృత్తాస్తవయానయంతి నిధనం ధిక్ ధిక్ ధనం తద్భవమ్॥ ౫౬

తా॥ దనమధికమైన జ్ఞాతులపహరించ కోరుతున్నారు చూరులు
దొంగలించుకుని పోవుచున్నారు అగ్ని త్షణకాలములోనే దహించుచు
న్నది రాజులు దూరముగ గొనిపోయి నపహరించుచున్నారు నీళ్లు మంచి
వేయచున్నది భూమియందు దాచికెట్టిన కానరాని యత్తులు కొనిపో
వుచున్నారు దుష్టులయిన పుత్రులు నశింపజేయుచున్నారు. భీ॥ యెంత
నింద్యమయిన పదార్థము.

శ్లో॥ బధిరయతి కణః వివరం

వాచం మూకయతి నయన మంధయతి।

వికృతయతి గాత్ర యష్టిం

సంపదో ద్రోగో యమద్భుతో రాజణ॥

౫౭

తా॥ ఓరాజా సంపదయనెడి రోగము బహు హాశ్చర్యకరమయి
నది యెట్లైనగా వినుచున్న చెవులను వినపడనివ్వదు మాట్లాడెడి వాక్కును
మాట్లాడనివ్వదు కంటినిచూడనివ్వదు దండమువలెనుండెడి శరీరమునకు
వికారిము నిచ్చుచున్నది గనుక సంపదవల్ల యివి కలుగుచుండునని భా॥

శ్లో॥ అజుః సీయతి యదజుః సే జనో

వజుః సీయజన తజుః నాదిభిః।

మంతునశ్శ్రీతి చిరాయ సంఘితా

వాంఛితా జగతి కేన సంపదా॥

౫౮

తా॥ ఏసంపదయొక్క సంపాదనయందు జనులు జాతిభిన్నులైన
వారియొక్క (ద్వారములయందు) భయకెట్టడములచేత తెల్లబోవుచు
న్నారో లేక గడ్డి పరకవలె నలత్యుచువుచున్నారో బహు కాలముగా

చేర్చినదైనను శీఘ్రముగా చెడిపోవుచున్నట్టి సంపదభూమిలో నెవ
నిచే గోరబడి యేర్పరచబడినదోయని చింతించుచున్నాడు.

శ్లో॥ అనుభవతద దత ఎత్తం

మాన్యాన్తాపయత నజ్జనాస్పదత |

అతిపరుష పవన విలుళిత

దీపశిఖా చంచలా లక్ష్మీః ||

౫౯

తా॥ సంపద గొప్ప గాలిచేత కదలుచున్న దీపపు కొనవలె చంచ
లమయినది గనుక మనవద్ద నున్నంతలోన అనుభవించుడు పొరుగువారికి
వ్యవధి పెద్దలను పూజించుడు సాధులను నుపసరించుడు.

శ్లో॥ పండితోపి సుశీలోపి

ధనార్థే తృణతా మియ్యాత్ |

యథాచి సార్థే హం సోపి

మధుచై రపి వంశ్య తే ||

౬౦

తా॥ పండితుడైనను సస్వభావము గలవాడయినను ధనము నపే
క్షించిన యెడల గడ్డి పరకతో సమానుడగును హంసయు తామరతూం
డ్లను అపేక్షించినదై (పద్మమున్నచోట తుష్కదలు పోవుననుకొని కూ
డా పోవుచు పద్మమును గానక) వంచించబడుచున్నది.

—(*) కృపణనిష్ఠా. (*)—

శ్లో॥ కృపణేన సమోదాతా

నభూతోన భవిష్యతి |

ఆస్త్వశ నేవ విత్తాని

యః పరోభ్యః ప్రయచ్ఛతి ||

౬౧

తా॥ ఇచ్చేవాడు లోభితో సమానుడయిన వాడు అయివుండడు
కాబోడు ఏలననగా ద్రవ్యములను తాకకనే యెవడు తాను పోవుకాల
మున పొరుగువారికి యిచ్చుచున్నాడో యట్టి కృపణునితో సమానుడకా
డని భావము.

క వి హృ ద య స ర్వ శ్లేష.

శ్లో॥ కృపణో ధన లాభేన
స్వాం భార్యాం నోప గచ్ఛతి ।
అస్యాం యోజాయతే పునః
సమేవిత్రం హరేదితి ॥

౬౨

తా॥ లోభి ధనమందాశచేత తన భార్యను పొంద చాలదు యేల నంటే యీ భార్యయందు యేవుత్రుడయితే కలుగునో వాడు దానిభా గముచే తన విత్తము నపహరించునని నామకరణం మొదలైనవంటిచే నె లవు చేయించునని తన భార్యను పొందడని భావము.

శ్లో॥ దానోప భోగ సీనేన
ధనేన ధనినో యతి ।
భవాషః కింనతే నైవ
ధనేన ధనినో వయమ్ ॥

౬౩

తా॥ ఇష్టము అనుభవించడము లేని ధనముచేతనే ధనవంతులని పేరు కలిగినట్లైతే అదేద్రవ్యముచేత మేమున్ను ధనవంతులము కామా యేమి, తాననుభవించక యితరుల కిష్టముండే ధనము వ్యర్థమనిభా.

శ్లో॥ మృత్యు శ్శరీర గోష్ఠారం
దసరక్షం వసుంధరా ।
దుశ్చరిణీ వహసతి
స్వపతిం పుత్ర వత్సలమ్ ॥

౬౪

తా॥ శరీరమును కాపాడెడి వానిని మృత్యువున్న ధనమును కా పాడెడి వానిని భూమిన్ని బిడ్డయందాశగల తనమగనినీ వ్యభిచార స్త్రీ వలెనగుచున్నది అనగా యెవనికో పుట్టిన బిడ్డను తన బిడ్డగా భావించి లాలన జేయుచున్నాడని భావము.

శ్లో॥ దృఢతర నిబద్ధ ముష్టేః
కోశ నివర్ణ్య సహజ మవినశ్య!

కృపణస్య కృపాణస్యచ

కేవల మాకారతో భేదః ॥

౬౫

తా॥ దృఢముగా పట్టుకున్న పిడికిలితో గూడి ద్రవ్యమున్న అరల యందెప్పుడు వసించుచున్న స్వభావముగాన పరిశుద్ధుడయిన కృపణుడికి కత్తికిన్ని సాధారణముగా ఆకారమాత్రము భేదము.

శ్లో॥ యోనద దాతిన భుజే-

సతివిభవే వైవతస్య తద్భివ్యం ।

త్యూమయ కృత్రిమ పురుషో

రక్షతి సస్యం పరస్యాగ్నే ॥

౬౬

తా॥ సంపదయుండగ నెవడను భవించడో యితరుల కివ్వడో ఆ ద్రవ్య మాతనికి లేనేలేదు పైరుపంటలయందు దృష్టిదోష పరిహారమున కుగాను గడ్డి బొమ్మ పొరుగు వానికొరకు సస్యముల గాపాడుచున్నచే గాని తనకొరకు గాదు అబొమ్మవలెనే కృపణుడని భావము.

శ్లో॥ యదిభవతి ధనేన ధనీ

క్షితితల సిహితేన భోగరహితేన ।

తస్మా ద్ద్యయ మపి ధనినః

ఉష్ణతినః కాంచనో మేరుః ॥

౬౭

తా॥ అను భోగము లేక భూమియందు దాచిన ద్రవ్యము చేతనే ధనవంతుడైన యెడల మేమున్ను ధనవంతులమే మేమున్ను భూమియందు మేరు పర్వతమును దాచుకున్నాము నీద్రవ్యమును నీవెటులననుభవించవో మేమున్నట్లనే ననుభవించమని పరిహసించుచున్నారని భావము.

శ్లో॥ జహతి సహసాసనం యుడితి పృచ్ఛతి స్వాగతం

ననుస్యతి ముహుర్ముహు త్ర్యుతిమనోహరం భాషణే॥

* (ఆకారమనగా రూపము కృపాణ శబ్దమందుపకానోత్తరాకారము.)

దదాతి కనుమం ఫలం శిధిలయత్య ఖిష్టాంక్రియాం

అహూన పరిచీయతే కృపణ వంచనా చాతురీ॥ ౬౮

తా॥ కృపణుని రీతి యే మనగా వచ్చిన యాచకుని చూచి తాను కూర్చున్న యాసనము నతనికి శీఘ్రము విడుచును కుశలప్రశ్నను చేసును మూటిమూటికి సంజలిజేయును చెవులకింపుగా మాటలాడును పుష్పముల ఫలముల నిచ్చును (ఇట్లు పచారముచే తృప్తిపరచి గొప్ప ఫలము నపేక్షించివచ్చిన యాచకుని యొక్క) యిష్టకార్యమును అడగనివ్వకుండా చెరుచును ఓహూ యాచకుని విషయము కృపణుని యొక్క చాతుర్యమైన కపటవంచన శక్తి పోలేనే.

శ్లో॥ ద్వారం ద్వారం వట్టస్థితః

శిక్షశ్చేవం నయాచతే ।

అదత్వా మాద్యశో మాఘాః

దత్వాశ్చం తాచ్యశో భవ ॥

౬౯

తా॥ ప్రతి వాకిలిలోను తిరుగుచున్న యాచకుడు యాచించుచు న్నాడని కాదు మరి యేమనగా ఆయా యింటివారికి బుద్ధిగలుగుటకై శిక్షించుచున్నాడు యెట్లనగా యాచకులకిష్టక మావంటివారుకాబోకుడు యిచ్చి మీవంటివారుగానే యుండుడు మునుపిచ్చినను యిప్పుడు మీ రిష్టక పోతే మావలెనే నగుదురు మునుపిచ్చినటు లిప్పుడిచ్చిన మీవలెనే మీరుండురని భావము.

—(*) యాచకనిందా. (*)—

శ్లో॥ తృణాదపి లఘుస్థూలా స్థూలాదపి చయాచకః ।

వాయునాకింసనీతో సామామయం యాచ యేదితి ॥ ౭౦

తా॥ ఎండిన గడ్డి పరకకంటే పత్తి లేనైనది పత్తికంటే యాచకుడు లేనైనవాడు (ఇతే) సుడిగాలి వీసినేల కొట్టుకునిపోలేదనగా నన్ను న్ను యేదైనా అడుగునేమోయని శంకించికొని పోలేదో అని తీర్మానించుకున్నాడని భావము.

శ్లో॥ దక్షిణాశ ప్రవృత్తస్య ప్రసారిత కరస్యచ |

తేజస్తేజస్వినోఽరగస్య హీనుతేఽన్యస్య కాకధా॥ ౨౦

తా॥ కరముచాచుకుని దక్షిణాశతో ప్రవతించెడి ప్రకాశ వంతుడయిన సూర్యునియొక్క గౌరవమున్ను లెగి పోవుచుండగా మరియు కనియొక్క గౌరవము తగ్గి పోవుననుటకు యేమి వ్యవహారిము.

శ్లో॥ దేహీతివచనం శ్రుత్వాహృదిస్థాః పంచదేవతాః |

ముఖాన్నిర్గత్య గచ్ఛన్తి శ్రీహీరీ ధృతికితః॥ ౨౧

తా॥ సంపదకు లజ్జకు బుద్ధికి ధైర్యమునకు కీర్తికి అదిష్ఠాతలైన అయిదుగురు దేవతలు దేహి అనేడుమాటవిని సంతలోనే ముఖమునుండి బయలుదేరి పోవుచున్నారు.

శ్లో॥ కాక అహ్వయతేకాకాక్ యాచకోసతు యాచకాక్ |

కాక యాచకయోర్భధ్యే వరం కాకోసయాచకః॥ ౨౨

తా॥ కాకి యేదైన భక్షించుటకై కాకుల నన్నిటిని పిలచుచున్నది యాచకుడు బ్రతుకు స్థలములకు పోవుచు నితరయాచకులను పిలవడు గనుక యింత దారిద్ర్యమున్నను బంధుప్రియము లేనందున యాచకుని కంటే వాయసమే నుత్తమంబని భావము.

—(*) దారిద్ర్యనిందా. (*)—

శ్లో॥ హేదారిద్ర్య నమస్తేస్తు ధన్యోహం త్వప్రసాదితః |

లోకాన్యశ్యామ్యహం సర్వాన్నహం పశ్యతీకృత్స॥ ౨౩

తా॥ ఓదరిద్రమే నీకు నమస్కారము నీయన్నిగ్రహము వలన నేను కృతార్థుడను యేలనగా యెల్ల జనులను నేనుచూచుచున్నానుగాని నన్నెవడు చూడడు.

శ్లో॥ దగ్ధం శాండవమర్జునేన బలినాది వైద్రుఃప్రే స్సేవితం

* (కరము అనగా చెయ్యి కిరణము - దక్షిణాశా - దక్షిణాభిదిక్కు - దక్షిణాయందు ప్రియము.)

దగ్ధా వాయుసుతేన రావణపురీ లంకాపున స్వర్గ భూః!

దగ్ధః పంచశరోపి నాకపతి నాతేనాప్య యుక్తం కృతం

దారిద్ర్యం జనతాపకారక మిదం కేనాపి దగ్ధం నహి॥ ౭౫

తా॥ ఉత్తమ వృక్షములతోకూడిన ఖాండవవనము బలిష్ఠుడయిన యజ్ఞానునిచే కాల్చబడినది బంగారపుదయిన లంగా పట్నము న్నాంజనేయునిచే కాల్చబడినది పరమశివుని చేతనున్న మన్మథుడు దహింపబడెను గనుక జగత్తు కపకారము జేయకున్న పై చెప్పిన మూటిని కాల్చడము యన్యాయము, లోకమునకపకారము చేసెడిదారిద్ర్యము నెవరు దహించరు గదా.

శ్లో॥ ద్వావిమాంభసిజ్ఞే పృథ్విగాఢంబ ధ్వాగశే శిలాం!

ధనిసంచా ప్రదాతారం దరిద్రంచా తపస్వినం॥ ౭౬

తా॥ ధనముండి దీనులకివ్వనివాడు దారిద్ర్యమెచ్చి తపస్సుచెయ్యని వాడు గొంతున రాయికట్టి నీటినిద్రోయ్యబడిన వాడగును దారిద్ర్యమున తపస్సుచేయని యెడల దారిద్ర్యము నివృత్తికాదు జన్మము వర్ధము.

శ్లో॥ అధాన సంతనచ ముంచతి మాండురాశా

దాతాన సంకుచిత దుర్గలితం మనోమే ।

యాచ్ఛాహి లాఘవకరీ స్వవధేవ పాపం

ప్రాణ స్వయం వ్రజతు కింప్రవి లంబితేన॥ ౭౭

తా॥ ద్రవ్యమో కలగదు ఆశయునన్ను విడిచిపోలేదు యిచ్చెడు వాడు కనపడలేదు చిత్తమో సంకోచము చేత పికులాడుచున్నది అడగడమో చులకనయినది తననుతానే చంపుకొనడమందు పాపమేర్పడును ప్రేలాడుటచేత నేమి ప్రాణములు తానుగానె పోనియని తనకష్టమును చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఇహలోకేపి ధనినాంపరోపి సుజనాయతే!

సుజనోపి దరిద్రాణాం తక్షణౌ న్దుజ్జనాయతే! ౭౮

తా॥ ఈలోకమందు ధనవంతుల కన్యకున్ను సొంత వానివలె

నాచరించుచున్నాడు దరిద్రులకు సొంతవారయినను అప్పుడే యన్యత్తే
వీటి విషయమున చెడ్డ వారగుచున్నారు.

శ్లో॥ షరీత్య సర్వం లం విద్యాం శీలం శౌర్యం సురూపతాం |

విధిర్థ దాతనిభుజిః కన్యామివ దర్శితాం ||

21

తా॥ బుద్ధిమంతుడైన బ్రహ్మ మంచుకులమును విద్యను సుస్వభావ
మును పరాక్రమమును మంచిరూపమును షరీత్యించి (యన్నవని) తెలు
సుకుని దారిద్ర్యమనేడి కన్యనిద్యుచున్నాడు.

శ్లో॥ మూర్ దీప్తిరమేహి వత్సగుదతో దృష్టార్థ బాలానిమాక

నాయాతస్తవ వత్సదాస్యతి పితాగ్రైవేయకం వాససీ |

శ్రుత్యైవం గృహీణీవచాం సినిక పే కుడ్యస్య నిష్కించనో

నిశ్వత్సాశ్రులవ ప్లవప్లుశతనుః పాంధ్యః పునః ప్రస్థితః ||

౨౦

తా॥ ఒక దరిద్ర కుటుంబమునందు యేడుచున్న విడ్డలనుబాలి
తల్లి దీనవచనము లాడుచున్నది వోవిడ్డా పూరక ఏడవకుము వోతండ్రి
నావద్దికిరమ్ము మీతండ్రి యింకారాలేదు వచ్చినంతలో నీకు మడకు హా
రమును అంగవస్త్రముల నిచ్చుచున్నాను యని తల్లి విడ్డలకు దీనముగ
వచనములాడు కాలమున కుటంబ రక్షణమునకై దేశాంతరగతుడయిన
తండ్రి వేసారి తిరిగి ద్రవ్యము చిక్కక పోయినను విడ్డలను చూడవలెనని
యాశతో యింటికివచ్చి లోపల పోవుటకు కాలాడక మెల్ల మెల్లగ లో
పల ప్రవేశించునపుడు పై చెప్పిన మాటలను గోడవద్దను పొందుచు విని
నిట్లూర్పు విడిచి కన్నీరుచేత మునిగినవాడయి సంపాదనకుగా వచ్చిన
దోషతోనే మరలపోయెను.

శ్లో॥ అయేలాజానుచైప్తః షధివచన మాకల్యణ గృహీణీ

శిశోః కర్ణాయత్నాత్సహితవతీ దీనవచనా |

మయిక్షీణో పాయేయద కృతదృశావ శ్రుతబలే

తదస్త్ర శృల్మం మేల్వమివపున రుగ్ధర్తు ముచితః ||

౨౧

తా॥ బారుగుల పేలాల నమ్మడివాడు వీధిన నమ్ముచుండగా దరి

ద్రక్షతుంబమునందున్న తల్లి (ఓ బారుశులా మనది మాటనువిని) సమీ
పనందున్న బిడ్డయొక్క చెవులకు చిన్నబుచ్చుకొన్న మూతితో కూడా
మూశింది నేను సంపాదించుట కుపాయము లేనియని నా విషయమున
నేకారణమున కంట కన్నీరు గలిగినదో అట్టి నాయొక్క మనశ్శల్కము
నెత్తివేయుటకు నీవు తగినవాడవుగదాయని స్నేహితునివద్దకు వచ్చి వా
నితో జెప్పుకొనుచున్నాడు.

శ్లో॥ కంఠాఖండమిదం ప్రయచ్ఛయదీవాస్వాంకే గృహాశార్కకం
రిక్త మాతలమత్రనాథ భవతః పృష్ఠే పలాలోచ్చయః |
దవ్యతో రితిజల్పతో ర్నిశీయదాచారః ప్రవిష్టస్తదా
బంధం కర్పటమన్యత స్తదుపరిషీప్త్యా రుదన్నిగతః || ౮౨

తా॥ ఓక పేద కుటుంబమునందు దంపతులిద్దరిన భతక భార్యకు
జూచి నీవుకట్టుకొన్న వాతపేలికనిమ్మ లేనియడల బిడ్డనతొడయందుం
చుకొనుము యని చెప్పగా నతని భార్య వట్టి చూమియందుంచుట న్యాయముకాదు గనుక నీవెంత వురుకయున్నదని సూచన జేసెను యిట్లు
దంపతులు రాత్రి బిడ్డకు చేతయుంచుకొని వాదులాడునపుడు వొంగిలిం
ట భకదొంగ నచటికివచ్చి బిడ్డకు పండపెట్టుటకు పాతపేలికలేని యీ
కష్టస్థితినిజూచి బిడ్డయందు దయతో తనకు మరియొకచోట చిత్రిన పా
తపేలికను బిడ్డపైకప్పి దారిద్ర్యమును గురించి యేడుచుచు వచ్చిన మా
గముననే వెల్లిపోయెను.

శ్లో॥ వృద్ధోనః పతిరేషమంచక గత స్థూశావశేషం గృహం
కాలోభ్యగా జలాగమః కుశలినో వత్సస్య వాతాపినో |
యతామై త్సంచితతైల బిందు ఘటికా భగ్నైతి పర్యాకులా
దృష్ట్యాగర్భ భ రాకులాం నిజవధూం శ్వత్రూశ్చిరం రోదితి || ౮౩
తా॥ ఇదియొక దరిద్రకుటుంబమునందు వృత్తాంతము భర్తయో
వృద్ధుడై పడకలోనెయున్నాడు యింటియందు గోడలు మొదలైనవిలేక
స్తంభములు మాత్రము మిగిలియున్నవి కాలమా సమీప నదీ ప్రవాహ

మువచ్చెడికాలముగానున్నది. పూరికిపోయిన చిన్నవాని కుశలవృత్తాంతము తెలియలేదు బహుకాలముగా ప్రయత్నముజేసి సంపాదించిన చ మురుపోసుకొని కుండ పగిలిపోయెనని భిన్నరాత్రు మోయలేని గర్భముచే కదలకండునట్టి తనకోడలిజూచి అత్తగారు అపరిమితముగా నేడుచుచున్నది.

శ్లో॥ రాత్రౌజాను ర్దివాభానుః కృశానుస్సంధ్యయో ధ్వజయోః।

పశ్యంతే చ యానీతం జానుభాను కృశానుభిః॥ ౮౪

తా॥ ఓమిత్రుడా చలికాలమందు రాత్రి మోకాలచేతనున్న ప గలు సూర్యునిచేత రాపగటిసంధ్యలయందు నిగ్నిచేతను చలిపోగొట్టుకొనబడినది. వస్త్రహీనతచేత నిటులచెప్పబడెను

శ్లో॥ అయంపటో మేపి తురంగ భూషణం

పితామహోద్యై రుషభుక్త యశావనః।

అలంకరివ్య త్యధోమృత పౌత్రకాఽ

మయాధునా పుష్పవదే వధార్యతే॥

౮౫

తా॥ ఈవస్త్రముమాతొండ్రీ యుడలుకు బహుయలంకారముగా నుంటాయుండెను అటువెనుక మాతాశలు మొదలైనవారు వారియూ వనకాలమంతయు దీనితోనె చెల్లబుచ్చిరి నానిడ్డలను మనమలనుగూడా అలంకరింపజేసును ఇప్పుడు నేనున్ను పుష్పమువలెను వాడకండునట్లుగా ధరించుకొంటున్నాను.

శ్లో॥ క్రోశ స్తస్థిశవస్సవారి సదనం ఋషాపిరాత్రిం దివం

రాజానుష్యతినిమ్నగా ప్రవహతేధూమేన పూర్వంగృహం।

బంధోర్ధ్వారక పత్రికాఽగతవతీ సూత్రే తదాగౌరవే

నిష్కారంభణతి ప్రియా గృహగతో బంధుశ్చధిక్ సంస్తృతిం॥

తా॥ నిడ్డలేడుచుచున్నారు యింట్లోకూర్చుండుటకు వల్లలేక నీరు నీండినది రాత్రిపగలు వానగురియుచున్నది రాజకప్పచునగుగాను కోపించుచున్నాను. నదిప్రవహించుచున్నది యింట్లోతడిక టైలచేపొగగండి

నది బంధువులనుండి చనిపోయిన జాబువచ్చినది అప్పుడావు యీనాతు
న్నది భార్యోహారముగా పలుకుచున్నది బంధు వింటికి సంప్రాప్తుడై
నాడుగనుక సంసారమంతకష్టము గానున్నదని నిందించుచున్నాడు.

—(॥) మిత్రప్రకరణం. (॥)—

శ్లో॥ పరోక్షే కార్యహస్తారం ప్రత్యక్షే త్రియవాదినం |

వర్ణయేత్తా దృశ్యమిత్రం విషకంభం పయోముఖం || ౮౭

తా॥ ప్రత్యక్షముకానిచోట కార్యము చెరువువాడున్న ప్రత్యక్ష
మందు మంచిమాటలాడవాడున్న వైనస్నేహితుని పైనపాలు లోపల
విషమునుయున్నకుండనువలెనే విడువవలయును.

శ్లో॥ తత్రమిత్ర నవస్తవ్యం యత్రనాస్తి చతుష్టయం |

ఋణదాతాచ వైద్యశ్చ శ్రోత్రియ స్సజలానదీ || ౮౮

తా॥ నెచ్చోటనప్పిచ్చెడివాడును వైద్యుడును వేదముచదివినవా
డును యెప్పుడు నెందని నీళ్ళుగలనదిన్ని యీనాలుగున్నలేవో నచ్చోట
నివసించగూడదు.

శ్లో॥ యస్యమిత్రేణ సంభాషా యస్యమిత్రేణ సంస్థితః |

మిత్రేణ సహయోధుక్షే తతోనాస్త్రీహపుణ్యవాక్ || ౮౯

తా॥ ఎవనికి స్నేహితునితోకూడా మాటలాడడము స్నేహితు
నితోకూడాయుండడము మిత్రునితోకూడా యవడు భుజించునో నట్టి
వానికంటె భూలోకములో వేరేపుణ్యవంతుడు కనుపడడు.

శ్లో॥ స్వామివి గుణాంతరంగే గుణవతి భృత్యేషుకూర్చి కళతే |

మిత్రైసదోపకారిణి వెద్యదుఃఖం సుఖభవతి || ౯౦

తా॥ గుణవిశేషము తెలుసుకొన్న యజమానుడియందును సుగుణ
వంతుడైన సేవకునియందును అనుకూలురాలైన భార్యయందును ఎల్ల
ప్పుడునుపకరించుచున్న స్నేహితునియందును దుఃఖమును తెలిపించి సుఖ
వంతుడౌతున్నాడు.

శ్లో॥ స్వాభావికంఘ యన్నిత్రం భాగ్యేవై వాభి జాయతే |

తదకృత్రి మసోహం ద్త మాపత్స్వపినముంచతి॥

౯౦

తా॥ స్వాభావికముగా నేవడు స్వహితుడో అట్టివా డదృష్టము చేతనేకలుగుచున్నాడు అట్టికపటములేని స్నేహమున ఆపదలయందును గూడ సతదువిడువచాలడు.

శ్లో॥ సమాత రిసదారేషు ససోదర్యేనచాత్మని

విశ్వాసస్తా దృశఃపుంసాం యోహిమితై స్వభావజే॥ ౯౧

తా॥ పురుషులకు స్వాభావికముగా నేర్పడిన మిత్రునియెందెంత నమ్మికయో అంతనమ్మిక తల్లియందును భార్యయందును కూడబట్టినవాని యందును తనయందునులేదు.

—(*) సంతోషప్రశంసా. (*)—

శ్లో॥ అకృత్వా పరసంతాప మగత్వా ఖలనమ్రతాం॥

అనుత్సృజ్య సతాంవర్తన్య యత్సర్వ మపితద్భూ॥ ౯౨

తా॥ ఇతరుల కుపద్రవముజేయక దుర్జనులకువంగక సత్పురుషుల మార్గమువదలక విభవముయెంతకొంచమైనను అది అధికమేను.

శ్లో॥ వయమిహపరితప్తా వలూలై స్త్వంచలత్స్యై

సమయిహపరితోషో నిర్విశేషో విశేషః॥

సహిభవతి దరిద్రో యస్యోష్ణావిశాలా

మనసీవ పరితుష్టేకోర్ధవా౯ కోదరిద్రః॥ ౯౩

తా॥ మేము నారచీరల చేతనే సంతోషించితిమి నీవుసంపదచేత సంతోషించితివి మన ఉభయులకు సంతోష మయినది హెచ్చుతక్కువ లేక సమమయినది యెవరికాశ గొప్పగానున్నదో ధనవంతు డైనను వాడెదరిద్రుడు మనస్సు తృప్తిపొందినయెడల ద్రవ్యవంతుడెవడు దరిద్రుడెవడు గనుక సుఖదుఃఖములు మనస్సుచేత కల్పించుకొన్నవనిభావము.

శ్లో॥ పంచమహాని షడ్వైవా శాకంప చతిస్స్వేగృహే॥

అన్యథేచా ప్రవాసీచ సవారి చరమోదతే॥ ౯౪

తా॥ అధికదారిద్ర్యముచేత కూరకాయలుకానక అయిదవదిసమం

దుగాని యారవదినమందుగాని తనయింటిలోన కూరగాయలువండినను
యెవడుసలకడవంతుడై ఋణములేనివాడైనయెడల వాడె సంతోషించు
చున్నాడు.

శ్లో॥ అప్రార్థితాని దుఃఖాని యథేవా యా న్నిదేహీనాం।

సుఖాన్యపి తే ధాయాన్తి దైన్యమత్రాతి రిచ్యతే॥ ౯౬

తా॥ మనుష్యులకు దుఃఖములుకోరకనే నెటులసంప్రాప్తమగుచు
న్నవో సుఖములుయారీతిగానె మనముకోరకనే వచ్చుచున్నవి ఇట్లుండ
గానీవిషయములో దీనత్వముజెంది యల్లాడుటయొకటె మిగులుచున్నది.

శ్లో॥ సర్వాస్సంపత్ర యస్తస్య సంతృప్తం యస్యమానసం।

ఉపానద్యూహపాదస్య ననుచర్మా వృత్తైవభూషి॥ ౯౭

తా॥ యెవనియొక్క-మనసు సంతోషముచుచెందినదో నట్టివానికే
సర్వసంపదలున్నవి మచ్చలచే మూయబడిన పాదముగలవానికి భూషి
యంతయు చర్మముచే కప్పబడినదిగానే అవును.

శ్లో॥ ఆరోగ్యం విద్యతానజ్జనప్రితీ మహాకులేఽన్తః।

స్వాధీనతాచవుంసాం మహాదైత్యస్యం వినాపృర్థం॥ ౯౮

తా॥ రోగములేకుండుట పాండిత్యము సత్పురుషులతోన్నహము
పొరుగువానికి స్వాధీనుడు కాకుండడము యివిపురుషులకు ద్రవ్యములేక
పోయినను యిదేగొప్ప ఐశ్వర్యము.

శ్లో॥ యోమిగర్భ గతస్యాపవృత్తిం కల్పితవాన్విభుః॥

శేషవృత్తి విధానాయా సకింసుప్తో ధవామృతః॥ ౯౯

తా॥ జంతుజాలములతో గూడిన గర్భమందున్నకాలమండే నాకు
యేప్రభువు జీవనమునుగలుగజేసెనో నట్టిప్రభువుమిగతకాలమంతబ్రతు
కు సంగతికై నతనునిదిండుచున్నాడామృతుడై నాడా గనుక సర్వకాల
ములందు రక్షించును.

—(*) గుణప్రకరణం (*)—

శ్లో॥ గుణినిగుణశ్చో రమతేనా గుణశీలస్య గుణిని పరితోషః।

అభిరేతి వనాత్పద్మం నదదుకారస్తేష్వక వానోపి॥ ౧౦౦

తా॥ గుణజ్ఞులు గుణవంతులయందే నాసక్తులౌదురు సద్గుణము లు లేనివానికి గుణవంతునియందు సంతోషము కలుగచాలదు యెట్లనగా వనమునుండి తుమ్మెదమైనది పద్మమును వెతకి యనుసరించుచున్నదిగాని పద్మముతోకూడియున్న కప్పలుచేరవు.

శ్లో॥ వస్తుస్వస్తిర్నిశితైష్వ ఛాసతేనతు కేవలం॥

గుణై స్సర్వజ్ఞ కల్పపి సీదత్యేకో నిరాశ్రయః॥ ౧౦౧

తా॥ గుణములచేత సర్వజ్ఞుడైనను ఆశ్రయంలేనియెడల వుపద్రవ పడుచున్నాడు యెట్లనగా అగ్నియైనను పదార్థములతో చేరితేగానిప్ర కాశించదుగదా.

శ్లో॥ [‡] గుణయుక్తేవ్యధో యాతిరిక్తః కూపేయధాఘటః॥

సిద్ధుజేపి భృతః పశ్యజైశ్చిర సిధార్యతే॥ ౧౦౨

తా॥ గుణవంతుడైనను యేమిలేనివాడైన యెడల కిందికి పోవును యెట్లనగా భావియందు కుంభము గుణముతోకూడినను నీళ్లులేనియెడల బావిలో కిందుకు బోవుచున్నది గుణములేకపోయినను నీరున్నయెడల తలలో నుంచుకొని పోవుచున్నారు.

శ్లో॥ గుణై రుత్తుంగతాం యాతినోచైరాసన సంస్థితః॥

ప్రసాద శిఖరారూఢః కాకః కింగరుడాయతే॥ ౧౦౩

తా॥ గుణములచేత పొడవును పొందుచున్నాడుగాని శున్నతమైన యాసనములచేత కాదు కాకి మిదైమీద యెక్కినను గరుత్మంతుడగు చున్నాడా.

శ్లో॥ గుణేషుక్రియతాం యత్నః కిమాటోష్ట ర్భయంకరైః॥

విక్రీయస్తేన ఘంటాభిగ్రాహః తీరవివజ్జితాః॥ ౧౦౪

తా॥ గుణములు గలుగుటయందు ప్రయత్నముచేయుడు భయం
కరములయిన యాభాటములచేత ప్రయోజనమేమి ఆశ్రయపాలులేని
యెడల గొంతున ఘంటలున్నవని వెలకు పుచ్చకొను చున్నారా వేషమె
ట్లున్నను గుణమున్నయెడల గ్రహించుచున్నారని భావము.

శ్లో॥ గుణవంతః క్లిశ్యంతే ప్రాయేణ

భవంతి నిగుణౌ స్సుఖిః ।

బంధన మాయాంతి శుకాః

యథేష్ట సంచారిణః కాకాః ॥

౧౦౫

తా॥ తరుచుగా గుణవంతులు యుపద్రవమును పొందేకావలయు
ను గుణహీనులు సుఖముగానున్నారు యెట్లన కాకులు స్వేచ్ఛగా సంప
దించుచున్నవి చిలుకలు పంజరమునందు కట్టుబడినవై పెంచెడివారికి స్వా
ధీనతతో యుండవలసినవి.

శ్లో॥ గుణేన్ధితేతు కోదండం గుణహీనే విహంగికా ।

క్రీడో పలాని రత్నానినరో దుగంధ భస్మికా ॥

౧౦౬

తా॥ గుణమున్నయెడల విల్లనిపేరుగల దౌచున్నది లేనియెడల కా
వడిబద్ధ యగుచున్నది నటులనే గుణమున్నయెడల రత్నము లేనియెడల
అడుకునే రాళ్లుగా నగుచున్నవి మనుష్యునికి గుణమున్నయెడల నరుడని
లేనియెడల కంపుగలిగిన తోలుతిత్తి అగుచున్నాడు.

—(*) ధీరప్రశంసా. (*)—

శ్లో॥ కదధీతస్యాపి హితైర్య వృత్తైర్న

శక్యతే ధైర్యగుణః ప్రమాప్తుం ।

అధోముఖస్యాపి తనునపాతో

నాధశ్శిఖాయాతి కదాచిదేవ ॥

౧౦౭

తా॥ దరిద్రుడైనను ధైర్యవంతునియొక్క ధైర్యగుణమును శోధిం
చుటకు తగరు అగ్నితలకిందుగానుండినను జ్వలకండికిరాక పైకే నలుల
బోవుచున్నదో నటులని భావము.

శ్లో॥ నిందంతు నీతినిపుచాయది వాస్తువంతు
లక్ష్మీస్సమా విశతుగచ్ఛతు వాయుధేష్టం
అద్యైవవామరణ వస్తుయగంతరేవా
న్యాయాత్పథః ప్రవిచలంతి పరంసధీరాః॥

౧౦౮

తా॥ న్యాయవంతులు నిందించుగాక కొనియాడుగాక సంపదలు
గలుగని గలుగకపోని మరణము న్నుకలుగని గలుగకపోవు గాక ధీరులు
న్యాయమాగ్రమునుండి వక అడుగయినా చలించరు.

శ్లో॥ సహపరిజనేన విలసతిధీరోగహనాని తరతిపునరేకః

గిరిరేకేన సమూఢోః మధనకృతా సహనురై రమృతం॥ ౧౦౯

తా॥ ధీరుడు పరిజనులతోడ ప్రకాశించును వక కాలమందు వకడు
గానుండినను దాటకూడనిదానిని దాటును క్షీరాద్ధిచుధనమందు విష్ణువు
మందరపర్వతమును తానొకడేయెత్తెను అమృతము దేవతులతోకూడా
మధించి పానంచేసెను గనుక ధీరుడు వకడయ్యును ప్రకాశించును.

—(*) తేజస్విప్రకరణం. (*)—

శ్లో॥ హస్తీస్థూలతను స్సచాంకుశవశో కింహస్తీమాత్రోంకుశః

వజ్రేణాభిహతాః పతన్తిగిరయః కింశైలమాత్రోపదిః

దీప్తిప్రజ్వలితే వినశ్యతితమః కిందీపమాత్రం తమః

తేజోయస్య విరాజతేనబలవాన్ స్థూలేషుకశిపశ్యయః॥ ౧౧౦

తా॥ యేనుగు స్థూలమయినను అంకుశమునకు స్వాధీనమగును ఆ
యంకుశము యేనుగంత పొడవులావుతో నున్నదా వజ్రాయుధముచేత
కొండలు రెక్కలు ఎరిగి కిందపడినవి వజ్రాయుధము కొండంత యున్న
దా దీపము ప్రకాశించుచుండగా చీకటిపోవుచున్నది దీపమంతయుగూడా
చీకటి గనుక యెవనికి తేజస్సు ప్రకాశించుచున్నదో వాడే బలవంతుడు
కాని లావు పొడవుతోనుండెడివానియందు కార్యసాధకమని యేమిసమ్మి
క వుండును.

శ్లో॥ బాలస్యాపి రవేపాదాః పతన్త్యు పరిధూభృతాం

* తేజసా సహజాతానాం వయః కుశ్రోప యుజ్యతే || ౧౧౦

తా|| బాలుడయినను సూర్యునియొక్క పాదములు భూభృత్తుల పైబడుచున్నవి తేజస్సుతోకూడాబట్టినవారికి వయస్సెక్కడనుపయోగింప బడుచున్నది.

—(*) ఉదారప్రశంసా. (*)—

శ్లో|| నైవపరం నవినశ్యతి తనురపి యాశ్రీనివేళితా సత్సు|

అవశిష్యతేహిమాం శోనైస్సకలాయాస్థిరా శంభోతి|| ౧౧౧

తా|| సత్పురుషుల యందుంచబడిన సంపద కొంచమయినను చెడిపోదు చంద్రుని వకకళా పరమశివుని యందుంచబడినది గనుక కృష్ణపక్షమునందు నశించక మిగులుచున్నది సత్ప్రతమందిచ్చే ధనము సార్థకమగునని తాత్పర్యము.

శ్లో|| యద్దదాసి విశిష్టేభ్యో యచ్చాస్మాసి దినేదినే|

తే త్రైవిత్తమహంస్యే శేషం కస్యాపిరక్షతి|| ౧౧౨

తా|| యోగ్యులకు దేనిచ్చుచున్నావో ప్రతిదినమందు దేనిననుభవించుచున్నావో అదే నీయొక్క ద్రవ్యము కాని మిగత నున్నది యవడి కోసమో రక్షించు చున్నానని భావము.

శ్లో || దాతవ్యం భోక్తవ్యం సతి విభవే సంగ్రహో న కతావ్యః|

పశ్యామి మధుకరీణాం సంచిత మథాం హరం శ్యనే|| ౧౧౩

తా|| విశ్వర్యముండుకాలముననే ఇతరులకివ్వ తగినది తాననుభవించతగినది యింతేగాని మిగత పెట్టకూడదు తుమ్మెదలు తాము పానముచేయక అక్కడక్కడ సంపాదించి దాచు కొన్నచుకరందమును జనులేలాగునను గ్రహించుకొని పోవుచున్నారు గనుక యనుభవించడమచితమని తాత్పర్యము.

(భూభృత్తులనగా కొండలకు రాజులకును అర్థము.)

(పాదము కిరణములు పాదములు.)

శ్లో॥ యదానీలోపి సేవ్యస్యా స్తిష్ఠలోన మహానపి ।

జలార్థం హరిసిన్ధిక్వా పశ్యకూపం నిషేవతే॥ ౧౦౫

తా॥ నీచుడైనను ఇచ్చేడివాడే కొలవతగినవాడు గొప్పవాడైనను ఇచ్చనివాడు కొలవతగనివాడు దాహముకొన్నవాడు దగ్గర సమద్రము ను విడిచి దూరముగానుండే బావినిగురించి పోవుచున్నాడు.

శ్లో॥ కర్ణస్త్యవం శీలీర్కాసం జీవంజీమూతవాహనః ।

ధృఢాధిధీచిగన్ధీని నాస్త్యజేయం మహాత్మ నాం॥ ౧౦౬

తా॥ కర్ణుడుపైచర్చ మును శబిదక్రవతిఁ మాంసమును జీమూత వాహనుడు జీవమును దధించి యెముకలను ఇచ్చెను గనుక మహాత్ముల పుష్కరాడని బొకటియున్నదా.

శ్లో॥ దానంభోగోనాశ స్త్రి ప్రోగతయో భవంతి విశ్తస్య ।

యోనదదాతిన భుజ్జ్యేత్ తస్యశ్రీయా గతిర్భవతి॥ ౧౦౭

తా॥ ధనమునకు నిచ్చుట యనుభవించుట చేడిబోవుట ఈప్రకారముగా మూడుగతులున్నవి యవదుయిచ్చేడివాడుకాదో యవడన భ విచవో వానియొక్కద్రవ్యమునకు మూడవగతియే గలుగుచున్నది.

—(*) కలిషహిమా. (*)—

శ్లో॥ నచేవేదేవత్వం కపటపటవస్తాపసజనా

జనోమిధ్యావాదీ విరళతనువృష్టి క్షలధరః ।

ప్రసంగోసీచానా మవనిపతయో దుష్టమనసో

జనాభిష్టానస్తా అహహ కలికాలః ప్రభవతి॥ ౧౦౮

తా॥ దేవునియందు నిగ్రహానుగ్రహసామర్థ్యములేదు. ఋషులు కపటముతో కావిన స్త్రీములకుధరించినవారైరి జనులు అలభ్యమును చెప్పేడివారుగానున్నారు మేఘులువృష్ట్యతి వృష్టితో గూడినదగుచున్నది సీచులయొక్క ప్రసంగము లధికములై యున్నవి రాజులు కెడ్డతలంపు గలవారుగా నున్నారు ఓహూజనులందరు చేడి ననించిపోవుచున్నారు గదా గనుక కలికాలమప్రభావముతో నుండును.

శ్లో॥ శ్రుతిభ్రష్టానస్తా స్త్వతిరపి పురాణంవిగళిం॥

గతాలోపసర్వే ప్రచురతర వేదాన్తనివహః॥

ఇదానీంచాక్షేకా విబుధవచనా న్యోషపదవీ॥

నజానేకో హేతుస్సతబతక వేరేషమహిమా॥

౧౮౯

తా॥ వేదముచెడిపోయినది ధర్మశాస్త్రము కనుపడలేదు పురాణమువదిలిపోయినది ప్రసిద్ధములయిన వేదాన్తములన్నియులోపించి పోయినవి మోక్షమార్గము పండితులవల్లనే తెలియుచున్నదిగాని అనన్యాయములేదు అచ్యుత్యో యేమి హేతువనోతెలియదు కలియుగము యొక్క ప్రభావముగానేయుండును.

శ్లో॥ నిర్వీర్యా పృథివీనిరోషధిరసానీచా మహత్త్వంగతా॥

ధూపాలా నిజకర్మ ధర్మరహితా విప్రాఃకుమార్గరతాః॥

భార్యాభర్తృ విరోధినీ పరరతా పుత్రాః పితృద్వేషిణః॥

హాకష్టం ఖలువర్తతే కలియుగే ధన్యానరా స్మజ్జనాః॥

౧౯౦

తా॥ భూమి తేనో సారములేనిదై ఓషధులయొక్కరుచి లేనిదిగా యున్నది అశులు మహత్త్వమునుపొందుచున్నారని రాజులువారివారి యొక్క స్వధర్మమునువదిలినవారలైనారు బ్రాహ్మణులుచెడుమార్గము లనుందాసక్తులు, భార్యపరునియందాసక్తిగలదై భర్తకువిరోధవంతు రాలగుచున్నది కుమారులు తండ్రిని శ్వేషించుచున్నారు గనుక ఆహాకలి యుగమునందు యిట్టికష్టము ప్రవర్తించు చున్నదిగాదా గనుక సత్పురుషులేకృతార్థులు.

శ్లో॥ సన్తఃక్వాపిససన్తి సన్తియదివాదఃఖేన జీవన్తితే॥

విద్వాంసోపిససన్తిసన్తి యదివామాత్సర్య యుక్తాశ్చతే॥

రాజానోపిససన్తిసన్తి యదివాత్మస్థా ధన్యాహిణః॥

దాతారోపిససన్తిసన్తి యదివాసే వానుకూలాఃకలౌ॥

౧౯౧

తా॥ కలియుగమునందు సత్పురుషులెక్కడలేనేలేరు వుండినయెడల కష్టముతోనే బ్రతుకుచున్నారు పండితులు యెక్కడకనపడరు కనబడి

నయెడల నొకరి కొకరు కలహించుకొనువారుగానే యున్నారు యిది గలవారెచ్చటనుదొరకరు దొరికినయెడల అనుసరణ వల్లనే అనుకూలు లవతున్నాడు ప్రభువు రెక్క-డచిక్కరుచిక్క-నయెడల పొరుగువారిద్రవ్యము నపహరించెడివారుగానే యున్నాడుగా దా గనుక యోగ్యత చూడ రని భావము.

శ్లో॥ సీదన్తీ చాగ్నిహోత్రాణి గురుపూజా ప్రణశ్యతి |

కుమార్యశ్చ ప్రసూయస్తే ప్రాప్తే కలియుగేనదా || ౧౨౨

తా॥ కలియుగమువచ్చిన దగుచుండ గా అగ్నిహోత్రములు చెడి పోవుచున్నవి ఆచార్యపూజలు నశించి బోవుచున్నవి చాలికలేపనవించుచున్నారగుదా.

శ్లో॥ రాక్షసాః కలిమాశ్రిత్య జాయంతే బ్రహ్మయోగభాః |

బ్రాహ్మణా నేవబాధంతే తత్రాపి శ్రోత్రయాన్యథా || ౧౨౩

తా॥ రాక్షసులు కలియుగము నాశ్రయించి బ్రాహ్మణులయందు భట్టి బ్రాహ్మణులనే బాధించుచున్నారు అందులోనురిక్తులైన వైది కిల నే అధికముగా బాధించుచున్నారగుదా.

శ్లో॥ ప్రాతర్నాత్ర కృతాష్టవాపి రజకస్పృష్టాః శుద్ధోరాసభైః |

రూఢాన్ధారయతే పటాననుదినం దృత్వాబహిర్గచ్ఛతి |

గత్వాప్లేచ్చ ముఖాశుచీః స్పృశతిచ స్పృష్టోపసాన్యహౌ |

నస్నాతోన్యథ భుజ్తి ఏవచపలో భుక్తాపి నపిడతి || ౧౨౪

తా॥ కలియుగమునందు, స్నానము చేయకపోయినను చాకలవానిచే తాకబడి గాడిదలచేత మోసుకెరబడిన గడ్డలను ధరించుచున్నాడు ఆగడ్డలతోనే బైట దిరుగుచున్నాడు తిరిగినను స్నానము చేయదు స్నానము చేయక పోయినను ఆగడ్డలతోనే మూఢుడై అన్నియును భుజించుచున్నాడు భుజించినను సేగ్గేపడు మనస్సునగూడ శంకించదనిభా.

శ్లో॥ శాస్తేగ్నివత శాస్త్రముజ్జ తపం శూద్రాహృతైరింధుః |

స్నాత్వాచామతేదేవతాస్సపిపయతి సైన్యంపవత్యవసతి ||

ఉచ్ఛ్వాన్నభేతి యాతియవనైరుచ్ఛావనై స్సంగళం

మాతంగాన్నికటం గతాన్నగణయన్మాన్మాన్మహుగ్గాహతే

తా॥ శాస్త్రములను పొరుగువారలకు పడకంచి అంకుచేతనే తాను బ్రతుకుచున్నాడు అయినను దానినేనుక విడుచుచున్నాడు శూద్రునిచే తేబడిన నీళ్ల చేత స్నానము చేయుచున్నాడు అగ్గిచేతనే ఆదమముచేయుచున్నాడు దేవతలకభీషకము జేయుచున్నాడు యిష్టప్రకారముగా వండుచున్నాడు యెరిగిలివల్ల భయపడదు జాతిభ్రష్టులతో సహవాసమును పొందుచున్నాడు చండాలులయొక్క సమీపమును జెంది వాళ్ల పద్ధతిని నిందించక ఆ మాగళ మంచే మాటి మాటికి ప్రవేశించుచున్నాడు.

శ్లో॥ నీచైర్దుర్యవనైశ్శుభిరపివానిశ్శంక మాలోకిం

భుక్తైరపత్ని విదూషకై స్సహనరై రిజ్ఞాత వేదాక్షరైః

మద్యాస్వాదన మత్తచిత్తజనరాం మోహయభిహారః

కర్తాత్మారభతేత్రుతిస్త్వపివతో దూర్వాశారాశ్చాపా

తా॥ జాతిభ్రష్టులచే నొకయక్షరమైన వేదము తెలియుని వారిచే పత్ని లోపలికి రామాడనివారిచే కుక్కిలచే చూడబడిన యున్ననును శంకలేకనే తినుచున్నాడు కల్లుద్రావుటచే మడించిన చిత్తముగల జనుల యొక్క మనస్సుపైకై వేదశాస్త్రవిరోధమువైన కర్మముల నారంభించుచున్నాడు.

—(*) త్విష్టాసిందా. (*)—

శ్లో॥ త్విష్టే చేవింషస్తుగ్యం ధైర్యవిస్తవకారిణి

విష్టుస్త్రైలోక్య పూజ్యోపయస్త్యయావామ సికృతః ॥ ౧౨౭

తా॥ ఆహారైర్యమును పోగొట్టెడి ఓ ఆశాసీకు నమస్కారము త్రైలోక్యముందు పూజ్యుడైనను గొప్పవాడయినను విష్టువుచేతనేగదా పొట్టివాడాయెను అసగా వామనావతారమందు భూమి నాశించుటచే పొట్టివాడాయెనని గొప్పవారికైనను యాశయుండుటచే చిన్న తనము గలుగునని భావము.

శ్లో॥ భౌన్ద్రం దేశమనేక దుర్గవిషయప్రాప్తం నకించిష్టలం

తృక్వాజాతికులాభిమాన ముచితం సేవాకృతానిష్కలా।

భుక్తం మానవివర్జితం పరగృహేష్య శంకయాకాకవత్

తృప్తాజృంభతి పాపకర్తనిరతా నాద్యాపిసంతుష్యతా॥ ౧౨౮

తా॥ అనేక మెరక పల్లములతో గూడిన దేశమును చుట్టితిని యేమి
ఫలమును పొందనైతిని జాతికులాభిమానమును విడిచి ప్రయోజనము
లేకనే అనేకుల కుపచారము జేసితిని కాకివలె మానము లేకనే పరగృహ
ములయందు భుజించితిని యిష్టమైనా ఓయీ శాసనలోపించవా.

శ్లో॥ యత్తాతం నిధిశంకయాక్షితి తలం ధ్యాతాగిరేధానవా

నిస్తీగ్గస్పరితాం పతిర్నృపతయో యత్నేన సంతోషితాః।

మన్త్రారాధన తత్పరం వనసానీరాస్త గానేనిశాః

ప్రాప్తః కాణవరాట కోపేనమయాశృన్వే భు నామంచమాం॥

తా॥ నిత్యపము దూరుకునని యాశచేత భూమిచంతయు త్రొవ్వితి
ని బంగారము చేయుటకై అనేక గంధకాది వస్తువులను కాన్పితిని వ్యా
పారమునకయి సమద్రమును దాటిలిని అనేక రాజుల సంతోషంప జేసి
తిని మన్త్రములను జపించుచు అనేక రాత్రులు శృశానమున బోగొట్టితిని
యిన్ని జేసి నప్పటికిన్ని గుడ్డిగ వ్యయమునా లభించలేదు ఓయాశే యిప్పు
డయిన నన్ను విడువుము.

శ్లో॥ అపిమేరూపమం ప్రాజ్ఞ మపిశూర మపిస్థిరం।

తృణీకరోతి తృష్ణే కానిమేషేగానగోత్రమం॥ ౧౩౦

తా॥ మేధువంత వాడైనను బలవంతుడయినను పండితుడైనను
సత్పురుషుండైనను శూరుడైనను చంచలము లేనివాడయిన నుత్తమ
మనజుని యాశవక్రమే నిమిషములో గడ్డిపరకవలె జేయుచున్నది.

శ్లో॥ ఆశాయేషాం దాసానేదాసా స్వర్వలోకస్య।

ఆశాయేషాం దాసీలైషాం దాసాయితే విశ్వం॥ ౧౩౧

తా॥ ఆశకెవరు దాసులో వారులోక మంతటకే పనివారలే ఆశ

యేవరికి స్వాధీనమో వారికి లోక మంతయును స్వాధీనమగును.

శ్లో॥ తేనాధీతం శ్రుతం తేన తేన సర్వమనస్త్రితం

యేనాశాః పృథతః కృత్వావైరాశ్యం విలంబితం॥ ౧౩౨

తా॥ ఎవనిచేత యాశ వెనుకకుతోలి వైరాగ్యము సవలంబించబడినదో వానిచేతనే అన్నిచదువబడెను అన్నియువింబ డెను సర్వము అనుష్ఠించబడెను.

శ్లో॥ నిసోస్త్వివస్త్వికేతం శశీదశశతం లక్షం సహస్రాధిపః

లక్షేశః ష్టిరాజతాం ష్టిపతశ్చక్రేతాం వాంఛతి

చక్రేత స్సురరాజతాం సురపతిచ్చిహ్నాస్తదం వాంఛతి

బ్రహ్మకై వపదం శివోహరిపదం తృప్తావధింకోగతం॥ ౧౩౩

తా॥ ద్రవ్యములేనివాడు నూటి నపేక్షించును నూరుగలవాడు వెయ్యినిపేక్షించును వెయ్యిగలవాడు లక్షనుగోరుచున్నాడు లక్షయుండెడివాడు జమీనునిపేక్షించుచున్నాడు జమీంద్రుడు మండలాధిపత్యమును మండలాధి పతి ఇంద్రాధి పత్యమును ఇంద్రుడు బ్రహ్మపదమును బ్రహ్మ శివపదమును శివుడు విష్ణుస్థానమును గోరుచున్నాడుగనుక ఆశయొక్క తుదను తెలిసినవాడెవడు.

శ్లో॥ ఆకాబలవలీరాజ స్వపరీతాహి శృంఖలా

యయాబధ్ధాః ప్రధావంతి మక్తా సైవ్యంతి పంగువతే॥ ౧౩౪

తా॥ బలముతోకూడిన ఆశయైనది యిహిక విధముగా నేర్పడిన విపరీతమయిన సంక్లిష్ట యేలననగా యాశయనే సంక్లిష్ట చేత కట్ట బడిన వారై పరువులేకుచున్నారు యీసంక్లిష్ట చేత వదలినవారు కుంటివారి వలెవకచోట నేయుంటున్నారని భావము.

శ్లో॥ తృప్తే త్వమపి తృప్తాంధ్రాత్రిషు స్థానేషు పూర్వసే

వ్యాధితేవ్య నపత్రేషు జరాపరిణతేషుచ॥ ౧౩౫

తా॥ ఓ ఆశే నీవున్న వకయాశచేతనే గుడ్డిదానవైతివి యేలననగా వ్యాధిగలవారు బిడ్డలులేనివారు ముసలివారియందు పూజింపబడుచు

న్నావు అనగా యీముగ్గురి కధిక యాశయున్నదని భావము.

శ్లో॥ గిర్గహాః గిర్గహానభే గ్నభోమహతః।

నభసోపి మహాచ్ఛ్మహ్న తతోవ్యా శాగరీయసీ॥ ౧౩౬

తా॥ కొండపెద్దది కొండకంటె సముద్రము పెద్దది సముద్రము కంటె ఆకాశము పెద్దది ఆకాశముకంటె బ్రహ్మము పెద్దది బ్రహ్మముకంటెను యాశనిండాపెద్దది యని భావము.

శ్లో॥ ఆశైవరాశ్మసీ పుంసామాశైవ విషమంజరీ।

ఆశైవ బీజమదిరాధిగాశా సర్వరోషహః॥ ౧౩౭

తా॥ ఆశయనెడిదే యొకరాశ్మసీ యాశ యనెడిదే యొకవిషమంజరీ అగోత్ర ఆశయనెడిదే జీవించిన కల్లు సర్వరోషములకు ఆధారమైన యీయాశయెంతనింద్యమైనదని భావము.

శ్లో॥ తుత్యదాశాః కుటుంబిన్యో మయిజీవతి నాన్యగాః।

తాసామాశా మహాసార్వకదాచి న్మౌనమంచతి॥ ౧౩౮

తా॥ ఆలిదాహము ఆశయనెడి యీమూడున్న నాభార్యలు నేనుబ్రతికియుండగా మరియొకరినిజేరవు అందునకడపట్టిన యాశయ నేభార్య బహుపతివ్రత నన్నెన్నడును విడిచిపెట్టి పోనేపోదుగనుక ఆశ బహు గొప్పదీయని భావము.

శ్లో॥ ఆశానిస్థాః ప్రణస్థాః కిలమమహేశా స్తా సుమార్భ్యంకదాచిత్।

యాప్రాంత్యాసా ప్రదద్యాదిహకిమపితథా మధ్యమాసాపరత్ర।

ఆర్యాసానోభయత్రాప్య హహతడపింస క్తతాంయామితస్యాం।

యాప్రాశ్యాదప్రగల్భే ప్రతిదివనముఖేతేకదర్శికరోహి॥ ౧౩౯

తా॥ ఆశయనెడిది జపస్థయనెడిది కీర్తియనెడిది యీమూడున్న నాకుభార్యలు ఆముగ్గురిలో పతి కడపటి భార్యయైంది యేదేని సౌఖ్యమును నిచ్చును జపస్థయనెడి రెండవభార్య పతి సౌఖ్యము నిచ్చును ఆశయనెడి మొదటిభార్య యీరెండులోకము లయందును యేమిన్నిచ్చును అందుచేతను నాకుచింతలేదు యెవచె తనప్రాధతనముచేత

యేమితేలియనీ ఆయిద్దరుభార్యలను పిడించుచున్నదో అట్టిదానియం దా సక్తుతాటనుగురించి చింతించుచున్నాను.

శ్లో॥ కలావంత మపిస్వచ్ఛం సద్వృత్త మపశితలం।

లోభక్షయం ప్రయాత్యైవ పూర్ణ చంద్రం తథామదః॥ ౧౪౦

తా॥ కళతోగూడినను శుద్ధమైనవాడైనను మంచి నడవడికతోగూడినను కోపములేకున్నను మదము పూర్ణ చంద్రునివలెనే అశ నాశము జేయుచున్నది.

శ్లో॥ శృష్టాభుజంగీదంశేన మానివిభ్రాంతచేతసః।

నౌవధోగ్యనచ మన్త్రాస్స్య శృణాయ మణయోపిన॥ ౧౪౧

తా॥ ఆశయనే పాముగరచుటచేత కలకలబారిన మనస్సుగలవానికి ఆవిషమునణచుటకై మూలికలున్న మన్తములున్న రత్నములున్ను లేవని భావము.

—(*) దైవప్రకరణం. (*)—

శ్లో॥ దైవంఘటి సర్వత్ర నవిద్యావచచ పౌరుషం।

సముద్రమధనావ్లేభే హరిర్లక్ష్మీం హరోవిషం॥ ౧౪౨

తా॥ అంటిట భాగ్యము ఘటించునుగాని పాండిత్యము పరాక్రమము ఘటించదు. యెట్లునగా హరిహరు లెద్దరు క్షీరాబ్ధినిచిలికినను విష్ణువు లక్ష్మిని, శివుడు విషమును బాండెనని భావము.

శ్లో॥ ప్రాప్తవ్యవర్థంలబ్ధేషున ఘోషేవోపితంలంఘయితుంసశక్తః।

తస్మాచ్ఛోచామినవిస్తయోమేయదస్త్రీయంసహితత్పరేషాం॥

తా॥ మనుష్యుడు పొందదగిన ఘటమును పొందనే బొందును దానిని మార్చుటకు చేవుచున్న శక్తుడుకాదు అందువలన నేను కావలయు

* (శీతలమనగా చల్లదనము) (సద్వృత్తమనగా వట్టువ)

(స్వచ్ఛమనగా తెలుపు)

నని యేడవను యేర్పడినదని నాకు హాశ్చర్యములేదు. యేదినాదైయున్నదో అదిపొరుగువాని కేగ్గుడదు.

శ్లో॥ మాధావమాధావవిదైవదైవంనోధావనంపాదనమస్తిలఃప్యైః!

చేద్ధావసంసాధనమస్తిలఃప్యైః శ్వాధావమానోసలభతేస్త్రిః॥

తా॥ అదృష్టంవినాగా పరుగత్తకుము సంపదనపొందుటకు పరుగత్తటమే పాధకమైనదా అట్లునునయెడల నిత్యము పరుగులెత్తుచున్న కుక్కయైనది లక్ష్మీనిపొందలేదే.

శ్లో॥ దైవే విముఖతాం యాత్రేనకోఽప్యస్తి సహాయవాన్ ।

పితామాతాతథాభార్యా భ్రాతావాధ సహాదరః॥ ౧౪౫

తా॥ దైవము విపరీతమగుచుండగా తల్లితండ్రుభార్య అన్నదమ్ములు మొదలయినవారు సహాయము జేయుచున్నారా లేదని భావము.

శ్లో॥ ధూయిష్ఠం ద్రవిణాశ్శుజం జనయితుం విప్సావతాచేతసా

నార్యః పచ్చయయా క్రమేణకులజాః కాలే సముద్వాపితాః ।

సద్విద్యాకవితా విచేశవసతి స్సేవాతదా భ్యర్థనా

దైవేనప్రతిబంధకేన యుగపద్మంధ్యా స్సవస్తాంకృతాః॥ ౧౪౬

తా॥ ద్రవ్యమనే కుమారుని కనుటకు ఆశతోగూడిన మనస్సుచేత మంచి కలమునుందు పుట్టిన వినుగురు భార్యలు క్రమముగా నాచేత వివాహము చేసుకొనబడిరి వారెవరనగా మంచివిద్య కవిశ్వము విచేశ వాసము ఒకరినిగొలుచుట యాచించుట యాయయిదుగురున్న దురదృష్టముచే పైబిడ్డనుకనక గొడ్రాలులైరి.

శ్లో॥ సచ్చిత్రో మధ్యకుటిలః కణాస్సవ్వాన్య భాజనం ।

ధిగ్జ్ఞే వనిహతం నేత్రం పాత్రం కజ్జల భస్మనః॥ ౧౪౭

తా॥ రంధ్రముతోగూడినను నడుమనొంకరైనను చెవియైనది బంగారమునకు పాత్రమయినది యేదోషములేకను దురదృష్టముతోగూడిన నేత్రమయినది కాటుకపట్టికి పాత్రమయినదిగదా.

శ్లో॥ భాగ్యవంతం ప్రసూయేధాః మాశూరం మాచ పండితం

శూరాశ్చ కృతవిద్యాశ్చ వనే సీదన్తి పాండవాః॥ ౧౪౮

తా॥ భాగ్యవంతుని గానె కపంకి పర క్రమవంతుని విద్వాంసుని కనబోకుడు శూరులైనను పండితులయినను పాండవులు అడవియందు దుఃఖపడుచున్నారుగదా.

శ్లో॥ అంధోర్ధిస్థలతాం స్థలంజలధితాం ధూళీలవశ్చైలతాం

మేరుర్న్యతగతాం శృంగుకులిశతాం వజ్రం తృణప్రాయతాం

వహ్నిశ్శతలతాం హిమం దహనతా మాయాతియస్యేచ్ఛయా

వీలాదుర్గలతా ద్భృతవ్యసనే దైవాయతస్మై నమః॥ ౧౪౯

తా॥ యేదైవముయొక్క తలంపుచే నముద్రము నీరులేనిస్థలమగు చున్నది స్థలము సముద్రమగుచున్నది దుమ్ము కొండయగుచున్నది కొండ మట్టిమద్ద యగుచున్నది గడ్డిపరక వజ్రాయుధమగుచున్నది వజ్రాయుధ ము తృణ ప్రాయమగుచున్నది అగ్ని చల్లనగుచున్నది మంచు నిప్పుగుచు న్నుది వేమక గా యిట్ల సాధ్యముగా చింతించుచున్న విధి కొరకు నమ స్కారము.

శ్లో॥ అరక్షితం తిష్ఠంతైవరక్షితం సురక్షితం దైవహతు వినశ్యతి

జీవత్యనాథోపవనే పిరక్షితః కృతప్రయతోపి గృహేవినశ్యతి॥

తా॥ మనచేత గాపాడకపోయినను దైవముచేత కాపాడినయె డల చెడకయుంటున్నది మనచేతకాపాడినను దైవముచేకొట్టబడిన చె డిపోవుచున్నది నాథుడులేకపోయినను వనమందు రక్షించబడి జీవించుచు న్నాడు యెంత ప్రయత్నము జేసినను గృహమందు నశించనే నశించుచు న్నాడుగదా.

శ్లో॥ దాలాబలిః ప్రార్థయితాతవిష్టుర్దానం భువోవాజిముఖ

స్యకాలః । నమోస్తుతస్యై భవితవ్యతామై యస్యాః

ఫలం బంధనమేవజాతం॥

౧౫౦

తా॥ యిచ్చెనువాడు బలియాచించెడువాడు విష్ణువుభూమిదాన

ము అశ్వమేధ యాగ కాలము యిట్లున్నను యిచ్చెడివానికి బంధన మనే
ఫలమేగ్నడెను గనుక అట్టివిధికి నమస్కారము.

శ్లో॥ యస్మిన్లోరథ శత్రైరగోచరం నస్పృశంతివయోపి గిరాయత్ ।

గ్వప్సవృత్తిరపి యత్రిదగ్గభాలేయైవవిదధాతి తద్విధిః॥ ౧౫౨

తా॥ కోరికలచే గోరని కవ్వలు వణకంబు కలలోనుగూడ చూడ
నిదియెదో దానిని విధివేషకగా గలుగజేయుచున్నాడు.

శ్లో॥ మాతాయస్య ధరాధరేంద్ర దుహితాతాతో మహేశస్తథా

భ్రాతాక్రౌంచ విచారక స్మరపతి సేనాగ్గ్రాహి

ఖ్యాతో విఘ్నవిచారణే పితృసఖోదేవో ధనానాం పతిః

తద్దురైవబలన కుత్రిఘటతే నాద్యపి పాణిగ్రహః॥ ౧౫౩

తా॥ తల్లిపర్వత రాజు కూతురు తండ్రి మహాదేవుడు అన్నవమ్మ
డో దేవసేనాధిపతి తానోసమస్తవిఘ్నముల నివారించెనువాడు ధనా
ధిపతి తనతండ్రికి మత్రిమిత్రుడు ఇట్లుండియు దురదృష్టము చేతనేగదా
యిప్పటికిన్ని వినాయకనికి వినాహము ఘటించబడనేలేదు.

శ్లో॥ కాంక్షిత్తుచ్చయతి ప్రపూరయతివా కాంక్షిన్నయత్యున్నతిం

కాంక్షిత్వాతవిధౌ కరోతివపునః కాంక్షిన్నయత్యాకులాత్ ।

అన్యోన్యపతిపక్ష సంహతిమిమాం లోకస్థితిం బోధయేత్

ఎవః క్షీణతకూపయన్త్ర ఘటికాన్యాయ ప్రసక్తోవిధిః॥ ౧౫౪

తా॥ దైవము యిరువైపుల నీరుతోడెడి రాట్నమువలె కొంత జ
నులను అబ్బులనుకొందరిని గొప్పవారినిగాను కొంతమందిని పాపులుగా
ను కొందరిని వ్యాకులవంతులుగాను యిటుల పర స్పరము విరుద్ధమైన
లోకమార్గమును తెలిపించుటూ విహరించుచున్నది.

శ్లో॥ సదసి విదుర భిష్మ ద్రోణశార ద్వితానాం

పతిభిరమరకవైః శిష్యభిః పాలితాపి

అహహ పరిభవస్య ద్రౌపదీ పాత్రమాసీత్

బలవతిసతిదైవే బంధుభిః కిం విధేయమ్॥

తా॥ విదురభీష్మత్రోణ కృపాచార్యులు మొదలగువారి సభయందు పాండవులయిదుగురితో కూడినదైను ద్రౌపది అవమానమునకే పాత్రమాయెను గనుక అత్యయ్యో దైవముబలమైనట్టియితే బంధువుల చేతనేమి చేయదగును.

శ్లో॥ పిబంతిమధుపద్మేషు భృంగాః కేసరధూసరాః॥

హంసా త్యైవాలమత్తుంతి ధిగ్దైవమ సమంజసం॥ ౧౫౬

తా॥ తుమ్మెదలు పద్మములయందలి మకరందమును పుష్పేడతోనలంకరింపబడినవై హంసయు శేయుచున్నవి హంసలైతే పాచి తీగలను తింటున్నవి గనుక దైవము మంచిదిగాదు.

—(*) పశ్చత్తాపః (*)—

శ్లో॥ విద్యావాధి గతాకళింకరహితా విత్తంచనోపార్జితం

శుశ్రూషాపి సమాహితేన మనసా పిత్రోన్మీలంపాదితా॥

ఆలోలాయత లోచనాయువతయః స్వప్నపినాలింకితాః॥

కాలోయం పరిపండలాలు పతయాకాకైరివ ప్రేషితాః॥ ౧౫౭

తా॥ పాపములేని విద్యనో చదవబడలేదు ద్రవ్యమున్న సంపాదించబడలేదు తల్లిదండ్రుల కుపచారమున్న వాప్సుకున్న మనస్సుతో సంపాదించబడలేదు చంచలములైన విశాలములైన నేత్రములుగలస్త్రీలు స్వప్నమందున్న ఆలింగనముచేసుకొనబడలేదు (గనుక) కబళిములయందాశచే కాకులచేతవలె యీకాలమంతయు బోగొట్టబడినది.

శ్లో॥ ధనవాసితిహిమదో మేకిం గతవిభవో విషాదముపయామి॥

కరసిహితకందుకసమాః పాతోత్పతా మనుష్యాణాం॥ ౧౫౮

తా॥ ధనవంతుడనియేమి నాకుమదము విశ్వర్యమహియిన నేను (అప్పుడే) దుఃఖమును పొందుతున్నాను మనుష్యులయొక్క-విశ్వర్యములు చేతనున్నచెందు సమానములై పడుట యెగరటలతో గూడినవి గదా హెచ్చుతక్కువలు గలిగినవసిభావము.

శ్లో॥ ఆయుర్వృక్ష శతస్సృతాం పరిమితం రాత్రౌతదర్శనం |
తస్యాగ్రస్య పరస్యచార్థమపరం బాలత్వ వృద్ధత్వయోః |
శేషంవ్యాధి వియోగదుఃఖ సహితం సేవాదిభిర్మితైః |
జీవేవారితరంగ చంచలతరే సౌఖ్యంకుతః ప్రాణినాం || ౧౫౯

తా॥ జనులకాయుర్తాయము సాధారణముగా నూరుసంవత్సరములు యెచ్చడివున్నవి నందునసహము యాబై సంవత్సరములు రాత్రియందు నిద్రతో వ్యర్థమగుచున్నది మిగత యాబై సంవత్సరములలో రెండుభాగములుచేయగా నందునొకభాగము యిరువదియైదుసంవత్సరములు బాల్యములోను వృద్ధాప్యములోను వ్యర్థమగుచున్నది మిగత సహము వ్యాధిచేతను భార్య వియోగాదులచేతను దుఃఖము గల్గినదై సేవకావృత్తి మొదలగువాటిచేతనున్న పొద్దుబోగొట్టబడుచున్నదిగనుక ప్రాణము అలలవలె కదలుచుండగా ప్రాణులకు సుఖములేకగడివి.

శ్లో॥ బ్రహ్మజ్ఞాన వివేకనిర్మలధియః కుర్వన్త్యహేమదుహరం ||
యస్మాంవంత్యప భోగవంతివచనాన్యై కాంతతోని స్పృహః |
సప్రాప్తాని పురాననప్రజీనవ ప్రాప్తోవృథప్రశ్యయః |
వాంఛామాత్ర పరిగ్రహఃక్లృపి పరిశ్రేక్షం నశక్తావయం || ౧౬౦

తా॥ యేకారణమువలన స్వభావముతో ఆశలేనవారై అనుభోగములతోకూడిన ధనమునువిడుచున్నారో ఆకారణమువలన అంత చెయ్యనశక్యమైనపనిని బ్రహ్మజ్ఞాని విచారముచేత శుద్ధమైనమనసుతోకూడినవారుచేయుచున్నారే ఆహేఅర్హి పనులుమాచేతమునుపున్న ఇష్టుమను పొందబడలేదు యిష్టునున్న బ్రహ్మజ్ఞానసంబంధమైనయొకదృఢమైన నమ్మికయున్నకలగలేదు ఆశపర్యంతం పొందదగిననువాటి నెక్కిపిసివిడుచుటకు మేము శక్తులము కాక బోతిమి అనిగా ఆశించడమే ఫలం వేరే ఫలంలేదు.

శ్లో॥ ఆయుష్యంజలబిందులలో చపలం ఘోనోపమ జీవితం |
అధాణోపాదరజస్సయా గిరినదీవేగోపమంయావనం |

ధమంయోనకరోతి నిశ్చలమతిస్స్వగాఽగఽలోఘాటనం |

పశ్చాత్తాపయతోజరా పరిగతశ్శృంగి నాదహ్యతే || ౧౬౧

తా|| ఆయుస్సుయొక్క తత్వము నీటిబిందువునందలి కదలుటవలె చంచలముతోగూడినది ప్రాణములరీతి నురుగువంటిది ద్రవ్యము కాలి దుమ్ముతోసమానమైనది యావనము కొండశైలయేవి వేగముతోసమానమైనది గనుకస్థిరచిత్తముగలవాడు స్వగఽలో, మందలి గడియతెరుచు టమైనధర్మమును యెవడుచేయింో వాడు ఆవెనక పాపమునుపొంది ముసలితనముచేత అవమానింప బడి శోకమనే నిప్పుచే కాల్చబడుచు న్నాడు.

శ్లో|| త్షణంబాలో భూత్వాక్షణమపి యువాకామరసిః |

క్షణంవిత్తైహీనక్షణమపిచ సంపూర్ణవిభవః |

జరాజీడైరంగైర్నట ఇవవళి మండితతనుః |

నరస్సంసారాస్తే విశతి యమధానీం యవనికాం || ౧౬౨

తా|| త్షణకాలముబాలుడుగావుండి త్షణకాలము కామశాస్త్ర మందు రసికుడైన యావనవంతుడుగాయుండి త్షణం ద్రవ్యహీనుడై త్షణమై శ్వర్గములతోకూడినవాడై ముసలితనముచే చెడిన అవయవములతో ముడతలచేత ప్రకాశించెడి శరీరము గలవాడై నటునికలె సంసారముయొక్క కడపటికాలమందు యమలోకమనే తెరలోపలిస్థానమును నరుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.

—(*) ఉద్యోగప్రశంసా. (*)—

శ్లో|| ఉద్యోగఃఖలుకతఽవ్యః ఫలంమాజ్ఞానవద్భవేత్ |

జన్మసభృతి గౌర్వాస్తి పయఃపిబతి నిత్యశః || ౧౬౩

తా|| ప్రయత్నముచెయ్యతగినదవును ఫలముఃఖికివలెఅగును పిల్లి జనించినదిముదలు పశువులేదు నిత్యమున్ను పాలు ద్రావుచున్నది అని గా పిల్లిచొర్యమువై నాజేసి పాలుత్రాగివచ్చునుగనుక ప్రయత్నమువల్ల నే ఫలముకలుగును.

శ్లో॥ ఉద్యమేనహిసిన్యన్తి కార్యాణి సవనోరథైః॥

సహిసుప్తస్య సింహస్య ప్రవేశంతి ముఖేమృగాః॥

౧౬౪

తా॥ ప్రయత్నములచేత కార్యములు సిగ్గుచుడున్నవిగాని కోరికలచేత సిగ్గుచువు నిద్రబాష్పైః సింహమయొక్క ముఖమునందు వృగములు పోవేళింపవు గనుక ప్రయత్నముచేసే కావలయును.

శ్లో॥ ఉద్యమస్సాహసంధైర్యం బుద్ధిశ్చక్తిః పరాక్రమః॥

షడేతే యత్రైవ రంతే తత్రైవ స్సహాయకృతే॥

౧౬౫

తా॥ యెచ్చట ప్రయత్నము తెంపు ధైర్యము సుబుద్ధియు బలము పరాక్రమము యీయారున్న యెవనియందుంటున్నవో అచ్చట వైవము గూడ సహాయము జేసును.

శ్లో॥ ఆలస్యంహి మనుష్యాణాం శరీరస్థో మహాకలిః॥

నాన్యు ద్యమసమోబంధుః కృత్వాఽఽఽ నావసీదతి॥

౧౬౬

తా॥ మనుష్యులకు నాలస్యమనెడిది శరీరమందున్న ఔద్యశత్రువు దేనినిజేసి తేచెడఁగి అటువంటి ప్రయత్నమునకు సమానమైన బంధువు వేరేలేదు.

శ్లో॥ నచైవ మితిసంచింత్య త్యజేదుద్యోగమాత్మనః॥

అనుద్యమేనకస్తైలిం తిలేభ్యః ప్రాప్తుమిచ్ఛతి॥

౧౬౭

తా॥ విధిప్రకారం జరుగునని చింతించి తనయొక్క ప్రయత్నమును విడిచిపెట్టకూడదు ప్రయత్నములేకనే నువ్వలలోనుంచి తైలమునుపొందనిచ్చయించునా ఇచ్చయించడని భావము

శ్లో॥ కామపిశ్చియమాసాద్య యస్తద్వృద్ధౌనచేష్టతే॥

తస్యాయతిఘనక్రేయః బీజభోజి కుటుంబవత్॥

౧౬౮

తా॥ యెవడుయేదోవక సంపదనుపొంది దానివృద్ధి విషయములో ప్రయత్నముచేయఁగో వానివున్నతమైనదశలయందు మరుసంవత్సరంపంటకు దాడుకున్న పుత్తులనుతినెడి కుటుంబమునకువలె జేమనుకలుగదు.

—(*) కర్మవిషయం. (*)—

శ్లో॥ ధనానిధూమా పశవశ్వగోష్ఠే భార్యా గృహద్వారిజనశ్శతానామ్ |

దేహస్థితాయాం పరలోకమాగ్నే కర్మానుగోగచ్ఛతి తేషకః॥

తా॥ భూమియందు ధనములు కొట్టమందు అవులును యింటివాకిట భార్యయును శ్వశానమందలి బంధుజనులను చితియందు దేహమును యివియన్నియును విడవబడుచున్నవి పరలోకమార్గమందు కర్మముననుసరించి జీవుడొకడే పోవుచున్నాడు.

శ్లో॥ యథాధేను సహస్రేషు వత్సోవిందతి మాతరం |

తథాపూర్వ కృతంకర్మ కర్తార మనుగచ్ఛతి॥ ౧౭౦

తా॥ అనేకఆవులలోపల నూడ తల్లినియెట్లుపొందనో ఆప్రకారముగా జన్మాంతరమందుశేసించ కర్మ తననుసరించుచున్నది.

శ్లో॥ యస్మాచ్చయేన చయథా చయదాచయచ్చ

యావచ్చయత్రచ శుభాశుభమాత్మకర్మ |

తస్మాచ్చతేన చతథాచ తదాచతచ్చ

తావచ్చ తత్రచవిధా శృవకావస్తే॥ ౧౭౧

తా॥ ఏకారణము వలన దేనితో నెప్పుడులుల నేదెంతవట్టుకు నెక్కడ శుభాశుభ కర్మము చేయబడినదో ఆకారణమువలన దానితో నపుడటుల యంతవట్టుకచ్చట దానిని జైవమువలన పొందుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఆకాశముత్పతతు గచ్ఛతువాదిగంతం

అంభోనిధిం విశతు తిష్ఠతువాయధేచ్ఛం |

జన్మాంతరాన్తిత శుభాశుభకృన్నరాణాం

ఛాన్తైవనత్య జతి కర్మఫలాను బంధః॥ ౧౭౨

తా॥ జీవుడు ఆకాశమునకెగిరినను అనేకదిక్కులకు పోయినను సముద్రములోప్రవేశించినను వానియిష్టప్రకారంపుక్కును జన్మాంతరమందు సంపాదించబడిన పాపప్యూరూపకమైన కర్మమును శేయుచుండేడి మనుజులకు కర్మముయొక్కఫలము నీడరీతిగావదలకుండుననిభావము.

శ్లో॥ స్థాల్కృంతై దూర్గమయ్యౌపచతి తిలకణాన్ద్రపింధ
నాద్యై స్సౌఽద్రైఁగ్లాంగలాద్యైర్నిఖనతి పసుధామ
రగ-మూలస్య హేతోః । భిత్వాకర్పూరఖండాన్ వృతి
మిహకురుతేకోద్రవాణాం సమంతాత్ ప్రాప్యేమాం
కర్తృ భూమిం నచరతి మనుజోయస్తపో మందభాగ్యః ॥ ౧౭౩

తా॥ ఎవడు అదృష్టము లేనివాడై యీ కర్తృ భూమిని పొంది తప
స్సును ఆచరించునో అట్టివాడు వైదూర్య మణులచే చెక్కబడిన పాత్ర
యందు సువ్యలను వేళి చందవపుక చైలచేత మంటవేస్తూవండును, జిల్లేడు
వేరు కొరకు బంగారు నాగలిచేత భూమిని దున్నును అరిగెడికోసరమై
పచ్చకర్పూరముపొడిచేసి ఆవరణముకట్టును. అనగా అల్పకార్యమునకై
గొప్పసాధకములను వ్యర్థముచేసును, గొప్పసాధకములచే తపస్సుమొద
లైన గొప్పపనులు చేయడమే దాగని భావము.

శ్లో॥ సుఖస్య దుఃఖస్య సకోపిదాతా పరోదదా తీతి కుబుద్ధి
రేషా । అహంకరోమితి వృధాభిమాన స్వకర్తృ సూ
త్ర గ్రధితో హిలోకః॥ ౧౭౪

తా॥ సుఖమునున్న దుఃఖమునున్న యిచ్చేడివాడు యెవ్వడులేడు
మరివకడు యిచ్చుననేబుద్ధి దుర్బుద్ధియేయగును సర్వమునేను చేయుచు
న్నాననేమాట వ్యర్థముగా గర్వముచే చెప్పబడినదే వాడివాడి కమఁ
మనే దారముచేత కట్టబడినవాడేగదా మనుష్యుడు.

—(*) మానప్రకరణం. (*)—

శ్లో॥ అత్తనో ముఖదోషేణ బధ్యంతే తుకసారికాః ।

బకాస్తత్ర నబధ్యంతే మానం సర్వార్థ సాధకం॥ ౧౭౫

తా॥ తన వాగ్దోషము చేతనే చిలుకలున్న గోరంకి పక్షులున్న
పంజరమందు బంధించబడుచున్నవి. అచ్చట కొంగలు కట్టుబడ జాలవు
గనుక సర్వకార్యములకు సాధకమైనది మానమేయని భావము.

శ్లో॥ స్వామిత్వమే కాంతగుణం విధాత్రా

వినిర్మితం ఛాదన వజ్ర తాయాః ।

విశేషత స్సర్వవిదాం సమాశే

విభూషిణం మానమ పండితానాం॥

౧౭౬

తా॥ అజ్ఞానమున కావరణమైనటువంటి తన స్వాధీనమైన అంత
రంగ గుణము బ్రహ్మచేత నిర్మింప బడినది అదేదనగా మానమామాన
'మే సర్వజ్ఞులయొక్క సభయందు చదువుకోనివారికి విశేషముగా అలంకా
రమగుచున్నది అజ్ఞులు సభయందు మాట్లాడక నుండడముచేతనే అజ్ఞా
నము చైటపడదు.

శ్లో॥ భద్రంభద్రం కృతమానం కోకిలైర్జలదాగమే।

వక్త్రో దదురాయత్ర తత్రమానం సమాచరేత్॥ ౧౭౭

తా॥ వద్దాకాలమందు కోకిలచేతఅరవక పూరకయిండుట మం
చిది యెచ్చట కప్పలరచుచున్నవో నచ్చట మాన మవలంబించ వలసినదే.

—(*) సత్సంగశ్లో॥ (*)—

శ్లో॥ మహానుభావ సంసర్గః కస్యనోన్నతి కారకః।

రధ్యాంబుజాహ్ను వీసంగా స్తీగితైరపి వంద్యతే॥ ౧౭౮

తా॥ సర్వోత్తముల సంబంధము యెవనికి గొప్ప తనమును గలుగ
జేయదు వానచే వీధులలో బారుచున్న నీరు గంగలో గలసిన దేవతల
చేత గూడ పూజింపబడుచున్నది గదా.

శ్లో॥ యథోద యగిరౌద్రవ్యం సస్తికష్టే దీప్యతే।

తథా సత్సన్ధిధానేన హీనవర్ణోపి దీప్యతే॥ ౧౭౯

తా॥ ఉదయపర్వతమందు సూర్యసంపర్కముచేత అక్కడ నుం
డడివస్తువులు యెట్లు ప్రకాశింప బడుతున్నవో నటులనే సాధువుల యొ
క్క సంబంధముచేత తక్కువజాతివారును ప్రకాశించుదురు గదా.

శ్లో॥ కీటోపి సుమనస్సంగా దారోహతి సతాంశిరః।

అశ్వాషియాతదేవశ్శ్వం మహద్భిన్నుపతిష్ఠితం॥

౧౮౦

తా॥ తుష్టేదలున్ను శ్రుష్టముయొక్క సంబంధము చేత సజ్జతుల
యొక్క శిరస్సు నెక్కుతున్నవి రాళ్లును సజ్జతులచేత ప్రతిష్ఠితమైనందు
వల్ల అవిన్నీ చేవశ్యమును పొంది పూజింపబడుచున్నవి.

శ్లో॥ మాతాప్యే కాపితాప్యేకః మమతస్యచ పక్షణః।

అహం మునిభిరాసీత స్మచాసీతః కిరాతకైః॥

౧౮౧

శ్లో॥ గవాశ నానాం సశృణోతి వాక్యం

అహం హివిద్యక్ పరితం మునీనాం।

నతస్య దోషో నచమే గుణోవా

సంసగ్ జాదోవ గుణౌ భవంతి॥

౧౮౨

తా॥ ఒకయడవిన వకకంచెలో కట్టినగూటిలో రెండుచిలుకలుపె
రుగుచుండగా గాలివానచే గూడుచేడిపోను నొక చిలుకపిల్లకంచెకు నా
వలయుపుల యాశ్రమమందుపడెను యింకొకచిలుక చెంచువారిచేత చి
క్కిన రుథులచే నొకచిలుక పెంచబడుచున్నది కిరాతకులచే నొక చి
లుక పెంచబడుచున్నది యిట్లుండ వకదినమున వక విప్రము ద్రవ్యము
నెత్తుకొని యడవిన బోవుచుండగా బోయవారుపడెడి చోటుకునుపడను
నచటవారిచేపోషింపబడునా చిలుకవిప్రనిజాచి కిరాతకునిచిలుచిమూట
నెత్తుకొనివచ్చెడి వానిని హింసించినయేదైనను చిక్కుననిచెప్పెను అది
విని యీ బ్రాహ్మణుడు భయపడి పరుగులెత్తిపోయి కొంత దూరమున
నొకయాశ్రమముజేరెను నచ్చట ఋషులచేపెంచబడు నాచిలుక, వచ్చిన
బ్రాహ్మణుని జూచి యిద్ది సత్కారము జేయమని తనవారిని పలిచి చె
ప్పెను అంత బ్రాహ్మణుడు చిలుకవద్దికివెళ్లి నమస్కరించి వో శుకరా
జమే బోయగుడిశెలలో నొకచిలుక నన్ను చంపమనియరచెను సీతనన్నీ
లాగున పూజింపుమనిచెప్పెదపు వకజాతివారైన మీయద్దగికి వ్యత్యాస
గుఱముగలగుట కేమని యడిగినంతలో నాచిలుకయితనినిజూచి బ్రాహ్మ
ణోత్తమా నిన్ను హింసించుచున్న చిలుకకు నాకు తల్లినొకతె తండ్రియు
నొకడనైన ఋషులచేతనుకరాబడినదానవైవారియొక్క నూటలనుచు

వారిగుణముల నవలంబించితిని నిన్ను హింసించమన్న చిలుక కిరాతకుల
చే పోషింపబడి వారిగుణముల నవలంబించినది గనుక నుగుణ యగుణ
ములు సంపర్కము చేతనే కలిగేవిగానున్నవి.

శ్లో॥ సస్థాతవ్యం నగంతవ్యం తుణమప్యనమై స్సహా!

పయోపి శౌండినీహస్తే మదిరాం మన్యతే జనః॥ ౧౮౩

తా॥ తుణకాలమైనను దుర్జనులతోకూడా పోకూడదు నుండకూ
డదు యెటులనగా కల్లునమ్మడి దానిచేత యున్న పాలును కల్లుని జను
లెంచుదురు.

శ్లో॥ తంతస్సదంగ సంబంధా దుపవీతం బధూ వహా!

సపవా సత్ప్రవిష్టస్తు కౌపినమితి నింద్యతే॥ ౧౮౪

తా॥ నూలు పుత్తమాంగ సంబంధమువలన యజ్ఞోపవీతమని ప
లుమారు బహు మానింప బడుచున్నది యానూలె యధమమైన యంగ
సంబంధముచే కౌపినమని నిందించ తగినదిగా నున్నది.

శ్లో॥ పాచాప హస్తా పనివార కత్వ

కోపాప హస్తాప సతా ప్రదాతా|

చిత్తోల్ల సన్తత గుణ ప్రభేత్తా

సత్సంగ మోచి త్సతి కిం నలోకే ॥ ౧౮౫

తా॥ సత్సహవాసము పాపమును కోపమును సంసారతాపత్ర
యమునుపోగొట్టినదై మహర్షులయొక్కరీతిని గలుగజేసి చిత్తమందున్న
రాజస గుణమును పోగొట్టినదై లోకమందు దేనిని నివ్వదు సర్వము
నిచ్చునని భావము.

—(ః) స్థానమాహత్త్యం. (ః)—

శ్లో॥ అసీః పూర్వం విమలజలధౌ మండనం భూపతినాం|

నారీణాంచ ప్రబల మకుటే కాంచనేన ప్రసంగాత్॥

తంత్రబద్ధః కథదిదమహూ కాచఖండేనసాధః

ఓతోఃకంఠే మరకతమణే కామవస్థాంగతోసి॥ ౧౮౬

తా॥ మొదట సముద్రమందు కలిగితివి అటువెనక బంగారముతో సంబంధమువలన రాజులయొక్కయు స్త్రీలయొక్కయు గొప్ప కిరీటమందు అలంకారముగానుంటివి ఆవల గాజుపూసలతో శేరి దారములో గూర్చ బడినదానవై పిల్లికంఠమందు ఓమరకతరశ్చమా యేమిక్ష్వదశ ను పొందుచున్నావు.

శ్లో॥ గుణైస్సర్వజ్ఞ కల్పపి సేదశ్శ్రేకో నిరాశ్రయః॥

అనఘ్యుక్తమపిమాణిక్యం హేమాశ్రయమపేక్షతే॥ ౧౮౭

తా॥ మంచిగుణములచేత సర్వజ్ఞునితో సమానుడయ్యును ఆశ్రయములేనియెడల ఉపద్రవపడుచున్నాడు మాణిక్య మంతవెలగలదై నను బంగారముతో చేరుట నపేక్షించుచున్నది.

శ్లో॥ మంక్యస్తే కుసుమైః కచాశ్శరసిచేద్ధన్వస్తాన్ జహత్సేవతాన్॥

భృష్టాభర్తృ పదాద్వధూర్య దివచో వైష్ట్యమేత్యేవహా॥

స్రస్తాసాలి శిలాఽర్చకాద్యది పలగ్రావత్వమాపద్యతే॥

తత్తస్యేవ విశేషతస్సులభతే నైవ్యంజనశ్చోన్నతిం॥ ౧౮౮

తా॥ వెంట్రుకలు తలయందున్నయెడల పుష్పములచే నలంకరించబడుచున్నవి పతియున్నచోటునవాసము వనితవదినియెడల జనాపవాదమును పొందనేపొందుచున్నది సాలిగ్రామము అర్చకునిచెయ్యి జారినయెడల పలంఠాయివలెనగుచున్నది గనుక ఆయాస్థానవిశేషముచేతనే జనులు హెచ్చుతగ్గులనుపొందుచున్నారు.

శ్లో॥ వారిజే వారిణాహీనే వై రిణో హ్యనుకూలినః॥

నిజస్థాన విహీనేన దేవస్యాపి నభావుకః॥ ౧౮౯

తా॥ పద్మము తనచోటైన నీటినొదిలినవెనుక తనకనుకూలులైన సూర్యుడు వాయువుమొదలైన నవారున్ను తనకు విరోధములగుచున్నారు గనుక దేవతకున్ను తనచోటువదలిన సుఖముగలుగదు.

—(*) లక్ష్మీస్వభావః. (*)—

శ్లో॥ లక్ష్మీత్వమస్వ వచనీయమిదం దురుక్తమస్థిభవంతి పురు

పాస్త్యదుపాసనేన । నోచేత్కథం కమలపత్ర విశాల

నేత్రో నారాయణస్వపిత పన్నగ భోగితత్వే॥ ౧౯౦

తా॥ ఓలక్ష్మీ దేవీ నేనుచెప్పెడి యీచెడ్డమాటలనువిని కోపించు
కొనక క్షమించుము నిన్నుకొలచుటచేత జనులు కనుబాగాననివారగుచు
నైనరు అట్లుగానియెడలతామరరేకువలె విశాలమైన నేత్రముగలిగిననా
రాయణుడున్న ఆదిశేషునిచే గల్పింపబడిన పడకయందెల్ల పృచ్ఛింబునిద్ర
నే బోవుచున్నాను.

శ్లో॥ హేలక్ష్మీ ఊణికే స్వభావచపలే మూఢై చపాపేఽధమే।

సత్వంచోత్తమ పాత్రమిచ్చసే ఖలే ప్రాయేణదుశ్చారిణి।

యేదేవార్చన సత్యశౌచ నిరతాయేచాపి భగ్యైరతాః।

తేభ్యోలజ్జనన్దయే గతమతిర్హిచో జనోవల్లభః॥ ౧౯౧

తా॥ ఓలక్ష్మీ ఊణికాలములో మూరేదాన చంచలస్వభావముతో
గూడినదాన జ్ఞానహీనురాల పాపముతోగూడినదాన తక్కువైనదాన
సత్వాత్రమునుగోరక సాధారణముగ చెడ్డపడతగల దుష్టునియందు ప్రీ
యపడుచున్నావే యెవరు దేవపూజయందు సత్యమందు నాచారమందా
సక్తిగలిగియున్నారో యెవరుధర్మమందు ప్రీయముగలవారోనట్టి వారి
తైస్సిగ్గును జెందుచున్నావు వోదయలేనిదానా బుద్ధిహీనుడైన అధముడు
నీకు యజమానుడగుచున్నాడుగదా.

శ్లో॥ శూరంశ్యజామి వై ధవ్యాదుదారం లజ్జయావ్రసః।

సాపత్న్యస్సండితమపి తస్మాత్కృపణ మాశ్రయే॥ ౧౯౨

తా॥ విధవ భావముండుటవలన పరాక్రమవంతుని విడుచుచున్నా
ను అక్కడక్కడ నన్నొప్పుగించుటవలన దాతనువిడుచుచున్నాను సరస్వ
తియనైనవతి బోరాటంచేత పండితునివిడుచుచున్నాను గనుక మైచెప్పి
నవారికంటె కృపణుడునాకుపయుక్తుడని వానిని ఆశ్రయించుచున్నాను.
(విధవభావమనగా) విగతౌధనోయస్యసః విధవః తనకంటె వేరుపరా
కృమవంతుడులేనందున తానె యజమానుడని భావము.

శ్లో॥ గుణినం జనమాలోక్య నిజబంధనశంకయా!

రాజలక్ష్మిః కరంగీ వదూరం దూరం పలాయతే॥ ౧౯౩

తా॥ గుణవంతుడైన మనుజునిజూచి తననుగూడా కట్టివేసునని శంకచేత ఓరాజు అక్ష్మి జింకవలె దూరముగా పరుగులెత్తుచున్నది.

శ్లో॥ పద్మేయూథ జనెదదాసి హిధనం విద్యత్సుకిం మత్సరః!

నాహంయత్స రిణీనచాపి చపలా వై వాస్తవిమూఢైరతిః!

మూఢైభ్యో ద్రవించదామి నిపుణంత తా-రణశ్రూయతాం!

విద్యానర్హ జనేషుపూజిత తనుర్మూఢస్యనాన్యగతిః॥ ౧౯౪

తా॥ ఓలక్ష్మిమూఢులకొరకే ద్రవ్యమునిచ్చుచున్నావు విద్యాంసుల యందు నీకేమి విరోధము యని కవియడుగగా లక్ష్మిదేవి చెప్పుచున్నది నాకువిరోధములేదు చపలస్వభావములేదు మూఢునియందు నాసక్తి యులేదు యెల్లప్పుడు మూఢులకేధనమిచ్చుచున్నానై యాకారణమును వినుడు విద్యాంసుడు సర్వజనులయందును పూజించబడను మూఢునికి వేరేగతిలేదు గనుక వానికినిచ్చుచున్నాను.

శ్లో॥ రత్నాకరస్తవపితా కమలేనివాసో భృతానుధామయ

తనుః పతిరాది దేవః । కేనాపరేణకమలై బలశిషీతాని

సారంగ భృంగకుటిలా నివిచేష్టితాని॥ ౧౯౫

తా॥ నీకు రత్నప్రభువైన సముద్రదుతుండి పద్మమందు వాసము యమృతమయుడైన చంద్రుడు నీకు సహోదరుడు పరమాత్మ నీకుభర్త జింకవలె తుమ్మెదలవలె అతిచంచలములైన నీనిడవడికెలను పొరుగువా డెవడు వోలక్ష్మీ నీకుశిషింబి కలగజేసెను.

శ్లో॥ హర్తుర్భంధు జనాన్ధనార్ధమనమాన్ గంతుః పరస్త్రీశతం!

రంతుర్జంతు విహింసకై స్సహజవై స్సంతుష్యతో వంచకైః!

వక్తుస్తీక్ష్ణ మయ్యుక్తమేవ వచనంపక్తు ర్నితంచోదనం!

నిత్యంనృత్య సిమంతిరేషుకమలై క్వత్యంతవై శస్తతం॥ ౧౯౬

తా॥ బంధుజనులను హింసించెడివానియొక్క, ధనముకై పాపము లేనివానివద్ద సవహరించబోయెడివానియొక్క, పరస్మీలను చేరెడువానియొక్క, కపటంతులైన ప్రాణి హింసకులతోచేరి సంతోషించెడువానియొక్క, పరుషముగా అసందర్భముగా పదరెడువానియొక్క, కృపణునియొక్క, గృహములయందు కోలాహలముతో నెల్లప్పుడు క్రీడించుచున్నాచె నీకీమత మచటనుండి రాబడినది.

శ్లో॥ పీతోగస్త్యైసతాతశ్చ రణతలగతో వల్లభోన్యేనరోషా।

దాబాల్యా ద్విప్రవర్త్యైస్సవదనవివరేధారితావైరిణీమే।

గహంషఛేదయంతి ప్రతిదివసమహూ చేవపూజానిమిత్తం।

తస్మాజ్ఞిన్నాసదాహంద్విజకులసదనంనాధనిశ్యంత్యజామి॥ ౧౯౭

తా॥ అగస్త్య మహామనిచేత మాతండ్రియైన సముద్రుడు పాన ముచేయబడెను మరియుక విభ్రుడు నాయజమానునికాలితో తన్నెను (అనగా భృగుమహర్షిచే తన్నబడెను) బాల్యముమొదలుకొని నాకు విరోధియైన యాడుది (అనగా సరస్వతి) భూసురులచేముఖమందుధరింపబడెను నాయంటిని చేవపూజానిమిత్తమై భేదించి బ్రాహ్మణులుగొని పోవుచున్నారు (అనగా తామరపువ్వులను రేకులనుదీసి పూజింతురనుట) అందువలన భిక్షురాలై యెల్లప్పుడు బ్రాహ్మణుల యింటిని వదలుచున్నాను.

శ్లో॥ ఉత్సాహ సంపన్నచ దీఘఃసూత్రం

క్రియావిధిజ్ఞం వ్యసనై వ్యసక్తం।

శూరంకృతజ్ఞం దృఢసువ్రతంచ

లక్ష్మీస్వయం యాతినివాసపాతోః॥

౧౯౮

తా॥ ఉత్సాహముతో గూడినవాడును ఆమృతమైనను ఆలస్యమైన విగ్రహాను గనుక ఆలస్యములేకనే కార్యమును ముగించువాడును కార్యకార్యములయొక్క రీతిని తెలిసిన వాడును దుఃఖములయందంటని వాడును పరాక్రమశాలియును చేసినపుపకారమును మరచనివాడును

దృఢమైవ స్నేహముగలవాడునునగు నొకమనుజునిగూర్చి లక్ష్మీ నచట వసించుటకై తానుగానేపోవును.

శ్లో॥ అవ్యవసాయి నమలసంచైవ పరంసాహసాచ్యపరిహీనం |

ప్రమదాపతి మివవృద్ధం నేచ్ఛతి లక్ష్మీరుపస్థాతుం॥ ౧౯౯

తా॥ ఉద్యోగములేనివానిని మందుని దేవవిరోధిని తెంపులేనివానిని యాడుచి వృద్ధుడైనమగనివలెనే లక్ష్మీదేవి దగ్గరనుండుట కిచ్చియించదు.

శ్లో॥ ఆలస్యంస్త్రీసేవాసగౌతా జన్తభూమి వాత్స్ల్యం |

సంతోషో భీరుశ్చం షడ్వ్యభూతా మహత్వస్య॥ ౨౦౦

తా॥ మందతనమునదా యాడు దానితో ప్రోద్దుబుచ్చుటయురోగ ముగలిగియుండుట ఫలప్రసూతనే యుండవలయు సీయాశ అధికముగా తృప్తిపడడము యెందునను భయపడడము యియ్యారున్న సంపదబొందుటకు విరోధములనిభావము.

శ్లో॥ యత్రాభ్యాగ తదానమాన చరణ ప్రయోగినభోజనం |

సత్సేవా పితృదేవతార్చన విధిస్సగృహం పాలనం |

ధాన్యానా మపిసంగ్రహేన కలహచ్ఛిన్నాను రూపాప్రియా |

హృష్టాప్రాహ హరింపసామి కమలాతస్త్రిన్ద్రు హేనిశ్చలా॥ ౨౦౧

తా॥ ఎచట నభ్యాగతులకొరకై యీవియు పూజపాదప్రయోగనతోగూడిన భోజనమును సాధు సాంగత్యము పితృదేవతల బూజించుట సత్యముగో సంరక్షణధాన్యములు భద్రపరచుట కలహము లేకుండుట మనస్సు కనుకూలమైనభార్యయు యివి యెక్కడనున్నతో నచట చంచలములేనిదాననై భీరముగ నుండున్నానని లక్ష్మీదేవి విష్ణువుతో చెప్పెను.

శ్లో॥ కృష్ణఃక్రీడితవాన్తోభిరితిగో తుల్యబుద్ధిః |

పక్షపాత వతీలక్ష్మీ రాస్తేదేవీపతివ్రతా॥ ౨౦౨

తా॥ కృష్ణుడు గోవులతోకూడా క్రీడించినాడని పక్షపాతముతో

గూడినలక్ష్మీ పతివ్రతయైనందున గోవువలె మందబద్ధులైనవారియందు
పుంటున్నదని కవిపరిహసించుచున్నాడు.

—(*) భోగాద్యస్థిరశ్చ. (*)—

శ్లో॥ ఆయుర్వాాయు చలత్ప్రదీపశ్చవసా సంపత్స్వచక్రక్రమా।

భోగారోగ సమాకులా బహువిధాన స్థావరం యావనం।

చిత్తంమ త్త పిశాచబద్ధ కపివ త్కాయ స్త్వ పాయాశ్రయః।

తస్మాద్భిష్టా పరాయణా భవతిభోమా యామయేమారతాః॥

తా॥ ఆయుర్నాయము గాలచే కదలెడుదీపమువలెనుండెడిది సంప
దయోచక్రమువలె హేచ్ఛుశక్తుతో దిరుగెడిది కామాది భోగములలో
రోగములతోగూడినవి యావనము స్థిరమైనదికాదు మనస్సోకల్లుద్రావి
పిశాచముపట్టిన కోతివలెనుండెడిది శరీరమో మోసమునుజేందే యు
న్నది గనుక వాజనులారా బ్రహ్మయందాసక్తిగలవారుగానుండుచు మా
యామయమైన యీసంసారమందు ప్రియముగలవారు గాబోకుడు.

శ్లో॥ వైరాగ్యభాగ్యం హివిశేషభోగ్యం సంసారచక్రే మాత

సారచక్రే । జాయాది మాయాధిక్యతంశ్వమేయస్త్రియా

దవాయాభనమో స్త్వమోహం॥

౨౦౪

తా॥ విరక్తియనెడి సంపదనె విశేషముగా అనుభవించ తగినది
యేలననగా సారములేకపోయి వంకరైన సంసారమనేషేరుగల సంసా
రచక్రమందు మాయచేత నేర్పడిన భార్య మొదలగునవి నివృత్తిలేక మి
తములేనివి గనుక అజ్ఞానము బొందకనే యదుకులమందుచ్చించిన పర
మాత్మకొరకు ప్రతాపము కలుగని.

శ్లో॥ విషమాశ్వా ఇంద్రియాణి చ్ఛిన్నోరశ్చిత్త మ్మానసం।

బుద్ధిర్నియన్తా సందేహీరధీదేహీ కథంవశేత్॥

౨౦౫

తా॥ ఇంద్రియములనెడి గుఱ్ఱములు విపరీతగతి గలిగినవి మనస్సు
నేకశైలముతైగిపోయినది బుద్ధియనెడి సారధిగుఱ్ఱమును నడిపించడమందు
సందేహముగలవాడు ఎట్లుండగా జీవుడనెరధికుడెట్లు పోయిచేరును.

శ్లో॥ భోగేరోగ భయంకులేచ్యుతిభయంవైతే నృపాలాద్యయం
మానేదైవ్యభయంబలే రిపుభయం రూపేతరుక్ష్య భయం
శాస్త్రేవాదభయంగుణే ఖలభయంకాయే కృతాంతాద్యయం ।
సర్వంవస్తుభయాన్వితంభువిన్యతాంతై రాగ్యమేవాభయం॥ ౨౬౬
తా॥ సంభోగాదులయంగు రోగభీతి కులవంగు జాభీష్ట
త్వభయమున్ను ద్రవ్యమునందు అధికముగా కప్పములగట్టవని రాజులు
గొనిపోదురనే భయమున్ను అభిమానమందు వైద్యముగలదనే భయ
మున్ను బలమందు శత్రుభయమున్ను సౌందర్యమందు స్త్రీలసేతభయ
మున్ను శాస్త్రమునందు వాదమువచ్చుననేభయమున్ను గుణమునందు
దుర్జనునిచే భయమున్ను శరీరమందు యమనిచే భయమున్ను ఇష్టు
భూలోకమందు అగ్నివస్తువులు భయముతో గూడినవేసు వై రాగ్యముక
చే భయము లేనిది.

—(*) జరాప్రకరణం. (*)—

శ్లో॥ కృతాంతస్యదూతీ జరాకర్తమూలే
సమాగత్య వక్త్రీతిలోకా శ్మశ్శ్మశ్శ్మ ।
పరస్త్రీ పరద్రవ్య వాంఛాంత్యజన్యం
భజన్యం రిమానాథ పాదారవిందం॥ ౨౬౭

తా॥ యమునియొక్క దూతికడమైన మునలితనమువచ్చి దేవివద్ద చే
ప్పుడున్నది యేమనగా వాజనులారా నామాలువివండిపర స్త్రీలయందు
పరద్రవ్యమందాశవిశువుడు భగవంతుని పాదములనుభజింపుడు.

శ్లో॥ వ్యాఘ్రీవతివృత్తి జరాపరితజ్జయస్త్రీ
రోగాశ్చ శత్రవఇవ ప్రహరన్తి దేహం ।
ఆయుః పరిసవతి భిన్నఫటాదివాంభః
లోకస్తధాప్యహిత మాచరతీతి చిత్రం॥ ౨౬౮

తా॥ మునలితనము మనలను భయపెట్టుతూ వ్రులివలెనున్నది. రో
గములు శత్రువులవలె శరీరమును గొనిపోవుచున్నవి పగులుగల కుండ

సుం డెడినీటివలె ఆయుష్యము కారిపోవుచున్నది ఈరీతిగానున్నను జనము దుష్కృత్యము నాచరించుచున్నదనెడిది చిత్రము.

శ్లో॥ గాత్రంసం కుచితంగతి ర్విగళితా భిష్టావ దస్తావళి
వృష్టిర్నశ్యతి వర్ణతే జధిరతావక్త్రంబలాటాయతే
వాక్యంనాద్రియతేచ బాంధవజన్తై ర్భార్యాన శుశ్రూషతే
హాకష్టం పురుషస్యజీర్ణ వయసః పుత్రోప్యమిత్రాయతే॥ ౨౦౯
తా॥ శరీరము ముడతలుపడి తగ్గిపోయెను దస్తపక్షి జారిపో
యెను చూపుతగ్గెను చెవులు వృద్ధిపొందుచున్నది ముఖము బొంగుము
మాయెను మాటలుబంధువులుగూడా ఆచరించరు భార్య యుపచారము
చెయ్యదు వోహూయంతకష్టము పుత్రుడుగూడా శత్రువగుచున్నాడు.

శ్లో॥ మలినైరలక్తై రేతై శ్శుక్ల త్వం ప్రకటికృతం
తద్రోషాది వనిర్యాతా వదనాద్ర దనావళి॥ ౨౧౦
తా॥ నలుకైన యీ వెంట్రుకలచేత నాతెలుపుచూపింపబడెనని ౬
రోషంచేతవలెనే దంతవరసమైనది ముఖమునందుండిక్రిందపడుచున్నది.

శ్లో॥ శ్రుతిస్థిధిలతాంగతాస్త్వతిరపి ప్రణష్టాఘృహా
గతిర్విపధమాగతా విగళితా ద్విజానాంతతిః
గవామపిచ సంహతిస్సముచితక్రియా తశ్చ్యతా॥

కృతానుజరయాతయా కలియుగస్యసాధర్మ్యతా॥ ౨౧౧
తా॥ చెవ్వుచెడిపోయినది జ్ఞాపకము తప్పిపోయినది నడకతడబడి
మారిపోయినది పలువరుస జారిపోయినది యింద్రియముల సమూహ
ములు తగుధర్మములనుండి వదిలిపోయినవి యీప్రకారము ముసలితన
ముచేత కలియుగసమానమేర్పడినది గదా (అనగా) శ్రుతి = వేదము.
స్త్వతి = ధర్మశాస్త్రము. ద్విజానాం = బ్రాహ్మణులయొక్క. గవాం = ఇం
ద్రియములయొక్కయని చెందవయర్థము. అగుటచేతకవిసామ్యము.

శ్లో॥ వదనం దశనవిహీనం వాచోన పరిస్ఫుటా గతాశక్తిః
అవ్యక్తేంద్రియశక్తిః పునరపిబాల్యం కృతంజరయా॥ ౨౧౨

తా॥ ముఖము దంతములులేనిది మాటలు తడబడుచున్నవి శక్తి
యోలేదు ఇంద్రియపటుత్వము కనుపడలేదు గనుక ముసలితనముచేత
మరల చాల్చము గలిగెను-

శ్లో॥ ఇయత్యా మపిసామగ్ర్యాం సుకృతం నకృతంత్వయా।

ఇతీవకుపికోదస్తా నంతకః పాతయత్వేలం॥

౨౧౩

తా॥ దేవునిచూచుటకుకన్నులు మంచిచరిత్రములువిడుటకు చేవులు
క్షేత్రమునకుపోవుటకు పాదములు యిటువంటిసామగ్రియుండను నీచేత
పుణ్యముచేయబడలేదు గదా యనికోపించుకొనేమి యముడుదంత ము
లను పగలగొట్టినాడు యింతపనివీరికిచాలు.

శ్లో॥ శతమన్యం దండధరం కుచేరమహిహుశినం తథాగదినం।

కురుతేజరానసాకిం కుర్యాక్పిరూప నామకమ్మనుజం॥ ౨౧౪

తా॥ పేరుపూరులేని మనుష్యుని ముసలితనము యింద్రునిగా యు
మునిగా కుచేరునిగా శివునిగా విష్ణువునుగాను చేయుచున్నది అట్టి యీ
ముసలితనము యింకా నేమిచేయదు. (అనగా) అధికకోపముగల వాని
నిగా చేత కోయ్యగలవానిగా శరీరముగలవానిగా శూలరోగముగలవా
నిగా యింకా అనేకరోగములతో గూడినవానిగా చేయుచున్నదని భా.

శ్లో॥ స్థూలపావరణోతివృత్తకథకఃకా సాశ్రులాలావిలో

భగ్నోరః కటిపృష్ఠజానుజఘనోమగ్ధోతిధీః వారణ్యః।

శృంగో ధృష్టవధూవచాం సిఛనుషా సంతాన యన్వాయసా

వాశాపాత నిబద్ధజీవ విభవో వృద్ధో గృహేగ్లాయతి॥ ౨౧౫

తా॥ ముతకగుడ్డ కప్పుకున్నవాడై జరిగిపోయిన పాతకధలను చే
ప్పుచు,దగ్గు, కన్నీరు,చొట్లు, వీటిచేత అభిస్తారకుడైనదిలిన రొమ్మనడు
ము వీపు మోకాలు పిరుదులు మొదలయిన వాటితోకూడి జ్ఞానము లేక
నతిధిజనులనడ్డగించుచు మదించిన యాడువారియొక్క- కఠినమ్రమాటలను
వినుచు కాకుల విల్లుచే భయపెట్టుచు ఆశయనేతాడుచే కట్టబడిన జీవ
ముగలవాడై వృద్ధుడు గృహమందు లంపట జెందుచున్నాడుగదా.

—(*) సంసారప్రకరణం. (*)—

శ్లో॥ అసారేఖలు సంసారే సారమేతచ్ఛతుష్టయం!

కాశ్యం వాసస్సతాంసంగో గంగాంభో విష్ణు సేవనం॥ ౨౧౬

తా॥ ఫలములేని యీసంసారమందు నాలుగుసంగతులే ప్రయోజనములయినవి. యేవియినగా కాశిలోవసించడము సత్పుషుల సహవాసము గంగాతీర్థము విష్ణువును సేవించడము.

శ్లో॥ అసారేఖలు సంసారే సారమే తానిషణ్ణి॥

గీతా గంగా గురుగ్లోష్ఠి గాంగేయాచ గవార్చనం॥ ౨౧౭

తా॥ సారములేని యీసంసారమందు యీయారే ప్రయోజనము గలవి అవియేవియిన గీతాపారాయణము గంగాస్నానము గురుశుశ్రూష సాధు సమాజము. (భారతము నందలి) భీష్ముని కథయు గోపూజయును.

శ్లో॥ క్వచిద్విద్వద్గోష్ఠి క్వచిదవిసురామత్త కలహః

క్వచిద్వీతావాదః క్వచిదపిచహః హేతిరుదితం!

క్వచిద్రమ్యా రామాక్స్వచిదపి జరాజర్ముకతనః

నజానేసంసారః కిమమృతమయః కిం విషమయః॥ ౨౧౮

తా॥ ఒకచోట పండితులసభ మరియొకచోట కల్లుదాగితలమీంబుకొనుట నొకచోట వీణావాదము యొకచోట కుయ్యో ముట్టో యని యేడ్చుట నొకచోట సుందరమైన స్త్రీయుండుట నింకొకచోట వృద్ధాప్యముచే తగ్గి పోయిన శరీరముండుట యిట్టివిషమముతోగూడిన సంసారమమృతమయమైనదా విషమయమైనదా నేనెరుగను.

శ్లో॥ కృచ్ఛేణా మేధ్యమధ్యే నివసితతనుభిః స్థీయతేగర్భగతే

కాంతావిశ్లేషదుఃఖ వృత్తికరవిషమేయావనే ప్రయోగః!

నారీణామప్య వజ్జావిలసతినియతం వృద్ధభావోప్య సాధుః

సంసారేరేమనుష్యైరదతయదిసుఖంస్తోకమప్యస్తికించిత॥ ౨౧౯

తా॥ కష్టముతో అశుద్ధముతోగూడిన గర్భమనేపల్లమందు మావి

మొదలగు త్రాళ్లతో కట్టుబడియుండడమున్న భార్యమొకలగు వారియ
డబాటుచేత యేర్పడిన విపరీతమయిన సంకటముతో కూడిన యావన
మందు కష్టపడుతూ నుండడము వృద్ధాప్యమునందున్న స్త్రీల యొక్క
అవమానమున్న నవశ్యముగా నేర్పడుచున్నది. గనుక నెప్పుడును వృ
త్తమయినది కాదు యిట్లున్నందున వోమనజాలారా సంసారమందె
ప్పుడైనను యించుకంత సుఖమున్నదా చెప్పుడు.

—(౧) చవజయోపాయః. (౧)—

శ్లో॥ ప్రాణాఘాతానివృత్తిం పరధనిహరణేసంయమ స్సత్యవాక్యం।
కాలేశక్త్యాప్రదానం యువతిజనకధా మూకభావః పరేషాం।
తృష్ణాస్రోతో విభం గోగు రుఘవవినయ స్సగ్వభూతానుకంపః।
సామాన్య స్సర్వశాస్త్రే ప్రవసుపహతవిధిః శ్రేయసామేషపంథాః॥
తా॥ ప్రాణబాధనుండి నివర్తింపజేయడమున్న యితరుల ద్రవ్య
ము నవహరించుటయందు మనస్సును ప్రవేశింప జేయకుండుట సత్యము
గా పలుకుట తగుకాలమునందు శక్తికొలదియిచ్చుట యితరులయొక్క
యావన స్త్రీల చరిత్రమందు మూకవానివలె నుండుట ఆశయనే ప్రవా
హము నాటంకపరుచుట గురువులయందు భక్తియుంచుట సర్వశాస్త్ర
ముల యందు నిరాటంకమయిన అనుష్ఠానముండుట యివి మంచిగతుల
కుపాయములు.

—(౨) కాలః. (౨)—

శ్లో॥ వ్యోమైకాంత విహారిణోపి విహగా స్సౌపాత్న వస్త్రాపదం।
బధ్యనేనిపుత్రైరగాధ సలిలాస్మత్స్య స్సముద్రాదపి।
చుర్నితం కిమిహస్తి కింనుచరితం కస్త్వానలాభేగుణః।
కాలోహి వ్యసన ప్రసారిత కరో గృహ్లాతి దూరాదపి॥ ౨౦౧
తా॥ పక్షులకాశమునందు యేకాంతముగా తమపాటికి సంవ
రించుచున్నవైనను అపదను పొందుతున్నవి మత్స్యములు మహాలోతైన
సముద్రములో నున్నవైనను సమధుల చేత కట్ట బడుచున్నవి యీమ

త్యములకు యీ పక్షులకు శైష్ట్యపని యేమున్నది వంచిపని యేమున్నది గొప్పస్థానము నాశ్రయించినందున నేమిలాభము కాల స్వరూపియైన వాడు చింతచేత చెయి చాచుకొన్నవాడై దూరమునుండిన్ని అన్నిటిని గ్రహించుచున్నాడు.

శ్లో॥ సారమ్య నగరీషహాన్ సస్యపతి స్సాచున్త చక్రంబ తత్ ।
పాశ్వేతస్య చ సావిదగ్ధ పరిషత్తా శ్చంద్ర బింబాననాః ।
వృన్త స్త సుచరాజ పుత్ర నివహస్తే వందినస్తాకధాః ।
సర్వేయస్యవశాదగా త్ప్రృతిపఞ్కాలాయతస్మై నమః ॥ ౨౨౨

తా॥ ఆపట్టణము బహురవ్యమైనది. యార జుగోష్పవాడు. అది మండలాధిపతుల సమూహము. నాసమూహమునకు ప్రక్కనపండితుల యొక్క సభనున్నది. వారలు చంద్రబింబము వంటి ముఖముగలస్త్రీలు రాజపుత్ర సమూహము వెర్రిపట్టినది వారు రాష్ట్రోత్తము జేసెడివారు యిట్లుంతయు యేకాలముయొక్క స్వాధీనమగుటచేత హెచ్చు తక్కువ లతోతలదుట కేర్పడినదో పట్టికాలస్వరూపికి నమస్కారము.

శ్లో॥ యత్రానేకే క్వచిదపి గృహేతత్ర తిష్ఠత్యధైకో
యత్రాప్యేక స్తదనుబహవ స్తత్రవైకోపచాంతే ।
ఇత్థంచేహ రజనిదివసా దోలయన్ ద్వావివాత్స
కాలః కాల్యా భువనపలకే క్రీడతి ప్రాణిసారైః ॥ ౨౨౩

తా॥ ఏ యింటియందనేకులుండిరో అవెనకా యింటియందు వక డేయంటున్నాడు యెచ్చట వొక డుండెనో అనంతరం బహుమంది గలిగి కడపట యొకడైన లేకపోవుచున్నాడు యీప్రకారము రాత్రిపగలునే వుయ్యాలికోలుసులను ప్రాణి సమూహముచేత పూగించుకొనుడు లోకమనే పలకయందు మాయయనేస్త్రీతోకూడా కాలపురుషుడు క్రీడించుచున్నాడు.

శ్లో॥ అశనం మే వననం మేకాయామే బంధువగోమే ।
ఇతిమేమే శుర్వాణం కాలవృకోహ ని పురుభాజం ॥ ౨౨౪

తా॥ యా భోజనపదార్థమునాచే వస్త్రమునాచే యీబంధు
సమూహమునాచేయని నాదినాదియనిచేయుచున్న (చెప్పచున్న) పురు
షుడనే మేకను కాలమనెడి తోడేలుగొని పోవుచున్నది.

శ్లో॥ అప్సుష్టచంతే పాషాతౌ మానుషా ఘ్నంతి రాక్షసాః॥

కపయః కర్మ కుర్వంతి కాలస్య కటిలాగః॥ ౨౨౫

తా॥ మునిగి పొయ్యెడి రాళ్లు నీళ్లలో తేలుచున్నవి రాక్షసులకా
హారమయిన మనుష్యులు వార్లనేచంపుతున్నారు కోతులు పనిచేయుచు
న్నవి ఆహాకాలగతి యెంత వంకరైనది.

శ్లో॥ ఉమాశస్త్రం కరేయస్య దుర్జవః కింకరివ్యతి॥

అత్యణే పతితోవహ్నిః స్వయవోప కామ్యతి॥ ౨౨౬

తా॥ ఓర్పనెడి యాయుధముచేత యుండను దుర్జను డేమిచేయు
బోవుచున్నాడు కాలుటకుపయోగములైన గడ్డి మొదలయినవి లేనిచోట
పడిననిప్పు తానుగానె చల్లగి పోవుచున్నది.

శ్లో॥ ఆజన్తసిద్ధం కౌటిల్యం ఖలిస్యచ హలిస్యచ॥

సోఘంతయోర్ముఖాక్షేప మలమేకైవ సాక్షమా॥ ౨౨౭

తా॥ దుర్జనుడికిన్ని నాగేటికిన్ని తానుపుట్టినది మొదలు వంకరనే
ఆయిద్దరియొక్క ముఖమందున్న యాక్షేపము వోచుకొనుటకు తమ
యొకటెవినా యింకొకదానివల్ల కాదు.

శ్లో॥ నరస్య భరణం రూపం రూపస్య భరణంగుణః॥

గుణస్య భరణంజ్ఞానం జ్ఞానస్య భరణంక్షమా॥ ౨౨౮

తా॥ పురుషునికి రూపమలంకారము రూపమునకు గుణమలంకా
రము గుణముకు జ్ఞానమలంకారము జ్ఞానమునకు వోర్పలంకారము.

శ్లో॥ ఉమాబల మశక్తానాం శక్తానాం భూషణం తమా॥

* (కౌటిల్యమనగా వంకర, చెడ్డతనము. తమా, భూమి)

(ఆక్షేపమనగా నిండించుట పొడుచుట)

తమవశీ కృతీర్లోకే తమయా కింససాధ్యతే॥ ౨౨౯

తా॥ ఆశక్తులకోర్పు బలము శక్తులకోర్పు యలంకారము లోకమును స్వాధీనముచేయునది తమతమచేతనేమి సిద్ధించదు.

—(*) క్రోధనిందా. (*)—

శ్లో॥ శరన్నధ్యాహ్నకాలేః క్రోధాంధ స్వతనూమపి॥

యన్నజానాతి తత్రాస్య జ్ఞానవార్తైవకా భవేత్॥ ౨౩౦

తా॥ కోపముచేత కన్ను కనబడనివాడు శరద్వతువునందలి మధ్యాహ్నకాలమందు తనయొక్క శరీరమునుగూడ యేకారణమువలన తెలుసుకొనడో అట్టికోపిష్ఠునియందు తెలివితోజేరినమాటయైనను కలుగునా (అనగా) కోపఃకి జ్ఞానమే కలగదని భావము.

శ్లో॥ కింకంభి వాకపవాయం కోఽరూపేణ దేహీనాం॥

త్రైలోక్యేఽపి విపశ్యన్ అపశ్యోభవార్థవే॥ ౨౩౧

తా॥ ఇది కంభిపాకమనే సరకమాయేమి మనుష్యునియొక్క కోపమనే యాకారముతోగూడ ప్రకాశించుచున్నది, మూడులోకములందు నాపదగలుగజేయుటకై సంసారమనే సముద్రమునందు గలిగినది.

శ్లో॥ క్రోధమగ్ధనియాం పుంసాంసుఖం కాలత్రయేషిచ॥

దృష్టంకదాభ్యులూకానాం క్రీడనంపుల్ల పంకజే॥ ౨౩౨

తా॥ క్రోధముచేచెడిపోయిన బుద్ధిగలిగిన వారికిసుఖము మూడు కాలములయందును లేనేలేదు. గుడ్లగూబలకెన్నడైనను తామరపూలవద్ద ఆడుచుండుట గనబడెనా లేదు.

—(*) తుదా. (*)—

శ్లో॥ అదౌరూప వివాశినీ కృశకరీ కామాంకురచ్ఛేదినీ॥

పుత్రామిత్ర కళత్రభేద సకరీ గర్వాంకురచ్ఛేదినీ॥

కామమందకరీ తపఃక్షయకరీ ధర్మస్య నిర్మూలినీ॥

సామాంశప్రతి సర్వరోగ జననీ ప్రాణాపహస్తీ తుదా॥

తా॥ ఆకలియైనది ఆకారమును పాడుచేయుచున్నది అటువేసక

కృశింపచేయుచున్నది. కామోదేకమును అగుచున్నదిపుత్రులను శత్రువులకుటుంబమునుండి వలెవేరు చేయుచున్నది. గర్వమునేమొలకను కోయుచున్నది. మిక్కిలి జరరాగ్నిని తగ్గించుచున్నది. తపస్సును క్షీణింప చేయుచున్నది. ధర్మమును చెరుచుచున్నది. ప్రాణముల పోగొట్టుచుండెడిదిన్ని అనేకరోగములు కలగజేయుచుండె. అట్టియాకలియైనది యిప్పుడునన్నుబాధించుచున్నదియని భావము.

శ్లో॥ నాస్తిక్షుధాసమందుఃఖం నాస్తిరోగక్షుధాసమః।

నాస్త్యాహార సమసౌఖ్యం నాస్తిక్రోధ సమోరిభః॥ ౨౩౪

తా॥ అకలితోసమానమైన దుఃఖమువేరేలేదు. అకలితోసమానమైనరోగము వేరేలేదు అహారమునకంటె వేరసౌఖ్యములేదు. కోపమునకంటెవేరేశత్రువులేదు.

—(*) స్వభావము. (*)—

శ్లో॥ సస్వస్యహి పరిత్యజై స్వభావానే తరేశుః॥

అతత్యహి గుణాన్సర్వాన్ స్వభానో మార్ధిన్వర్తతే॥ ౨౩౫

తా॥ అన్నిటికి స్వభావగుణములు పరిక్షింపబడుచున్నవి గానివేరే గుణములు పరిక్షింపబడవు అన్నిగుణములనుదాటి స్వభావగుణముతలయందు నిలిచియుండును.

శ్లో॥ నధర్మశాస్త్రం పరతీతికారణం

నచాపివేదాధ్యయనం దురాత్మనః।

స్వభావఏవాత్ర తథాతిరిచ్యతే

యథాప్రకృత్యా మధురంగవాంపయః॥

౨౩౬

తా॥ చెడ్డవానికి ధర్మశాస్త్రమును చదువుచున్నాడని ఏమిప్రయోజనములేదు వేదాధ్యయనమువల్లను ఏమిఫలములేదు వీడివిషయమున స్వభావగుణమే మిగులుచున్నది పాలకెల్లు స్వభావగుణములేఅటులనే దుష్టునికి వాడిచెడ్డగుణమే ప్రధానముగాయండుననిభావము.

శ్లో॥ నిమోన్నతంవత్సృతి కోజలానాం

విచిత్రభావం మృగపక్షితాంఛ।

మాధుర్య మిత్థో కటుతామరీచే

స్వభావతస్సర్వ మిదంహిసద్ధం॥

౨౩౭

తా॥ నీటియొక్క విట్టా పల్లములను మృగముల యొక్క పక్షుల యొక్క విచిత్రరీతిని చెరుకుయందు మాధుర్యమును మిరియములందు ఖారమును వకదానివల్ల కలిగెనని యెవడుచెప్పును. గనుక ఈగుణముల నియ్యి స్వభావముగా నేర్పడినవేయని భావము.

శ్లో॥ వహ్నిస్తస్య జలాయతే జలనిధిః కల్యాణతేతత్వణాత్।

మేరుస్సవ్యట్ట శిలాఃకతే మృగపతే స్సంఘః కురంగాయతే।

వ్యాలోమాల్మగుణాయతే విషరసఃపియ్యూషవర్షాయతే।

యస్యాంగే భిలలోకవల్లభతమం శీలం సమస్తీలతి॥ ౨౩౮

తా॥ సమస్తలోకములయందు శ్రేష్ఠమైనస్వభావగుణమైన దేవని యొక్కశరీరమందు విజృంభించుచున్నదో అట్టివానికి అగ్ని జలమువలె న గుచున్నది మేరుపర్వతము గులకరాయివలెనగుచున్నది సింహములగుంపు లేళ్లగుంపువలె నగుచున్నది. సర్పము పూలమాలికవలె యగుచున్నది. విషమమృతమగుచున్నది.

—(*) పరోపకృతిః. (*)—

శ్లో॥ నీరసాస్యపిరోచస్తే కార్పాసస్య ఫలానిచ (వత్) (పాశా)।

యేహంగుణమయం జన్మపరేహంగుహ్య గుప్తయే॥ ౨౩౯

తా॥ ఇతరులయొక్క రహస్యములను కాపాడుటకుగాను వేటి యొక్క-పుటక, గుణమయమైనదో (అనగా గుణపూర్ణమైనదో) అట్టివి, పత్తి పుట్లవలె రసంలేకపోయినను (అనగా ద్రవంలేకపోయినను) ప్రకాశించుచున్నవి మరియు అట్టిపత్తి ఫలములములుగూడ ప్రకాశించుచున్నవని భావము (పత్తివిషయమున మూలబోగులు.)

శ్లో॥ వృక్షోలాన్తిఫలానిపత్ర కుసుమస్థావానిఛాయాంశ్వచం |
నాభింవర్త మృగాదతశ్చ కరిణో ముక్తాతితిం శుక్తికాః |
అశ్శీలూఖలఖల్వ ఘర్షరశీలాస్తం భార్వ్యబింబాన్యపి |
కుంభాదీనిచమృత్ పరోపకృతయే తత్ప్రతివస్సజ్జతః || ౨౪౦

తా॥ పరోపకారమునకుగాను వృక్షములు, ఫలములను ఆకులను
పుష్పములను మొదలు మొదలైనకట్టెలను నీడను మైపట్ట నిచ్చుచున్నవి.
అటులనే మృగాములు జపకాలమందు కూర్చుండుటకు తోళ్ళను కస్తూరి
నిచ్చుచున్నవి ఏనుగులు దంతముల నిచ్చుచున్నవి నత్తగుల్లలలో నొక
విధములైన ముత్త్యపుచిప్పలు అలంకారమునకుగాను ముత్త్యముల ని
చ్చుచున్నవి రాయిరోలు, కల్వము, తిరగలి, ద్వారపుకిందిరాయి, స్తంభము
లు, పూజించుటకుతగిన బింబముల, నిచ్చుచున్నవి. వృత్తికకుండలు మొద
లైనవాటి నిచ్చుచున్నది గనుక ఓప్రాణులారా పరోపకారమునకుగాను
నీధముగానుండును.

శ్లో॥ వాపాయకేచిత్ వసనాయకేచిత్
ధూపాయలేపాయచ దీపనాయ |
పాత్రాయ ఘృత్యై పవనాయముత్యై
లోకోపకారాయ భవన్తి వృక్షాః || ౨౪౧

తా॥ కాపురముండుటకు కొన్ని చెట్లు పయ్య కములగుచున్నవి కొ
న్ని కత్తుకొనుటకు (అనగా పత్తిచెట్లు మొదలైనవి) ధూపమునకుగా
నుకొన్ని, వంటికిపూసుకొనుటకు కొన్ని, చమురై దీపమునకుగానుకొన్ని,
పాత్రలకుకొన్ని, ఆహారమునకుకొన్ని, గాలికికొన్ని, మోక్షమునకుకొన్ని,
ఏర్పడినవి (అనగా) విప్పచెట్లు మొదలైనవాటిచే నైలము చందనాది
వృక్షములచే వాసనద్రవ్యములు మొదలైనవి చంద్రచెట్లు మొదలైనవాటి
చే కమండలు మొదలైనవి వరిపంటమొదలైనవాటిచే ఆహారమును తా
టి యాకులచే విసనకట్ట మొదలైనవి ఆశ్వత్థము తులసి బిల్వము మొదలైన

వాటిచే పూజించుటలు కలుగుచున్నవి. గనుక వృక్షములన్నియు పరో
పకారమునకుగానే వుట్టియున్నవని భావము.

శ్లో॥ వషణంతి మేహుః పశవః పయాంసి

స్వచ్ఛాచి రత్నాన్య దధిః ప్రయచ్ఛతి |

గానాయ వీణోద్యుప సాధనానాం

దానాయ వేణుః బహుధోపకారీ॥

౨౪౨

తా॥ మేఘములు వషణించుచున్నవి పశువులు పాలను సముద్రు
డు మంచినీరు ముల నిచ్చుచున్నారు దానార్థము వెదురువీణ మొదలైన
సాధనముల యొక్క నిచ్చుట కొరకు పరమోప కారముతో గూడినదై
యుంటున్నది.

శ్లో॥ లోకోపకారాయ హరిః కిరిహిణ

గ్రావా బభూవాధ మహాను భావః |

ఈశోపితస్త్వై కిలసారమేయః

జాతాః స్థవంగా అపినాక సంగాః॥

౨౪౩

తా॥ మహాను భావుడైన హరియు లోకోపకారమునకేగదా వ
రాహ రూపమును పొందెను. అదిగాక రాయిగాను నేర్పడెను అనగా
(సాలిగ్రావము మొదలయిన రూపము) పరమశివుడున్న అందుకేగదా
తైరవరూప ముత్తైచ స్వగః మందుండెడి వారున్న భూమిని వానరు
లుగా వుట్టిరి.

శ్లో॥ లోమానివాహై మవి నాశనాయ

మోమాదివద్భుత్తివ సచ్చిరస్సు |

ద్రవ్యాణి చాల్పని పరోపకారైః

దివ్యాన్యనల్పాని భవన్తి సత్యం॥

౨౪౪

తా॥ వెంట్రుకలున్న చలిని బోగొట్టుటకుగాను పీతాంబరములు
మొదలయిన వాటివలె గొప్పవారి శిరస్సులయందును ప్రకాశించుచున్న

వి. అల్ప పదార్థములైనను పరోపకారముల చేత సజ్యముగా గొప్ప పదార్థము లగుచున్నది.

శ్లో॥ నిష్కాపరావా (భవన) ప్రవిష్టాః
శ్రేష్ఠాన భాగస్తవ ధర్మచాగ్గాః।
సత్యో మనీనాంచ పరోపకారే
నిత్యానదీత్యం యయురేవ కాంక్షితమ్ ॥ ౨౪౫

తా॥ జపఃస్థాపకులయిన ఋషులున్న పరోపకారప్రియులయినందున లోకీకులై (లేకకుటుంబమందు చేరినవారై) ఉత్తమధర్మచాగ్ములను చెప్పిరి. కొందరు తాపసస్త్రీలు పరోపకారమందు స్థిరము గనున్నవారైనది రూపమును పొందిరి.

శ్లో॥ తృణంచాహం వరంచస్త్రే న రాదనుప కారిణిః।
ఘాసోఽధూత్వాపశూపాతిభీరూపాతిరణౌఽంకణే॥ ౨౪౬

తా॥ ఉపకారము చేయ్యని మనఃజునకంటె గడ్డిపరకయైనా ఉత్తమమే వీలననగా ఆహారములై పశువులను కాపాడుచున్నది. యుద్ధధూమియందు భయపడినవారిని. అనగా క్రిందుపడినను దెబ్బతగలకుండునటుల కాపాడుచున్నది.

—(*) ప్రవాసః. (*)—

శ్లో॥ అహోనుకష్టస్సతతం ప్రవాసః తతోతికష్టః పరగేహవాసః।
కష్టాధికానీచజనస్య సేవాతతోతికష్టా ధనమీనతాచ॥ ౨౪౭

తా॥ ఎల్లప్పుడు దేశమునుచుట్టుట ఓహూ మిక్కిలి కష్టముగదా అంతకంటె కష్టము పొరుగిల్లిన వసించడము. అంతకంటె కష్టమైనది అధములను కొలుచుట, అంతకంటె కష్టమైనది ధనము లేకుండుట.

శ్లో॥ తీర్థానామవలోకనం పరిచయస్సర్వత్ర విత్తాజకం
నానాశ్చర్యనిరీక్షణం చతురతాబుద్ధైః ప్రశస్తాగిరః।

* (భవన పాతా.)

ఏతేనన్తి కణాః ప్రవాసవిషయే దోషోస్తీ చైకో మహాన్

యన్యథా మధురారుణౌ ధరసుధా పానవిద్యాస్తీయతే॥ ౨౪౮

తా॥ దేశ సంచారమందు పుష్కతేత్రములు తిథికములు చూడడమున్ను అన్నిచోట్లలో పరిచయమున్ను అంతట ద్రవ్యమును సంపాదించడమున్ను అనేక వేడుకలను చూడడమున్ను, బుద్ధిశీర్ష్ణమున్ను మంచి మాటలున్ను ఈగుణములన్నియున్నవి. ఐతే గొప్పదోషమున్న ఒకటి యున్నది. ఏదనగా బాలప్రాయపు కాంతలయొక్క మధురమై ఎరుపైన అధరామృతపానం వినాగా వుండడమేదో యదియని భావము.

శ్లో॥ ఆకించర్యాదతి పరిచయాజ్ఞాయ యోహేతమాణః

భూపాలానామ నను సరిణ్యాభ్య దేవాభి లేభ్యః

గోహేతిష్ఠ౯ కుమతించనః కూపకూర్తై స్సధర్మ

కింజానీతే భువనచరితం కింసుఖం చోప భుజ్జీ॥ ౨౪౯

తా॥ ఏమిలేకుండుటవలన అతిపరిచయముగట వలన భార్యచేత తిరస్కరింపబడిన వాడున్న రాజులయొక్క అనుసరణ లేకుండుటవలన అందరినుండి భయపడుచు భావిలోనున్న తాబేబలతో సమాన డైయింటియందే వసించుచు బుద్ధిలేక మందుడై దేనిని తెలుసుకొనుచున్నాడు. లోకమందేర్పడిన సుఖమును దేనిని అనుభవించుచున్నాడు.

శ్లో॥ వ్యాపారాంతర ముత్సృజ్య వీక్షమాణో వధూసుఖం

యోగ్యహేష్వేవ నిద్రాతి దరిద్రాతి సదుర్తతి॥ ౨౫౦

తా॥ మరియొకపనివిడిచి స్త్రీసుఖమునే చూచుచున్నవాడై యెవడుగృహమందే నిద్రించుచున్నాడో వాడు దరిద్రుడే యగుచున్నాడు.

—(*) స్త్రీస్వభావః. (*)—

శ్లో॥ అన్యతం సాహసంజాయా మూర్ఖశ్చ మతిలోభతా

అశుచిర్వం నిర్దయత్వం స్త్రీణాం దోషాస్స్వభావజాః॥ ౨౫౧

తా॥ స్త్రీలకుఅబద్ధముచెప్పట తెంపుచేయుట తలత్రము, చూడతనము, అత్యాశ, అనాచారము, దయలేకుండుట, ఇవిస్వభావదోషములు.

శ్లో॥ స్త్రీయోహ్య కరుణాః క్రూరాదుమహాః క్రియసాహసాః।

ఘృన్యన్త్యుధేపి విగ్రహంపతిం భారతరమభ్యుత॥ ౨౫౨

తా॥ స్త్రీలు దయలేనివారలై కరిమలై ఓర్చలేనివారై ఇష్టమై నదానియందు సాహసముతో కూడినవారై అల్పప్రయోజనమునకై గొప్ప సమగనిగాని కూడబుట్టినవానినిగాని చంపుచున్నారు.

శ్లో॥ స్త్రీయోహి నామఖల్వేతాః నిసర్గా దేవపండితాః।

పురుషాణాంతు పాండిత్యం శాస్త్రేజ్ఞేనోపదిశ్యతే॥ ౨౫౩

తా॥ స్త్రీలు స్వభావముగానే పండితులుగదా పురుషులయొక్క పాండిత్యము శాస్త్రముచేతనే యేర్పడుచున్నది.

శ్లో॥ స్వాతంత్ర్యం పితృమందిరేవ వసతిః యత్రోత్సవే సంఘః

గోష్ఠీపురుష సంస్థిరానయమః వాసోవిచేశతథా।

సంసర్గస్సహపుం శృపీభిరసక్పద్వత్తే నిజాఞాః తుతిః

పత్యుర్వాద్యకమిప్పితంప్రవసనం నాశస్యహేతుస్త్రీయః॥ ౨౫౪

తా॥ స్వాతంత్ర్యమున్ను పుట్టింటనుండడమున్ను తీర్థ యాత్రల యొక్క వేడుకయందు ఆసక్తి. సభల సమీపమందు పురుషులసమీప మందుండవలయుననే ఏర్పడును. (అనగా) సభలకుపోవడమున్నపు రుషుల సంపర్కమున్ను (లేక సభలకు పొయ్యే గొప్ప పురుషుల సంపర్కమున్ను) అటులనే పరదేశ మందుండడమున్ను ఎల్లప్పుడును జారస్త్రీలతో సహవాసము, స్వధర్మమునువిడువడమున్ను భర్తకు వృద్ధాప్యమును కోరడమున్ను ప్రయాణమున్ను యివియన్ని స్త్రీయొక్క నాశనమునకు కారణములైనవి.

శ్లో॥ అగ్రాహ్యంహృదయం తదైవవదనం యద్దర్శితౌచర్యతం

భావః పర్యతసూక్ష్మచార్గవిషయః స్త్రీకాం సవిజ్ఞానులే।

చిత్తం పుష్కరపత్రతోయతరలం విద్యద్భిరాశంశితం

నారీనామ విషాదునై రివలతాదోషై స్సమన్ధితా॥ ౨౫౫

తా॥ స్త్రీలయొక్క బుద్ధిగ్రహించతగద. ముఖమో ఆద్రమందు

కనకదేవిదేవో యది (అనగా పట్టుకొనుటకు సరిపడవని భావము)
అభిసాయమో పర్వతమందలి చిన్నకాలిదోవవలె గోచరముకానిది మన
సోస్థితామరాకులోనున్న నీటివలె చంచలమయినది. యిట్లున్న స్త్రీ. విష
పు మొలకలతో వలె దోషములతోకూడా వృద్ధిపొందబడినది.

శ్లో॥ సంహ్మోహయంతి మదయంతి విషాదయంతి
నిర్భత్యయంతి రమయంతి విడంబయంతి
ఏతాః ప్రవిశ్య సదయం హృదయం నరాణాం
కిం నామవామ నయనాన సమాచరంతి॥

-౨౫౬

తా॥ స్త్రీలు పురుషులయొక్క దయతోకూడిన మనస్సును పొంది
మోహింప చేయుచున్నారు. మదమును కలగ చేయుచున్నారు దుఃఖ
మును కలగచేయుచున్నారు భయపెట్టుచున్నారు. ఆనక్తులను చేయు
చున్నారు గనుక క్రూరమైన చూపుగల యీ స్త్రీలు ఏమిచేయును.

శ్లో॥ అనింకురితకూర్చక స్వతుసితోప లాడ్యం పయః
సవవధృతకూర్చక స్థలవణాం బుతక్రోపవః॥
సవవసితకూర్చకః క్వధితగుగ్గులో ద్వేగకృత్
భవన్తిహరిణీదృశాం ప్రియత మేషుభావాస్త్రయః॥

-౨౫౭

తా॥ స్త్రీలకుప్రియులయందు చూడుభావములుంటున్నవి అవేవి
యనగా భతమీసములు మొలవనివాడుగా నున్నప్పుడు చక్కిరితోకూ
డిన పాలువలె నుండును. అతడే మీసము కలిగినవాడైన యడల ఉప్పు
చేర్చిన వజ్జిగవలె నుండును అతడే మీసములు నెరళినవాడయిన కొరివి
కట్టినవేళిన గగ్గిలమువలె భయంకరుడుగా నుండును.

శ్లో॥ జల్మన్తి సార్థమన్యే న పశ్యన్త్యన్యం సవిభ్రమం॥
హృదయేచింతయన్త్యన్యం ప్రియఃకో నామయోషితాం॥

-౨౫౮

తా॥ ఒకనితోకూడా మాటలాడుచున్నారు. మరియొకనిని వేష
కగా జూచుచున్నారు. మనస్సున యింకొకని తలచుచున్నారు. గనుక
స్త్రీలకు ప్రియుడెవడు.

శ్లో॥ స్త్రీయోహిమూలం నిధనస్యపుంసః
స్త్రీయోహిమూలం వ్యసనస్యపుంసః
స్త్రీయోహిమూలం సరకస్యపుంసః
స్త్రీయోహిమూలం కలహస్యపుంసః॥

౨౫౯

తా॥ పురుషుడియొక్క చెరువుకున్న దుఃఖమునకున్న పాపము నకున్న కలహమునకున్న స్త్రీలే ఆధారము.

శ్లో॥ దర్శనాద్ధృ సతేచిత్తం స్మర్శనాద్ధృ సతేభనం
సంగమాద్ధృ సతేసత్త్వం నారీప్రత్యక్ష రాక్షసీ॥

౨౬౦

తా॥ చూచుటవలన మనస్సును తాకుటవలన భనమును చేగుట వలన బలమును అపహరించుచున్నది గనుక వనితయే ప్రత్యక్ష రాక్షస స్త్రీయైనది.

—(*) దుష్టస్త్రీలక్షణం. (*)—

శ్లో॥ యస్య భార్య విరూపాచ కత్వ లాకలహా ప్రియా!

అధికాధిక భక్షాచసా జరాన జరాజరా॥

౨౬౧

తా॥ ఎవనియొక్క భార్య వికారరూపముగలదిగా అచంకకర ములైన లక్షణములతో కూడినదిగా కలహమందు అశకలదిగాగొప్పశరీరము గొప్పతీసితోకూడినదిగా యుండినయడల అతనికదే భార్య ముసలితనము, ముసలితనము అనేది ముసలితనముకాదు (అనగా) మనుజుని వృద్ధాప్యమెట్లు బాధించుచున్నదో అట్లు భార్యబాధించునని భావము.

శ్లో॥ భర్తాయద్యపి నీతిశాస్త్ర సిఫుణో విద్వాక్ కుటినోయువా

దాతాకర్ణసమః ప్రసిద్ధవిభవ శృంగార దీక్షాగురుః॥

స్వపాదాధిక కల్పితా స్వవనితా స్నేహేన సంలాభితా

తంకాస్త్ర ప్రవిహయ సైవయవతీ జారంపతింపాంఛతి॥

౨౬౨

తా॥ యజమానుడు న్యాయవంతుడుగాను పండితుడుగాను గొప్ప కులమందు బుట్టినవాడుగాను యావనవంతుడుగాను కర్ణుడితోసముదైన దాతగాను ప్రసిద్ధమైన విశ్వర్యమితో కూడినవాడుగాను శృంగార

రిగానుండి తనభార్యను తన ప్రాణమున కంటే అధికముగా చూచుచు
అరిష్టహముతో లాలన చేయుచున్న వాడైనను అట్టిపురుషుని ఆధర్మ
చే లాలనచేయింపబడు నాస్త్రీవిడిచి అన్యపురుషుని పొందుచున్నది.

శ్లో॥ పాదోగృహీతాపి పురస్కృతాపి స్నేహానతిత్యం పరివర్ధితాపి
పరోపకారాయభవేదవశ్యం వృద్ధస్యభార్యాకరదీపికేవ॥ ౨౬౩

తా॥ ముసలివాడు తన భార్యను చేత పట్టుకున్నను ముందర నుం
చు కున్నను స్నేహముచే నిత్యము పెంచినను తన చేతనున్న దీపముచే
తనకెట్లు ప్రయోజనము లేదో అట్లుతనకి యాభార్య ప్రయోజన పడక
పొరుగువారి కుపకారమునకుగానె అవుచున్నది.

శ్లో॥ కార్యేనత్యపి జాతుయాతిన బహిర్నాన్య స్యమాలోకతే
సార్ధేనప్యను కుర్వతి గురుజనం శ్వశ్రూంశ శుశ్రూషతే
విశ్రవ్యం కురుతేవపత్య రధకంప్రాప్తేనికేధేవునః
నిద్రాణే సకలేజనే శశిముఖే నిర్మాతరంతుంవిప్రైః॥ ౨౬౪

తా॥ ఇదియొకవిధమైన జారస్త్రీలక్షణము ఎట్లునగా ఏమికార్య
మున్నను ఒకానొకప్పుడైనా వెలపటికిరాదు. ఇంకొకనిచూడదు. పతి
వ్రతలను అనుసరించి నడచుచున్నది మామగారు అత్తగారు మొదలైన
పెద్దవారినిగురించి శుశ్రూష చేయుచున్నది. భర్తకు అధికమైన నమ్మిక
కలిగజేయుచున్నది ఇల్లున్ననుఅర్ధరాత్రిరావడముతోనే సర్వజనులునిద్రిం
చుచుండగా నీయామది ఎటులతోరమించుటకై బయలుదేరుచున్నది.

శ్లో॥ ఏమైవయోషితాంధన్యా శీలంచల భతేనుఖం
దివాపతి వ్రతాభూయః సక్తంచ కులటాయితం॥ ౨౬౫

తా॥ ఏకారణమువలన పగటిన పతివ్రతగాను రాత్రి జారస్త్రీ
గాను అవుచున్నట్టియాస్త్రీ కృతార్థురాలు ఏలనగామంచిగుణమును
పొందుతున్నది దానికి కావలసిన సుఖమునున్ను పొందుతున్నది.

* (స్నేహమునగా చమరు.)

శ్లో॥ బ్రహ్మైక సత్యమఖిలం సహించిదన్తి।

తస్మాన్మమేనథ పరాపరభేదబుద్ధిః।

జారేతధానిజవరే సదృశోనురాగః।

వ్యధాంకిమధా మసతీతి కదధాయన్తి॥

౨౬౬

తా॥ అంతయుబ్రహ్మమేగాని వేరేయేదిలేదు గనుకనే సేసఖినాకు
వీడువేరు వాడువేరుయని భేదబుద్ధిలేదు జారపురుషునియందును నాపురు
షునియందును సమానమైన అనురాగమే ఇట్లుండను యెందుకొరకువ్య
ధాముగా చెడ్డదియని విరోధించుకుంటారు.

శ్లో॥ పర్యంకస్సస్వస్థరణః పతిరనుకూలో మనోహరంసదనం।

తృమివలఘు మన్యవై కామిన్య శ్చైర్యరతిలుక్థాః॥

౨౬౭

తా॥ మంచిమేత్తదివ్యమైనమంచము అనుకూలుడైనభర్త, క్లాన్య
మైనఇల్లు వీటిసన్నిటిని పొంగతనముగ సంభోగించ వ్రయముగల వ్యభి
చారులు అల్పముగా గడ్డిపరకనువలె నెంచుచున్నారు.

శ్లో॥ దుర్ది వసేఘనతిమిరే దుస్సంచారాను నగరవిధీషు।

పత్య్యదేశగమనే పరమసుఖంజఘనచ పలాయాః॥

౨౬౮

తా॥ దట్టమైనచీకటితోకూడిన మేఘముచేత కప్పబడినదినమందు
(లేక) రాజబాధ చోరబాధ రోగబాధలచే చెమ్మపైన దినమందుగాని
తిరుగుటకక్కమైన నగరపువీధులయందును భర్తకు పరదేశ ప్రయాణ
ము సంభవించిన దగుచుండగా పిరుదులాడించుకొని తిరుగడి వ్యభిచారి
కి బహుసుఖమే.

—(*) పతివ్రతాప్రకరణము. (*)—

శ్లో॥ యస్యధార్యా శుచిదత్తో భర్తార మనుగామిన్ః।

నిత్యంమధురవక్త్రీవ సారమానరహారమా॥

౨౬౯

తా॥ యెవనియొక్క-ధార్య పరిశుద్ధురాలుగానున్న సమర్థురాలు
గానున్న యెల్లప్పుడుభుతాను అనుసరించెడిదిగానున్న సతతము ప్రి

తీర్మా

క వి హృ ద య స ర్వ స్వే.

యవచసములాడెడిదిగానున్నువున్నదో అట్టిభార్యయేలక్ష్యి.లక్ష్యిదేవి
లక్ష్యికాదు.

శ్లో॥ నిత్యంస్నాతా సుగంధాచ నిత్యంచ ప్రియవాదినీ।

అల్పభుజ్జిత వక్త్రీచ దేవతా సానమానుషీ॥ ౨౭౦

తా॥ ప్రతిదినముస్నానముచేయుచు పరిమళముతోగూడినదై।

ఎల్లప్పుడు మితముగా మధురముగా మాటలాడుచు అల్పహారముతో
కూడినవనిత మనువ్యస్తీయైనను దేవతాస్త్రీయనిభావము.

శ్లో॥ అసారభూతే సంసారే సారభూతా ప్రతివ్రతా।

ఇతిసంచింత్య చైశంభురధాంగే పార్వతీందభా॥ ౨౭౧

తా॥ సారములేని యీసంసారమందుపతివ్రత (లేక స్త్రీ) యే
సారమైనది ఇట్లనితలచే పరమశివుడు తనశరీరముయొక్క సహంభాగ
మనందు పార్వతినిధరించెను.

శ్లో॥ పదన్యాసోగేహః దృహీరహిణతారోపణ సమో।

నిజావాసాదన్యధ్వన మపరదీప్త తులితం।

వచోలోకాలభ్యం కృపణ ధనతుల్యం మృగదృశః।

భ్రమానస్యః కాంతాద్విధు రివచతుర్ధీః సముదితః॥ ౨౭౨

తా॥ పతివ్రతకు ఇంటినుండి వెలపల యడుగుపెట్టడము సర్వము
యొక్క పడేగయందు అడుగుపెట్టుటవలెనుండును. తనయింటికంటెమరి
యొక్కగృహమైనది దీప్తి పొంతరముతో సమానమైనది (అనగా అంతదూ
రమనిభావించిపోదగ్గఱ) మాటయైనది జనులకెవ్వరికి లభించదు ఎట్లన
గా అతికృపణునియొక్క ధనమెట్లులభించదో నటుల. తనపురుషునికంటె
మరియొక పురుషుడు చవితి నాటి చంద్రుడెట్లు తూడతగనివాడో అరీతి
యని భావము.

శ్లో॥ సాభార్యాయాప్రియంభూతే సప్రత్యోయద్రస్వివృతిః।

శస్త్రిశ్రం యద్రవిశ్వస స్పదేశో యద్రజీవ్యతే॥ ౨౭౩

తా॥ ఎవతెప్రియమును పలుకుచున్నదో, ఆస్త్రీయే భార్య ఎవడా నందమును కలగజేయుచున్నదో అతడె పుత్రుడు యెవనియందున్నది క యున్నదో అతను స్నేహితుడు యెచ్చటబతుకున్నదో అదేతనజేతము.

శ్లో॥ అభ్యుత్థాన ముపాగతేగృహపతౌ తద్భావజేనవ్రతా।

తత్పాదార్పిత దృష్టిరాసనవిధి సస్యోపవర్యాస్వయం।

సుప్తేతత్రతయీత తత్సృగమతో జవ్యచృశయ్యమితి।

ప్రావైగ్యే పుత్రనివేదితః కులవధూ సిద్ధాన్తపర్యాగమః॥ ౨౭౪

తా॥ తనకొమార్తెకు నొకడు బోధించుచున్నాడు ఓపుత్రీవినుము యజమానుడు రావడముతోనే లేవడము ఆతనితో మాటలాడునమయ మున బహువిషయముంచి మాటలాడడము ఆతని పాదములమీదనే దృష్టి యుంచుట అతని కాసనముంచుట తానుగానే అతనికి శుశ్రూషచేయుట యివ్చేయుము. ఇదిగాక ఆతనునిద్రించిన వెనుక ఆపడకలోనేనీపునిద్రిం చుము ఆతనికంటెముందుగానే ఆపడకనువిదువుము ఈపకారముప్రాచీ నులైన పెద్దలచేతపతివ్రతాస్త్రీలయొక్కసిద్ధాన్తపర్యము తెలిపింపబడెను.

శ్లో॥ లజ్జావశాచ్ఛనతమంధరదృష్టిపాతం।

యైశ్చుచితం కులవధూ వదనారవిందం।

తేషామనేక పురుషవ్రణితాధరేషు శక్తిః।

కథంభవతి వేశ్యవధూముఖేషు॥

౨౭౫

తా॥ లజ్జచేత కిందుజూచుచున్న పతివ్రతాస్త్రీలయొక్క ముఖ మును యెవరుముద్దిడుకొనుచున్నారో అట్టివారికి అనేకులచ్చేపుండుచే యబడిన పెదవులతోకూడిన వేశ్యలముఖములను ముద్దిడుకొనుటకువల్లు శక్తికలుగుచున్నది.

శ్లో॥ రూపసంపన్నమగ్రామ్యం ప్రేమప్రపాయం ప్రియంవదం।

కులీన మనకూలంచ కళత్రం కుత్రలభ్యతే॥

౨౭౬

తా॥ మంచితాకారముతోగూడి నాగరికత గలిగి ప్రేమయుంచి నదై ప్రియముగా మాటలాడుచు మంచితలమందుబుట్టి యగుకూలమైన కళత్ర మెచ్చట చిక్కును.

—(*) పుత్రప్రశంసా. (*)—

శ్లో॥ గృహేజానుచరఃకేశ్యా మగ్ధస్థిత ముఖాంబుజః॥

పుత్రఃపుణ్య వతామేవ పాత్రధవతి నేత్రయోః॥ ౨౭౭

తా॥ వేడుకచేత మందహాసముఖముతోగూడి యుంటిన దోగిలా దెదుబిడ్డ పుణ్యవంతులనేతములకు పాత్రమానేగాని పాపులకులభించ దనిభావము.

శ్లో॥ అంతఃకరణ తత్వస్య దంపత్యో స్నేహసంత్రయాత్ ।

ఆనందగ్రన్ధిరేకోయ మపత్య మితీకధ్యతే॥ ౨౭౮

తా॥ దంపతులయొక్క స్నేహవిశేషమవలన మనస్సనేఅంతః కరణ తత్వమునకు ఆనందమనే మడియైనది బిడ్డయనేభావము.

శ్లో॥ దిగ్వాస సంగతప్రేషం జటిలం ధూళిధూసరం ।

మృత్యుధికాహీ పత్యన్తి గంగాధర మివాత్మజం॥ ౨౭౯

తా॥ దిగంబరుడై లజ్జలేనివాడై జడలతోకూడి దుమ్ముచే ధూసర జర్గ ముగలబిడ్డను పరమశివునివలె అదికపుణ్యవంతులే చూచుచున్నారు. పరమశివుణ్ణు నాలుగు విశేషణములతోకూడిన వాడని భావము.

శ్లో॥ ఉరోరుహాదుద్గమితైఃపయోభి

రాశూర్యకేశ్యాని జహస్యగర్భం ।

శూత్రౌత్యమాతు ర్వదసేహసంతం

తనూభవం పత్యతికోపిధన్యః॥ ౨౮౦

తా॥ స్తనములనుండి బేవువచ్చి స్రవించుచున్న పాలచేతతననో రు కడుపునిండించి తల్లి ముఖమునందు పూ అనిఉమ్ము చేసినపుడున్నబిడ్డ ను ఎవడోధన్యుడుచూచునుగాని కడమవాడు చూడదనిభావము.

శ్లో॥ అహంకిమంబాకి మభీష్టతాపదే

తవేతి మాతుర్ధురితాత పృచ్ఛయా।

ప్రలోభతుల్యం ప్రవదంతమర్చకం

ముదాహసన్ జీఘ్రిసిమూర్ధ్ని పుణ్యభాక్॥

౨౮౧

తా॥ తండ్రి బిడ్డనుజూచి. అప్పుసీకునేను క్రియమా అన్న క్రియ
మా అని తల్లి కెదురుగా తండ్రి అడుగుటచేత తండ్రి-జూపించిన ఫలము
మొదలైన పదార్థమును ఆశించిదానికి తగునట్లు చెప్పుదున్న బిడ్డను సం
తోషముతో నవ్వుచు పుణ్యవంతుడైనవాడు, అబిడ్డ నెత్తి ముద్దిడుకొని
తలవాసన జూసును.

శ్లో॥ నింద్యతేపితృభిస్తప్తైః నిరపత్యధనః పుమాన్।

అధ్వనీనైరతిక్రాంతై రవశేశీవపాదపః॥

౨౮౨

తా॥ బడలికనొందిన దోషనడిచెడి వారిచేత ఆకులు మొదలైనవి
లేని గొడ్డుచెట్టువలె, తపించుచున్న పితృదేవతలచేత సంతానమునే ధన
ములేనివాడు నిందింపబడును.

—(*) కుపుత్రసిందా. (*)—

శ్లో॥ కింతేనజాతుజాతేన మాతృయావస హరిణా।

ఆరోహతినయస్వస్య వంశస్యాగ్రేధ్వజోయధా॥

౨౮౩

తా॥ వంశముయొక్క కొనయందు పెక్కెమువలె నెవడెక్కడో
తల్లి యావసమునుపోగొట్టెడు నట్టిపుత్రునిచేత నేమిప్రయోజనములేదు.

శ్లో॥ ఏకేనశుషు-వృక్షేణ దహ్యమానే నవహ్నినా।

దహ్యతేతద్వనంసర్వం దుష్పుత్రేణకులం తథా॥

౨౮౪

తా॥ ఎండిపోయి అగ్నిచేత కాలుచున్న ఒంటిచెట్టు చేత ఆవన
మంతనెట్లు కాలబడునో అటులనే దుర్మార్గుడైన పుత్రునిచేత వానితో
చేరిన కులమంతయు కాలిచెడిపోను.

శ్లో॥ ఆజాతమృతమూర్ఖాణాం వరమాద్యానచా న్నిమః।

సకృద్దుఃఖికరావాద్యా వన్దిశస్తుపదేపదే॥

౨౮౫

తా॥ పుట్టినవాడు. పుట్టివచ్చినవాడు చూర్ణుడు యీమువ్విరిలో పల మొదటియిద్దరు శ్రేష్ఠులు కడపటివాడు శ్రేష్ఠుడుగాడు. ఏలనగా ఆ యిద్దరు ఒక కాలమున సాధారణ దుఃఖమును కలగ జేయుచున్నారు. నీకడపటివాడు అప్పడప్పుడు అనగా నెల్లప్పుడు దుఃఖమును కలగ జేయు చున్నాడు. —(*) సత్పుత్రప్రశంసా. (*)—

శ్లో॥ ఏకేనవాసువృక్షేణ పుష్పతేన సుగంధినా |

వాసితంతద్వనంసర్వం సుపుత్రేణకులంతథా॥ ౨౮౬

తా॥ పుష్పించి పరిమళించుచున్న వకవృక్షముచేతనే ఆవనమంత యునెట్లు పరిమళించునో నటులనే సుపుత్రునిచేత వానికులమంతయు పరి మళించును.

శ్లో॥ వరంగర్భస్రావో వరమపిచనైవాభిగమనం

వరంజాతః ప్రేతోవరమపిచక న్యావిజసితా |

వరంవన్ధ్యాభార్యా వరమపిచగర్భేషువసతిః

నచాపిద్వాక్ రూపద్రవిణగుణయుక్తోపి తనయః॥ ౨౮౭

తా॥ గర్భము జారిపోయినను మంచిదే. లేక సంభోగించకనుండడ మయినా మంచిదే పుట్టినతోడనే చచ్చిననుమంచిదే వాని శిల్లి కన్యగా నుండినామంచిదే (అనగా మాచక్రమ) గొడ్రాలుగా నుండినామంచిదే లేక గజగర్భమునున్నను మంచిదే, సంపద మంచిరూపము గుణమున్నను పుత్రుడు విద్యాహీనుడు మాత్రముగా కూడదు.

—(*) రాజప్రకరణం. (*)—

శ్లో॥ రాజానంప్రథమంవిద్వేత్ తతోభార్యా తతోధనం |

రాజన్యసతిలోకేస్త్రిక కుతోభార్యా కుతస్సుఖం॥ ౨౮౮

తా॥ రాజును మొదటపొందవలయును పిమ్మటభార్యను పిమ్మటధన మునుపొందవలయును రాజులేనియడల యీలోకమందు భార్యనెక్కడిది ధనమెక్కడిది అనగా రాజరికములేనియడల ఒకనిభార్యనింకొకడు ఒక నిద్రవ్యమును మరియొకడపహరించుకొనుటచే వ్యవస్థతప్పిపోవునని భా.

శ్లో॥ పజ్జన్య భవభూతానామాధారః పృథివీపతిః।

వికలేపిహి పజ్జన్యే జీవ్యతేనతు భూపతా॥ ౨౯౯

తా॥ భూతములకు మేఘమువలె రాజైనవాడు ఆధారము. అందునను మేఘము లేనియడలను లోకమంతయు కొంతకాలమైనా జీవించవచ్చును రాజులేనియడల ఊణకాలమైనా జీవించతగదు.

శ్లో॥ బాలోపినావమంతవ్యః మనుష్య ఇతిభూమిపః।

మహతీదేవతా హ్యేషా నరరూపేణ తిష్ఠతి॥ ౩౦౦

తా॥ బాలుడైనను రాజుమనుజుడని జనులనేత తిరస్కరించతగదు సర్వాధిష్ఠాతడైన దైవము యీనరరూపముతో కదాయుంటున్నది.

శ్లో॥ యస్యప్రసాదే పద్మాస్త్రీవిజయశ్చ పరాక్రమే।

మృత్యుశ్చ భవతిక్రోధే సర్వజ్ఞోమయోహిసః॥ ౩౦౧

తా॥ ఎవనియొక్క అనుగ్రహమందు లక్ష్మీదేవిన్ని పరాక్రమమందు విజయమున్ను కోపమందు మృత్యుదేవతయు నుంటున్నదో అట్టి రాజు సర్వదేవతా స్వరూపుడుగదా.

శ్లో॥ ఆజ్ఞాకీర్తిః పాలనం బ్రాహ్మణానాం

దానంభోగోమిత్ర సంరక్షణంచ।

యేషామేతే వద్ధుణాన ప్రవృత్తా

కోధకోస్తేషాం పార్థివౌ పాశ్రయేణ॥

తా॥ ఉత్తరపుడేయుట కీర్తినిసంపాదించుట బ్రాహ్మణులను రక్షించుట, ఈవినుంచి అనుభోగము స్నేహితులను కాపాడుట యెవరికి వేర్పడలేదో అట్టిరాజులకు రాజరికమువచ్చుటచే సేమిలాభము.

శ్లో॥ రాజ౯ త్వద్దశే నైవగళన్తిత్రీణీ తత్త ణాత్।

రిపోశ్చస్త్రం కవేదైన్యం సివీబంధో మృగీదృశాం॥ ౩౦౩

తా॥ ఓరాజానీచూపుచేతి నే మూడువిషయము లప్పుడేవదిలి పోవుచున్నవి ఏవేమియనగా శత్రువుచేతనుండాయుధము కవినుండిదైన్యము స్త్రీలయొక్క-కోకముడి అనగా శూరును దాతశృంగారియనిభావము.

శ్లో॥ రాజసేవా మనుష్యాణామ సిధారావలేహనం|

పంచానన పరివ్వంగో వ్యాభీవదన చుంబనం॥ ౨౯౪

తా॥ మనుష్యులకు రాజులనుకొలవడమైనది తేనెపూసిన కత్తికొనను నాకినట్లు సెమ్మమును ఆలింగనమును చేసుకున్నట్లు పాము మూతిని ముద్దిమకొన్నట్లువునుగనుక జాగ్రతగా వర్తించవలయునని భా.

శ్లో॥ అయ్యుక్తయ్యుక్తం వాయుదభిహిత మజ్ఞేన విభునా

స్తుయాదేతన్నిత్యం జడమపిగురుంతస్య వినుయాత్|

వివత్సువైస్సృహ్యం కథమపిసభాయా మభినయేత్

స్వకార్యం సంతుష్టే క్షీతిభృతి రహస్యేవ కథయేత్॥ ౨౯౫

తా॥ తగినదైనను తగనిదైనను మూఢుడైనప్పటికిన్ని రాజుచేత చెప్పబడిన దానిని స్తోత్రము చెయ్యవలసిన దేను మూఢుడైనను రాజు యొక్క గురువును పొగడవలయును. అతనివద్ద వసించవలయునని యిచ్చయున్నయడల తన కాశలేని తనమును సభయందు అభినయించవలయును తన కార్యమును రాజు సంతోషించి నప్పుడు ఏకాంతమందే చెప్పవలయును.

శ్లో॥ సప్రతిబంధంకార్యం ప్రభురధిగంతుం సహాయవానేవ|

దృశ్యంతమసి నపశ్యతి దీపేనవినా సచక్షురపి॥ ౨౯౬

తా॥ రాజై రప్పటికిన్ని సహాయవంతుడైనయడల ఆటంకముతో కూడినదైనను వక కార్యమును తన వశమయ్యెట్లు పొందుటకు తగియున్నాడు యెట్లనగా చూడతగిన పదార్థమును చీకటి నేత్రమున్నను దీపము లేనియడల ఎటుల తెలియదో అటులని భావము.

శ్లో॥ భోగినఃకంచకాసక్తాః క్రూరాఃకుటిలగామినః|

సుదుష్టాః మంత్రసాధ్యాశ్చ రాజానఃపన్నగా ఇవ॥ ౨౯౭

తా॥ రాజులు భోగవంతులు (అనగభోగిప్రియులు) కవచం అంగరకాలయందాసక్తులు - క్రూరస్వభావులు - కపటవంతులు - అధిక దుష్టులు ఆలోచనచేత సాధించతగినవారు గనుక సర్వములవంటివారు -

అనగా సర్పములకు - భోగము పడిగెకంచుకము కుబుసము - కటిలము
వంకర - మంత్రము గరుడాది మంత్రములు అనియధికముచే సామ్యమే
ర్పడెను.

శ్లో॥ ఉత్తాతా ప్రతిరోపయతా కుసుమితా చిన్మ లఘూన్వర్ధయతా
అత్యుచ్చాన్నమయతా సతా సమదయ విశ్లేషయతా సహతా॥
కూరా కట్టికినోబహిర్నిరసయత్సూనా వునస్సేచయతా
మాలాకార ఇవప్రపంచచతురో రాజాచిరంసప్రతి॥ ౨౯౮

తా॥ యెత్తివేళినవారికి బదులు పనివారిని పెట్టుచు సుఖముగాను
న్నవారినాడించి ఫలములనుపొందుచు, తక్కువవారిని పెంచుచు నిండాగ
ర్వముపొడవువారిని తగ్గించుచు అణగిపోయినవారికి మోచ్చింపుచు (దు
రాలోచన చేకూడియున్నవారిని ఒకరికొకరి దూరముగానుంచుచు దు
ష్టులను రాజ్యకంటకులను బైటికిదోయుచు నొచ్చినవారికి తెంపుకలగజే
యుచు సీప్రపంచమందు బహుచాతుర్యముతో రాజు, పూలతోటను పె
ట్టుకొన్ని త్రువుల నమ్మడివానివలె ఆనందించుచున్నాడు మాలాకారుని
యధికమున యెత్తివేళిన వాటికి వేరే చెట్లను పెట్టుట పట్టుకొనుటకు
వైపులేని పొడుగు చెట్లను తగ్గించుట ఆవరించుకొని భయంకిరములై
ముళ్లతోగూడిన చెట్లను బైటపారవేయుచు దగ్గరచేరియున్న చెట్లను
దూరముగ నుంచుచు వాడినచెట్లకు నీరుపోయుచు అనిభావము. మిగత
సమమే.

శ్లో॥ అకస్మాద్యేష్టియో భక్త మాజన్త పరిసేవితం॥
నవ్యంజనే రుచియన్యత్యా జ్యోన్మపభవాతురః॥ ౩౦౦

తా॥ ఏరాజు రాజలక్షణమందు ప్రియములేక వుట్టినదిమొదలుకొ
లువుకొలుచుచున్న పరిచారకుని హతాత్తుగా ద్వేషించుచున్నాడో అట్టి
రాజు ప్రాణముపొయ్యెడువాడవలె విడువలేనివాడే అనగా ఆతురిడి
యధికమున భక్తంజనము. వ్యంజనం శాకపాకాదులు.

—(*) సేవకనిందా. (*)—

శ్లో॥ ఆహారేబడబాసలశ్చ శయనేయః కంభకర్తాఽయతే!

సంచేశేబధిరః పరాయన విధా సింహస్సృగాలారితే!

అన్ధో వస్తు సరిక్షణేఽ ధగమనే ఖంజఃపటుః క్రందనే!

భాగ్యేనై వమాలభ్యతే త్రనరసౌ సర్వోత్తమస్సేవకః॥ ౩౦౧

తా॥ దుష్ట సేవకుడు, ఆహారమందు బడబాసలమువంటివాడు అనగా అంతపదార్థము అనుగ్రహించును నిద్రించుటయందు కంభకర్తడివలెనుండును మనమాటలు వినుటయందు చెవిటివాడుగా నుండును తనయింటికి పరుగెత్తుటకు సింహమువలె పరుగులెత్తును యుద్ధము వచ్చినప్పుడు నక్కవలెతంత్రమునుజేసి తన్నుకూత్రం కాపాడుకొనును పదార్థములనుచూడమనిచెప్పినప్పుడు గుడ్డివాడుగా నుండును కొంచమునడువమనిచెప్పినప్పుడు కుంటివాడుగానుండును ఏడ్చుటయందు బహుదృఢముగలవాడుగానుండును గనుకతగుమైనబంటు మంచిభాగ్యమువల్లనే లభించవలయును.

శ్లో॥ జీవంతాపిమృతాః పంచవ్యాసేన పరిక్షిర్తితాః!

దర్శిద్రోవ్యాధితోమూఖః ప్రవాసీ నిత్యసేవకః॥ ౩౦౨

తా॥ బ్రతికియున్నను మృతించినవారైదుగురని వ్యాసులచే తీర్తానింపబడెను పరమదర్శిద్రుడు మహావ్యాధితో కూడినవాడు మూఁడుడు ఎల్లప్పుడు దోవనడచెడువాడు నిరంతరము కొలువు కొలిచెడువాడు.

శ్లో॥ శిరసాధార్యమాణోపి సోమస్సామ్యేనశంభునా!

తథాపి కృతతాంధ్రత్రై కష్టః ఖలుపరాశ్రయః॥ ౩౦౩

తా॥ పరమశివుడు తనతలతో చంద్రునిధరించినను చంద్రుడు చిక్కిపోవుచున్నాడు ఏలనగా యెంత గొప్పతనమున్నను పొరుగువారిని ఆశ్రయించి యుండడము కష్టముగదా॥

శ్లో॥ వరంవనం వరంభైత్యం వరంభారోప జీవనం!

పుంసాం వివేకహీనానాం సేవయాన ధనార్జనం॥ ౩౦౪

తా॥ వనవాసమైనా శ్రేష్ఠమే బిచ్చమెత్తడమైనా శ్రేష్ఠమే. మోత
మోసుకొని జీవించడమైనా శ్రేష్ఠమేకాని జ్ఞానములేనిమనుష్యులవద్ద కొ
లువుకొలుచుటచే భవసంపాదనమాత్రముకూడదు.

శ్లో॥ స్వాభిప్రాయ పరోక్షస్య పరచిత్తానువర్తనః॥

స్వయంవిక్రిత దేహస్య సేవకస్యకుతస్సుఖం॥

౩౦౫

తా॥ తనఅభిప్రాయము దూరమందుగలవాడై ఇతరులను నన్నననుసరిం
చినదుడుచు తానుగా, మృతున్న శరీరముగలపరిచారి కునికేసుఖమెక్కడిది.

శ్లో॥ చలేషు స్వామిచిత్తైషు సులభేషకునేజనే॥

యదిజీవన్త్యహూచిత్రం తుణమశ్ర్యపజీవినః॥

౩౦౬

తా॥ యజమానుడినుసరిస్తే అతివంచలముతో కూడినదికొండెము
చెప్పెడువారో సులభముగాచిక్కుచున్నారు. ఇట్లుండను సేవకులుతుణ
కాలము బ్రతికియుండుట బహుఅశ్చర్యము.

శ్లో॥ సేవాశ్వవృత్తిరైర్మకానతైస్సచ్యగుదాహృతం॥

స్వచ్ఛన్దచారి కుత్రశ్వా విక్రితాసుః క్వసేవకః॥

౩౦౭

తా॥ సేవకవృత్తి శ్వవృత్తియని యెవరుచెప్పిరో వారుచక్కగా
అలోచించి చెప్పలేదు ఏలనగా. ఇష్టప్రకారముగా సంచరించెడి శునక
మెక్కడ, ప్రాణములనమ్ముకున్న సేవకుడెక్కడ.

శ్లో॥ మోనాన్ముకః ప్రవచన పటుర్వాతు లోజల్పకోవా॥

భృష్టః పార్శ్వేనసతివ సదాదూరతస్త్వప్రగల్భః॥

తౌన్త్యాభీరుర్యదినస హతేప్రాయశోవాభిజాతః॥

సేవాధర్తః పరమగహనో యోగినామప్యగవ్యః॥

౩౦౮

తా॥ సేవకుడు మోనముగానున్నయడల మూగవాడని మాట
లాడెదానిలో సమర్థుడైనయడల వీడికిసమానం లోకమందు పడరెడు
వాడులేడని. దగ్గరనే యున్నయడల అహంకారియని వదిగియున్నయె
డల వ్యధుకాడని ఓర్చుచేత భయపడేవాడిని పొరుగువారి సుఖములను
ఓర్చనియెడల మంచిచోట వుట్టినవాడుకాడని ఇట్లునిందించుటచేత సేవక

వృత్తి బహులాతై యోగులకుకూడా గోచరముకానిది. గనుక బహు కష్టమనిభావము.

—(*) భిక్షుకగుణః. (*)—

శ్లో॥ ఉచ్చైరధ్యయనం పురాతనకథాస్త్రీ భిష్మహాలాపనం |

తాసామన్య కలాలనం పతినుతి స్తత్పాకమిధ్యాస్తుతిః |

అదేశస్య కరావలంబనవిధిః పాండిత్యలేఖిత్రయా |

హూరాగారుడ మంత్రతంత్రక విధిర్భిక్షోర్గుణాద్వాదశః || 300

తా॥ ఘట్టిగానామములను జెప్పట, స్త్రీలతో శేరి మాటలాడుట.

నడచిన పాతకధలను జెప్పట, వారియొక్క బిడ్డలను ఒజ్జగించుట, వారిభర్తలను కొనియాడుట, వారివంటలను అబద్ధముగా బొగడుట, చెప్పినపని చేతులో వున్నదని జెప్పట, పాండిత్యవిశేషములను వ్రాయుట ప్రశ్నము దలై నవి జెప్పట, సర్వాదివిషములను తగ్గించుట, పిశాచములను తోలుట, వైద్యతంత్రములను జేయుట, యిట్లు భిక్ష మునైదు వారికిఁ గుణములున్నవి.

శ్లో॥ ప్రాతఃకాలింశలోచనాః కరతలై చంచత్సవిత్రాం కురాః |

తత్రస్థాననివేషితోద్వేగ తలకాశ్చైలాస్త్ర బద్ధాక్షతాః |

కోశాతశ్చ మృతోధవామృతతిధిః కన్యాలయే వర్తతే |

చేతనహాషణతైర్యుతాః ప్రతిదినంధావస్త్యహూ భిక్షుకాః || 300

తా॥ ప్రాతఃకాలమందు కన్నులు కడుగుకున్నవారలై అయాస్థానమందుంచుకొన్న ఉద్వేగపుండ్రములతో కూడినవారై చేతలేతదర్పలెత్తుకొని పుత్తరియముకొనను అక్షతలుకట్టుకున్నవారలై యెవడు పుట్టెను యెవడుబోయెను యెవని యింటియందు శ్రాద్ధము వచ్చుచున్నదని పూర్వాపరముల రెంటియందును అనేక సంతోషములతోకూడా భిక్షు మెత్తెడువారు ప్రతిదినమిటుల పరుగులెత్తుచున్నారు.

శ్లో॥ అగ్ర్యోఘ క్రిమతాం ప్రయోగసమయే మస్తే శిష్యపృథ్విగతః |

పాకాగారగతస్తుపాచక మనస్తోషాయ వాచస్తతిః |

ఉచ్చాయాంనిరతో రతోర్భుకగణే పిండేషుదత్తాదరః।

నానాశ్రాద్ధగణైకచాలితమనా భట్టోత్తమోరాజతే॥ ౩౧౧

తా॥ భట్టోత్తముడనెడి వకభిక్షుకునిరితి, భుజించెడివారిలో మొదటయుండును పూర్వాపరప్రయోగ సమయమందు మన్తములుచెప్పెడువారిలో అందరికి వేనకవుండును. పాకశాలకుపోయి ప్రవేశించినయడల వంటవారియొక్క మనస్సంతోషమునకుగాను ప్రోత్రముజేసెడు విషయములో బృహస్పతిగా నున్నాడు. (ఉచ్చయనగా దక్షిణయని వైదికసాంకేతికశబ్దము) దక్షిణయందు బహు ఆసక్తుడు పిల్లవారి సమూహమందును బహు ఆసక్తుడు కబళములందు బహుప్రియముగలవాడు వక దినమున అనేకశ్రాద్ధములు చేరుటచే వ్యాకులబడ్డ మనసుతో కూడినవాడై ప్రకాశించుచున్నాడు.

—(※) మనః. (※)—

శ్లో॥ భిక్షాశనం తదపిసీరస మేకవారం

శయ్యాచభూః పరిజనో నిజచేహమాత్రం।

వస్త్రం సుజీర్ణశతఖండ మయీచకన్ధా

హాహతధాపి విషయాన్న జహతిచేతః॥ ౩౧౨

తా॥ భిక్షాటనముచే అన్నములభించుట అదిన్నైనయ్యి మొదలైనవి లేనిదై శుష్కాన్నము అదియు రెండుపూటలు చిక్కక ఒక వేళనేచిక్కడము. పడకయోధూమి ఉపచారముజేసెడు జనమోశరీరమేవస్త్రమో చినికి నూరురంధ్రములు గలిగిన పాతపేలికఓహూ యిట్లున్నను ఇంద్రియసౌఖ్యమును మనస్సువిడువలేదుగదా.

శ్లో॥ పరిభ్రమసికిం వృధాక్వచనచిత్త విశ్రామ్యతాం

స్వయంభవతి యద్యధాభవతి తత్తధానాన్యథా।

అతీతమపి నస్తరస్త్వపిచ భావినంకల్పయత్

అతర్కిత గమాగమా ననుభవస్వభోగా నిహా॥ ౩౧౩

తా॥ ఓమనస్సాయొక్కడ వ్యర్థముగా తిరుగుచున్నావు. ఒకచోట

విశమించుము ఎడెట్లు అవుచున్నదో అదియట్లు తానుగానె అవును వేరే విధముగా కాదు. నడిచినదానిని తలవకనడవబావ్యెప్పు దానిని ఊహించక వస్తూపోతూవుండే భోగములను అనుభవింపుము.

శ్లో॥ అగ్రగీతం సరసకవయః పార్శ్వయో దాక్షిణ్యత్యాః

పశ్చిమ్నీలావలయ రణితం చామరగ్రాహిణీ నాం|

యద్యస్త్యేవంతురు భవరసాస్వాదనే లంపటత్వం

నోచేచ్ఛేత్తః ప్రవిశసహసా నిర్వికల్పే సమాధౌ॥ ౩౦౪

తా॥ ఎదురుగా సంగీతము ఇరుప్రక్కలను దక్షిణమంచుండివచ్చి స సరసకవులున్న వెనకపక్క చామరములను పట్టుకున్న స్త్రీలయొక్క వేడుకయైన కంకణధ్వనిన్ని యీ ప్రకారమున్నయిడల సంసారరసమును పానముజేసుటయందు శ్రమ జెందిన దానవుఁ యు అట్లు రేనియడల ఓమన సా చంచలములేని స్థిరమందు ప్రవేశించుము.

శ్లో॥ హసతికదాచి ద్రౌతిభ్రాస్తం సదృశదిశః పరిభ్రమతి|

శ్వాప్తం కదాపదుప్తం శిప్తం దుప్తంచ నిందతిస్తౌతి॥ ౩౦౫

తా॥ మనస్సు ఒకప్పుడు నశ్వుచున్నది. ఒకప్పుడు యేడ్చుచున్నది. సమాన దిక్కులనుగురించి చుట్టుచున్నది. సంతోషించిన దానిని గురించి దోషమని నిందించు చున్నది. ఒకానొకప్పుడు శుద్ధమైన దానిని నిందించుచున్నది. దోషముతోకూడిన దానిని స్తోత్రముచేయుచున్నది.

శ్లో॥ కమపిచ్ఛేష్టిసరోషం హ్యత్తానం శ్లాఘతేకదాచిదపి|

చిత్తం పిశాచమ భవద్రాక్షుశ్చా త్ప్రప్తయా వ్యాప్తం॥ ౩౦౬

తా॥ ఎవనివైనా వకనిని రోషముతో కూడా విరోధించుచున్నది. (లేక) కోపముతో కూడిన తన్ను ఓకానొకప్పుడు కొనియాడుకొను చున్నది. ఇట్లు ఆశయనే రాక్షసిచేత ఆవరింపబడ్డ మనస్సు పిశాచము వలె అయినది.

శ్లో॥ దంభాభిమానలోతైః కామక్రోధోరుమశ్చరై శ్చేతః|

ఆకృప్యతేసమభిశః శ్వభిరివపతితా తనుర్నాగ్నే| ౩౦౭

తా॥ దోవలో బడ్డ కళేబరము కుక్కలచే నెట్లు లాగబడుచున్నదో ఆలాగనా మనస్సుగర్వముచేత అభిమానముచేత కృపణత్వముచేత ఆశచేత కోపముచేత విరోధముచేత లాగబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రతిపదమభిలాఁ లోకాఁ మృత్యుముఖం ప్రవిశతోనిర్ద్యౌపి!

హాహతకంచిత్రమిదం విరమతినాద్యాపి విషయేభ్యః॥ ౩౦౮

తా॥ ఓకొక స్థానమున మృత్యుముఖమును ప్రవేశించుచున్న సర్వప్రాణులను చూచిన్ని పాడైన మనస్సైవది. ఇష్టదైవా ఇంద్రియ విషయములనుండి అయ్యో మరలదుగదా.

శ్లో॥ నభ్రంసకమితి జ్ఞాత్వాతాం ప్రతిప్రేషితం మనః!

మనస్తత్రైవరమతే నిహతాః పాణినావయః॥ ౩౦౯

తా॥ మనస్సునభ్రంసక లింగమని పాణినవల్ల తెలుసుకొని ఆస్త్రీ నిగురించి అంపబడెను ఓహో ఆనభ్రంసకలింగమైన మనస్సునూ ఆస్త్రీ యందు రమించుచున్నది. వ్యాకరణంచేసిన పాణినీచేత మనముచెడిబోతిమి స్త్రీయందు మనస్సులయించిపోయినదిగదా.

శ్లో॥ రేచిత్రచిన్తయచిరం చరణౌమురాణేః

పారంగమిష్యతిభవాఁ భవసాగరస్య!

భుత్రాః కళత్రమితరే సుహృదస్సహాయాః

సర్వం విలోకయసభే మృగత్పప్తి కేవ॥ ౩౧౦

తా॥ ఓమనస్సా పరమాత్ముని యొక్క పాదారవిందములను ఎల్లప్పుడుతలచుము తలచిన సంసార సముద్రముయొక్క అవలిగట్టుచుపొందగలవు భార్య బిడ్డలు స్నేహితులు ఇంకా యితరులైన పరిచారకులు యిట్లంతయును. ఓ స్నేహితురాలయిన మనసా యెండ మానలవలె చూడుము.

—(*) జిహ్వ, *)—

శ్లో॥ ద్వాత్రింశద్దశనద్యేషి మధ్యేభ్రమసినిత్యశః!

తదిదం శీఘ్రతంకేన జిహ్వ సంచార కౌశలం॥ ౩౧౧

తా॥ దంతములనే ౩౨ విరోధుల నడుచును నిశ్యము తిరుగుచు
న్నావు. ఓనాలికా ఈశత్యమధ్య సంచార నేర్పరి తనమెవనిచే శిక్షించ
బడినది.

శ్లో॥ నమోస్తు రసనేతుభ్యం వచనైః పరుషైరలం|

నరకధ్వంసినం కృష్ణం నమామీతి వదాధునా॥ ౩౨౨

తా॥ ఓ జిహ్వ నీకు నమస్కారము యిక దూషించెడు పరుషవా
తకాలు చాలును. యిప్పుడైనను నరకమును నాశనమును చేయుచున్నకృ
ష్ణుని నమస్కరించు చున్నానని చెప్పము.

శ్లో॥ జిహ్వచక్తి రదాక్ శ్రమేణకటుకా

సన్యాక్ పదార్థాక్ బహూక్|

చూర్ణీకృత్య దయాం మయిప్రథయతాం

కింవో విధేయమయా|

దంతాక్ తాడయతేతితే కటుతరై ర్వాక్తై గర్జనోహస్తినః|

తస్మాత్ ప్రత్యుపకారతాత్ర రసనే పారుష్యహీనంవచః॥ ౩౨౩

తా॥ నాలికదంతములనుచూచి చెప్పుచున్నది. వోదంతములే అ
నేక కఠినమైవపాలకాలులు మొదలైన భిక్ష్యుడి పదారణములనుబొడి
చేసిచ్చి నాయందు బహుకరుణయించిన మీకునేనేమి ప్రత్యుపకారము
నుచేయుదును. అనిచెప్పెను. దంతములునాలికనుచూచి చెప్పుతున్నది.
ఓనాలిక నీచేతకఠినపుమాటలు నోటనుండిజారి రావడముతోనే లోకు
లుచుమ్మలనుజూచి ఆశ్చర్యము పగలగొట్టుడనిచెప్పి మమ్మలను హింసించు
చున్నారగుటన నీకుమేముజేసిన పుపకారమునకు ప్రత్యుపకారమైనది
వీడి యనగా కఠినములేక పలకడమే అని బదులుజెప్పెను.

—(*) కర్ణః (॥)—

శ్లో॥ శ్రితేషు సర్వేష్వంగేషు కర్ణంశుశ్చైవ స్పృశన్తికిం|

జ్ఞానాన్మోక్ష శ్చ తేస్తద్ధి త్రుతేః కణాస్తుపేటికా॥ ౩౨౪

తా॥ శరీరమందు అనేకఅవయవములుండను శుద్ధికోసరము అచ

మనమునకుబదులుగా ఏలచెవిని తాకుచున్నారు. అనగా జ్ఞానమువలన మోక్షము వినుటవలన జ్ఞానము ఎనడమునకు ముఖ్యకారణమై పెట్టివంటిదిగా చెవి అందువలన సర్వ వేదాంత సారమున్నందున చెవులను తాకుచున్నారని భావము.

శ్లో॥ పండితోయామిక్ల్యాభ్యాం కుండలేవ నృపాదితి|

దదాచకుండలేతాభ్యాం తదీయ్యోప కృతిస్తరణ॥ ౩౨౫

తా॥ చెవులచేత శాస్త్ర తత్పర్యమునువిని పండితుడనై రాజు వల్ల కుండలములను పొందుతున్నానని చెవులయొక్క ఉపకారమును తలచుచు చెవులవల్ల వచ్చినకుండలములను చెవుల కేయిచ్చి వేసినాడు.

—(శి) శిరః. (శి)—

శ్లో॥ దైవప్రణామహేతోర్వా సాధుశ్లాఘనతోపివా|

దైవందదాతి శిరసే కిరీటాదికముత్తమమ్॥ ౩౨౬

తా॥ దేవుని నమస్కరించిన హేతువువలన సాధువులను శ్లాఘించినందువలనను దైవమీసమయమందు ఆతలకు ఉత్తమములైన కిరీటాదుల నిచ్చుచున్నాడు.

శ్లో॥ దైవంసప్రణమే ద్యవృసాధూన్ సాధుతే మదాత్|

ఉత్కంఠం శిరసేదైవం యచ్చతీం ధనభారకమ్॥ ౩౨౭

తా॥ ఏతలదైవమును నమస్కరించదో సాధువులను మదమువలన కొనియాడదో ఆతలకు గోంతు వంగకుండు నటుల యీశ్వరుడు కట్టె మోపులు మొదలైన బలుపుపదార్థములను తలలోవుంచి మోశేట్టు చేసికష్టపెట్టుచున్నాడు.

శ్లో॥ ప్రణామాభ్యాస సిద్ధ్యధికం సిద్ధికాంతం మజ్జనంబుదైః|

తేనాపి తదసిద్ధిశ్చేత్ ముండనం సర్వదండనమ్॥ ౩౨౮

తా॥ నమస్కరించెడు వాడుక కలుగుటకై పెద్దలచేతస్నానము ఒకక్రియను తీర్చానించెది. అందుచేతను ఆనమస్కరించెడుకార్యము సద్ధికానియడల అన్నిటికి దండనగా శ్రౌరమును వ్రాచునట్ల మునుగా

విధించినారు. అనగా స్నానమందు తలవంగునని అంతకంటె తొరమందు తలవంగునని పెద్దలకు తలవంచనియడల పాపమని అదినివృత్తిచుటకై తొరములు విధించినారని కవివసుత్కరించినాడు.

—(*) నేత్రం. (*)—

శ్లో॥ మూఢేభ్యో నృతమాకలయ్య మనసేనితాః—యకంయచ్చతీ।

త్యాక్రోశేన విధిస్తదాప్య జనయత్ సూచ్యాయధాంకర్ణయోః।

నేత్రేపశ్యత ఏవసత్యమితీకిం దృగ్భ్రంశ్యధాంనోదదా।

తస్మాద్భ్రష్టమదీరయే జ్వరసదాశృత్వాతధామావద॥ ౩౨౯

తా॥ చెవియైనది మూఢులవలన అబద్ధమును పొందిమనస్సు కొరకు నడవనిసంగతిని నడిచినట్లు నిశ్చయమును యిచ్చుచున్నదనికోపంచేత, దేవుడు ఆరెండుచెవుల కట్టించడమనే సూచించేత పుష్కలమును కలగజేసెను. నేత్రములు వాస్తవమునే చూచుచున్నవని వాటికిఁజాలాటి పిడనుయివ్వలేదు గనుక ఓజనమా చూచినచే చెప్పుడువిన్నదానిని చెప్పబోకుడు.

—(వ) ముఖం. (*)—

శ్లో॥ శ్రోతుంఘ్రీతు మపీక్షితుం ప్రగదితుం పాతుంచభోక్తుంతథా।

సర్వాద్యేవసు సాధనాని విధినా సంకల్పితాన్యాననే।

తస్మాదేవ కుటుంబివన్ముఖతలం సోస్థిష వుండాంకితం।

నానాడంబర గౌరవప్రభుపద శ్రీవాస ముఖ్యాశ్రయం॥ ౩౩౦

తా॥ వినుటకు వాసనజూచుటకు పలుకుటకు త్రాగుటకు తినుటకు గాను సర్వసాధకములైన చెవి మొదలగు నవయవములుబ్రహ్మచేత ముఖమునందేర్పరచ బడినవి. అందువలన పెద్దకుటుంబివలె తలపాక వుండ్రములతోకూడినదై అన్ని ఆడంబరములకు అన్నిగౌరవములకు రాజలక్షణములకు లక్ష్మీవాసమునకు ముఖము ముఖ్యమై ఆధారమాయెను.

శ్లో॥ ఆకారహీనేపి వికారపూర్ణే

లక్ష్మీర్యుభేధాతి తతఃప్రభాతే।

యోవాస్వవక్త్రముకుచేసిరీతుతే

లక్ష్మ్యేసమర్థో భవితానచార్తిః॥

330

తా॥ తః ఆకారములేక వికారముచేసిండియ్యవక్త్రముఖమునందే
లక్ష్మీప్రకాశించుచున్నది అ. చువలననే ప్రాతఃకాలమందు యెవడ ఆద్య
మును తనముఖమును జూచుచున్నాఁడు అనునబట్టి సంపదతో కూడా
ఉండగలదు దీనుడుకాఁని భావము.

శ్లో॥ సశ్యవైచ్యతార్యాణి చౌర్వగం దాత్యంసుశీలతాం॥

విజానన్తి ముఖేనైవ సుధియోచద్యతాంధీయం॥

331

తా॥ సశ్యమును పాండిత్యమును పరాక్రమమును దొంగతనము
ను నేర్పరితనమును మంచిస్వభావమును వాడేవాడేబుద్ధిని బుద్ధిమంతులు
ముఖముచేతనే తెలుసుకొనుచున్నారు.

—(*) వత్తిః. (*)—

శ్లో॥ యావచ్ఛ్రమః ఫలంతావ దితివాత్సాహ్యతాభువి॥

తాదనం సమాతేవత్తిః హారాణి లభతేతతః॥

333

తా॥ ఎంతశ్రమపడుతాడో అంతఫలమును పొందుతాడు అనే
మాటఘామియందు అబద్ధముకాదు రొమ్ము శత్రువులవల్ల దెబ్బలును ఓ
ర్చుకొనుచున్నది దానివల్ల వచ్చేడి బహుమానమైన హారములనుపొందు
తున్నది.

శ్లో॥ అంతర్జతేతు సర్వాభే పరమాత్మని తద్భవీః॥

భాసతేశ్రీ సదంగాని ముక్తాహారాణిహారణి॥

334

తా॥ మహాప్రకాశముతోకూడిన పరమాత్మ వత్సఫలముయొక్క
లోభాగమందున్నను అలోస్థానమునకు వెలపల (అనగా వత్సఫలమున)
ముత్యాహారములు గంధము మొదలైన అంగములతోలక్ష్మీప్రకాశించు
చున్నదని భావము.

శ్లో॥ మూర్ధాగంధ వహరదాశ్చ రసనాచౌష్ణాగళస్తామిని॥

పాండిత్య ప్రకటికృతా శ్రమయుతాన్యేతాని సర్వోద్యమైః॥

పాణిః కంకణరూపకం ఫలమహూ ప్రాప్తోశ్యభావశ్రమః।

గ్లాః కన్యఫలంతు కన్యనితరాంచిత్రం విధేచ్ఛంతనః॥ ౩౩౫

తా॥ పాండిత్యప్రకటనమందు సడినెత్తి ముకుట దంతములు నాలుక పెదవులు కంఠము దవడ గొప్ప ప్రయత్నములతో కూడా శ్రమలు చూచుచున్న వైనవి. ఇట్లుండను హస్తము పాండిత్యము వల్ల కలిగియు తోడామొదలగు లాభములను పొందుతున్నది. కావునకష్టమొకనికి ఫలమొకనికి దేవుని ఆలోచన బహుఆశ్చర్యమైనది.

శ్లో॥ సఖ్యాయచై కాంసు జపాయచై కాం

శ్రాద్ధాయ దండా య తదైవ చై కాం।

ధృత్వాంగుళీం భాతికరో విలాసీ

దానే నదండేన సుకంకజేన॥

౩౩౬

తా॥ వివాహమునకు ఓకవ్రేలిని (అనగా చిటికెనవ్రేలుతో భార్య చెయిపట్టుకొని అగ్ని ప్రదక్షిణము చెయ్యవలయునని సంప్రదాయము. జపించుటకు పెద్దవ్రేలిని అనగా జపమునెంచుటకని భావము. శ్రాద్ధమునకు ప్రవిశ్రముంచుకొని చెయ్యవలయును గనుక అందుకొరకికనామికను జనులవద్దయితని యధికారమును చూపించుచు నిగ్రహించుటకుతర్జనీయనెను వ్రేలిని చెయ్యియైనది పొంది వేసుకతోకూడినదై యీవితో దండముతో కంకణముతో ప్రకాశించుచున్నదని చెయ్యిని కవి పొగడుచున్నాడు.

శ్లో॥ తీర్థాణి తీర్థాణి బహూని నిత్యం

సంచార్య సంచార్య పురాంఘ్రిణీమే।

జాతేధునా పూజ్యతమేచ సర్వైః

మాన్యేహికింసూ పురపాదుకై ర్వా॥

౩౩౭

తా॥ యాపాదములు ప్రతిదినం బహుజ్ఞేత్రములును సంచరించి సంచరించి యిప్పుడు అందరిచేత పూజించఁగలవై పుట్టినవిపాదములు యీఅగ్రబెలచే కడియములచే పాదుకలచేతపూజింపఁగల వపునావమి

కాపుగనుక పాదములకు పూజ్యత తీర్థాటనమేయనిభావము.

శ్లో॥ పాదైర్బలాని పీత్వాం పాదపోభాతి పుష్పితః।

తథాపదాభ్యాం తీర్థాని గత్వాభాతి నరఃఫలీ 33౮

తా॥ వృక్షముపాదములచేత (అనగావేళ్లు) నీటినిత్రాగి పుష్పించినదై ప్రకాశించుచున్నది. అటులనే మనుజుడుకాళ్లచేత తీర్థములను గురించిపోయి ఫలములతోకూడా ప్రకాశించుచున్నాడు.

—(*) విద్యప్రశంసా. (*)—

శ్లో॥ విద్యశ్వంచ నృపత్వంచ నైవతుల్యం కదాచన।

స్వదేశే పూజ్యతేరాజా విద్వాక్ సర్వత్రపూజ్యతే॥ 3౩౯

తా॥ పాండిత్యమున్నరాజరికమున్న ఎప్పుడున్న సమానమేకాదు రాజుస్వదేశమందేపూజింపబడును విద్వాంసుడుసర్వత్రపూజింపబడును.

శ్లో॥ ఇభతురగశ్చైతైః ప్రయాన్తిమూఢాః

ధనరహితాశ్చబుధాః ప్రయాన్తిపద్యాభిః।

గిరిశిఖరగతాపి కాకపక్షిః

పులిసగతైర్నసమత్వమేతిహంనైః। 3౪౦

తా॥ మూర్ఖులు ఏనుగులు గుఱ్ఱములతోకూడా పోవుచున్నారు. విద్వాంసులు ధనములేనివారై కాళ్లతో నడిచి పోవుచున్నారు కాకుల వరుస సర్వతశిఖరమందున్నను ఇసుకదిబ్బలలో తిరుగడు హంసలతో సమానమును పొందదు.

శ్లో॥ ఉదీరితోధః పశునాపిగృహ్యతే

హయాశ్చనాగాశ్చ వహన్తి నోదితాః।

అనుక్తమప్యూహతిపండితోజనః

పరేంగీతజ్ఞాన ఫలాహిబుద్ధయః॥ 3౪౧

తా॥ తాత్పర్యమును చెప్పినయడలపశువుకూడాగ్రహించుచున్నది. ఏనుగులు గుఱ్ఱములకూడా ప్రేరేపింప బడినయడల మోనుకొని పోవుచున్నవి పండితులు చెప్పకపోయినప్పటికిన్ని ఊహించుచున్నారు ఏమన

గా బుద్ధులు ఇతరులయభిప్రాయమును తెలుసుటయే ప్రయోజనముగా గలవిగదా. అట్టిబుద్ధిమంతులు పండితులని భావము.

శ్లో॥ అధాఃపారిణ కౌశల్యం కింస్తుమశ్నాస్త్రవాదినాం|

అవ్యయేభ్యోపియే చార్థాన్ నిష్కర్షన్తి సహస్రశః॥ ౩౪౨

తా॥ అవ్యయమనగా శైలపుచెయ్యని కృపణునికీపేరు(చతు)మొదలైన అవ్యయములకు పేరు. అధఃమనగా ద్రవ్యముతాత్పర్యము) అవ్యయములనుండి వేలువేలుగా అధఃములను యెవరుతీర్చానోచుచున్నారో అట్టికాస్త్రజ్ఞులయొక్క, అధఃములనుసంపాదించెడి సామర్థ్యమును మేము ఏమనికొండాడచుము.

శ్లో॥హర్తుర్యతిస గోచరంకిమపిశం పుష్టాతియశ్శర్వదా|

హ్యర్థిభ్యః ప్రతిపాద్యమాన మనిశం ప్రాప్నోతివృద్ధింపరాం|

కల్పనైవప్సపిస ప్రయాతినిధనం విద్యాశ్శుచంతథానం|

యేషాంతాప్రతిమానముజన్ము తస్యపాంక స్తైస్సహస్వర్గతే॥ ౩౪౩

తా॥ అపహరించెడువారికి గోచరముకాదు. ఎల్ల పృథుయెదోవక సుఖమునుపెంచుచున్నది. యాచకులకిచ్చినను వృద్ధిపొందుచున్నది కల్పనైవప్సపిస ప్రతిపాద్యమానమందును నాశనమునుబొందదు ఈలాటివిద్యయనే పేరుగల మూలధన మెవరికున్నదో అట్టివిద్యాంసులను గురించి ఓరాజు లారా గర్వమును విడుపుదు వారితో నెవడువిరోధించుకొనును.

—(*) కలితాప్రకరణం. (*)—

శ్లో॥ జయన్తి త్రేసుకృతినో రససిద్ధాః కవీశ్వరాః|

వాస్తీయేషాంయశఃకాయే జరామరణంభయం॥ ౩౪౪

తా॥ యెవరియొక్క యశస్సనే శరీరమందు వృద్ధాప్యము మరణముఅనే భీతిలేదో అట్టిచైత్యాత్ములై రసప్రధానులైన కవిశ్రేష్ఠులుజయించుచున్నారుగదా.

శ్లో॥ ఎద్వతక్ర-వయః కవయః కేవలకవయస్తు కేవలం కవయః|

కులజాయా సాజాయా కేవలజాయాతు కేవలంమాయా॥ ౩౪౫

తా॥ విద్వాంసులై కవసముచేసెడివారే కవులుగాని పాండిత్యములేక సాధారణముగా కవులుమాత్రమైనయడల వారుకవులే (అనగా కోతులే.) ఎట్లప్పుడు మంచికులమందుబుట్టి వివాహముజేసుకొన్నదేభార్య వివాహించు కొనక నుంచుకున్న భార్య కేవలం మోసవంతురాలు. అరీతన శాశ్వతముగా కవిత్వముండదగ్గభావము.

శ్లో॥ కవిః కరోతిపద్యాని లాలయత్కుత్త మోజనః!

తరుప్రసూతే పుష్పాణి మరుద్వహతి సౌరభం॥ ౩౪౬

తా॥ కవిపద్యములను కట్టుచున్నాడు గొప్పవారు వాటినివిసిఆనందించి ఆ అర్థములను మనస్సునధరించి బుజ్జగించుచున్నాడు ఎట్లనగా వృక్షము పుష్పములను కలగజేయు చున్నది. వాయువు ఆవాసమునుధరించుచున్నది.

శ్లో॥ కవయః పరితువ్యన్తినేతరే కవిమూక్తిభిః!

నహ్యకూపారవత్కూపాః వధాన్తేవిధికాంతిభిః॥ ౩౪౭

తా॥ కవులయొక్కమాటలచేత కవులే సంతోషించు చున్నారు. ఇతరులంత సంతోషించరు. ఎట్లనగా సముద్రమువలె భావులు చంద్రకిరణములచేత వృద్ధిపొందవు.

శ్లో॥ కింకవే ప్రస్యకావ్యేన కింకాంజన ధనుష్కితః!

పరస్యహృదయేలగ్నం నఘూణకాయతయచ్చిరః॥ ౩౪౮

తా॥ ఇతరునియొక్కమనస్సున కావ్యముయొక్క రసమైన తాత్పర్యము అంటుకొననియడల అకవికి ఆకావ్యముచేతనేమిప్రయోజనము. శత్రువుయొక్క శిరస్సు ఖండించని యడల ఆవిలుగానికి ఆబాణముచేత నేమిప్రయోజనము.

శ్లో॥ అర్థాకే చిదుపాసలే కృపణవత్కే చిత్తస్వలం కుర్యతే!

వేశ్యావత్తుధాతువాదినఇవో దృఢం న్తికేచిద్రసాకా!

అర్థాకలంకృతి సద్ర సద్రవముచాం వాణాం ప్రశస్తిస్త్పశాం!

కర్తారః కవయోభవన్తి కతిచిత్తుడ్యైరగత్యైహ॥ ౩౪౯

తా॥ కొంతమందికవులు కృపణులవలె అధఃములను (ద్రవ్య ములను) అవలంబించుచున్నారు కొంతమంది వేశ్యలవలె (శబ్దములచే) అలంకరించుకొనుచున్నారు. కొంతమంది కవులు రసవాదములను జేసెడివారివలె రసములనుకట్టుచున్నారు. (రసమనగా) శృంగారాదిరసం రసగంధకాదులు) అధఃము శబ్దాలంకారము మనస్సును కరిగించెడిరసము ఏట్లను కలగజేసెడు వాక్కులను ప్రయోగించెడు కవులు ఈలోకమందు విశేషపుణ్యములచేతనే కలుగుచున్నారు.

శ్లో॥ మదుక్తిశ్చేదస్తవఃపదయతి సుధీధూయసుధీయః!

కిమస్య నామస్యా దలస పురుషోనాదరభరైః!

యదాయాన స్తద్వత్పరమ రమణీయాపి రమణీ!

కుమారాణామస్తః కరణ హరణంనైవ కురుతే॥ ౩౫౦

తా॥ నావాక్యము అమృతమువలె నేర్పడి విద్వాంసునికి లోపల ఆనందముచే మదమును కలగజేయుచున్నదిఅలాటినా యీమాటకు మందబుద్ధులయొక్క అనాదరమనే భారములచేత నేమితక్కువ యెట్లనగా రమించుస్త్రీ యావనవంతుని కెట్లుమనోహరమో అటులనాస్త్రీ బాలులయొక్కమనస్సును అపహరించునా ఏమి అటువలెనే మందులకు కవివాక్యముచే ఫలములేదు.

శ్లో॥ కావ్యంకరోతిసుకవిః సహృదయ ఏవవ్య నక్తితేత్తత్త్వం॥

రత్నాఖినిః ప్రసూతే రచయతి శిష్యేతు తిత్సుగదాం॥ ౩౫౧

తా॥ మంచికవి కావ్యమునుచేయుచున్నాడు దానియొక్కతాత్పర్యమును రసముతోకూడిన సరసుడు ప్రకాశింపజేయుచున్నాడు. ఎట్లనగా నిక్షేపము రత్నములను కనుచున్నదిదానియొక్కశోభనుశిల్పిప్రకాశింపజేయుచున్నాడు.

శ్లో॥ మన్దనిక్షి పతేపదాని పరితః శబ్దసముద్భిక్షతే!

వానాధాః హరణంచకాంక్షతి ముదాలంకార మాకషణి!

ఆనత్రై సకలంసువణానిచయం ధత్తైరసాన్తగతం॥

దోషాన్వేషణ తత్పరో విజయతే చోరోపమ స్సత్కవిః॥ ౩౫౨

తా॥ మంచికవి కావ్యమందు సుబద్ధత జన్మపదములను ఆర్థాటములేక మెల్లిగా ప్రయోగించుచున్నాడు. చుట్టుపక్కల శబ్దములను చూచుచున్నాడు అనేకార్థములు కలుగుటను కోరుచున్నాడు అనేక అలంకారములను లాగుచున్నాడు అనేకమంచి వణముల సమూహము గ్రహించుచున్నాడు శృంగారాది రసములతో కూడినట్లుగా చేయుచున్నాడు దోషముకనిపెట్టుట యందాసక్తుడౌచున్నాడు యీలాటి కవిహింగి లించెను వానివలె నుంటున్నాడు అడుగులు మెల్లిగా పెట్టుట చుట్టు ప్రక్కల ఏమిశబ్దము కలుగునని చూడడము అనేక ద్రవ్యములు వచ్చుటను కోరడము అలంకారమును పొందడము బంగారములను పొందడము వాటిని భూమియందుంచడము దొంగిలించుట రాత్రి నపేక్షించడము అనే యధాకాంతరముచేత చోరునికి కవిసమానత కలిగెను.

—(*) కుకవినిందా. (*)—

శ్లో॥ గణయన్తి నాపశబ్దం నవృత్త భంగంక్షయం నచార్థస్య!

రసకత్వేనా కులితావేశ్యాపతయః కుకవయశ్చ॥ ౩౫౩

తా॥ వేశ్యలమగలవలె కుత్సితకవులు అపశబ్దమును ఎంచరు వృత్తములు చెడిపోయినవని చూడరు అర్థము తగ్గిపోయినవని గమనించరు అనగా(అపశబ్దంబిందన) వృత్తం నడవడిక అర్థం ద్రవ్యము అనే అర్థాంతరముచేత కుకవులు వేశ్యలమగలతో సామ్యము కలిగెను.

శ్లో॥ అప్రగల్భాః పదన్యాసే జననీరాగ హేతవః!

సంత్యేకే బహులాలాపాః కవయో బాలకా భవ॥ ౩౫౪

తా॥ పదములు ప్రయోగించుటయందు సామధ్యములేక జనుల యొక్క-విరసమున కుపకరణభూతులై అనేకముగా పదరుటలతోకూడినకవులు బాలకులవలె కొంతమంది ఉంటున్నారు అనగా అడుగులు పెట్టుటయంద సమర్థులు (జననీ)తల్లియొక్క- అనురాగమునకు కారణభూ

తులై అనేకముగా (లాలా) జొల్లునేత్రాగుచున్న చాలకులతో సమానులని భావము.

శ్లో॥ కవిభిర్న్యూపసేవాసు విత్తాలంకార హరిణీ!

వాణివే శ్చైవలోభే నపరోపకరణీ కృతా॥

౩౫౫

తా॥ రాజులనుకొలుచుటయందు. ద్రవ్యములను అభరణాలంకారములను తీసుకొనుచున్న వాకుల, కవులచేత లోభముచే యితరులకు సాధకమైన బోగందానివలె చేయబడినది.

శ్లో॥ అన్యవణః పరావృత్త్యా బంధచిహ్నాని గూహవైః!

అనాఖ్యాతాస్సతాం మధ్యే కవిశ్చోరో విభావ్యతే॥

౩౫౬

తా॥ వేరు అక్షరములను కూచుటచేత భందోబంధముల గురుతులను మరిగించుటచేత సాధువులమధ్యయందు కుకవి. దొంగయనితలచబడుచున్నాడు వణమనగా తనజాతిఃపిడిచి మరియొక జాతిని కల్పించుకొనుట తనకట్టుపాటులను మరిగించుకొనుట అనే అర్థముచే కవికి చోర సామ్యమేర్పడెను.

—(*) విద్యా. (*)—

శ్లో॥ నచోరహార్యం నచరాజహార్యం నభ్రాశ్రభాజ్యంనచభారకారీ!

వ్యయేకృతేవర్గత ఏవనిత్యంవిద్యాధనం సర్వధనప్రధానం॥ ౩౫౭

తా॥ విద్యయనెదు ద్రవ్యము దొంగచే నపహరించతగదు రాజులు కొనిపోవ తగదు సహూదరులకు భారముగా నేపకడదు శైలవు చేసినను వృద్ధి పొందుచున్నది గనుక విద్యాధనము అస్తిధనములకు ప్రధానద్రవ్యము.

శ్లో॥ సద్విద్యా యదికాచింతా వరాకొదరపూరణే!

శుకోఽప్యశనమాప్నోతిహరే రామ ఇతిబ్రువణే॥

౩౫౮

తా॥ మంచివిద్యపుష్పయడలి చిన్నదగుకుష్మిని నిండించుటకు నేమిచింత చిలుకకూడ హరేరామయని చెప్పుచు అహారమును సంపాదించుకొనుచున్నది మనకేమి చింతయని భావము.

శ్లో॥ విద్యయావినయావాప్తిః సాదేదవినయావహః।

కింకర్త్యకీఽప్రక్షామః గరదాయాం స్వమాతరి॥ ౩౫౯

తా॥ విద్యచేత వినయము పొందుచున్నది. ఆలాటి విద్య వినయమును యిష్టక దృష్టానమును కలిగించినయడల తనతల్లివిషమిచ్చిన యడల ఏమి చెప్పదుము యేమి చేయుదుము అనగా తల్లి తనబిడ్డకు విషమనిచ్చుట సాధారణముగా నేర్పడదని యేదో విశేషకారణములచేత నేర్పడవలయునని ఆలాగుననే విద్యచేత అవినయము తరుచుగా నేర్పడదని భావము.

శ్లో॥ కింకులేన విశాలేన విద్యాహీనస్య దేహినః।

అకులీనోపివిద్యావాక్ దేవైరపి సపూజ్యతే॥ ౩౬౦

తా॥ విద్యలేని మనుజునికి గొప్పకులంచే నేమిప్రయోజనము సామాన్యకులమందు ఒట్టినను విద్యావంతుడైన యడల దేవతలచేతను పూజింపబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ వీణేవశ్రోత్రహీనస్య లోలాక్షీవవిచక్షువః।

వ్యసోఃకుసుమమాలేవ విద్యాస్తబ్ధస్య నిష్పలా॥ ౩౬౧

తా॥ చెవిలేనివానికి వీణవలె కన్నులేనివానికి బెడరు చూపులతో కూడిన యాడుదివలె ప్రాణములేనివానికి పువ్వుమాలికవలె ఆయా సమయమున ఉపయోగించ శక్తిలేని మందునీకివిద్య అరీతిన ప్రయోజనము లేనిదాను.

శ్లో॥ గతేపివయసిగ్రాహ్యో విద్యాసర్వాత్కనాబుధైః।

యద్యపిస్యాన్నఫలదా సులభాసాన్యజన్తని॥ ౩౬౨

తా॥ వయసుచెల్లిపోయినను బుద్ధిమంతులచే సర్వప్రకారముతో విద్యపొందతగినదె అవును అప్పుడా విద్యఫలమునిచ్చేది కాకపోయినను మరుజన్మమందు సులభముగ ఫలమునిచ్చేది దస్తను.

శ్లో॥ శునశ్చిచ్చమివవ్యర్థం జీవితంవిద్యయావినా।

నగువ్యాగోపనేశక్తం నచదంశనివారణే॥ ౩౬౩

తా॥ కుక్క-తోకవలె విద్యలేనివాని బ్రతుకువ్యర్థము కుక్క-తోకచే
చుర్చున్నావమును చూసుకొనుటయందు ఫలములేదు యీగలు దోమలు
మొదలైనవి తోలుటయందు ఫలములేదు.

శ్లో॥ మాత్రేవరక్షతి పితేవహితేనియు జ్ఞై-

కాంతేవచాపిరమయత్య పనీయభేదం।

లక్ష్మీంతనోతి వితనోతచ దిక్షుశీతీం

కింకింససాధయతి కల్పలతేవ విద్యా॥

౩౬౪

తా॥ తల్లివలె విద్యరక్షించుచున్నది తండ్రివలె హితమునందుంచు
చున్నది భార్యవలె శ్రమమును పోగొట్టి సుఖంపజేయుచున్నది. సంపద
ను కలగ జేయుచున్నది దిక్కు-లయందు యశస్సును వృద్ధి జేయుచున్నది
గనుక కల్పతీగవలె విద్యాదేనిని దేనిని సాధించి యివ్వను.

—(*) వైయ్యాయికప్రశంసా. (*)—

శ్లో॥ మోహంరుణ్ధినిమలీ కరుతేవబుద్ధిం

సూతేవ సంస్కృత పదవ్యవహర శక్తిం।

శాస్త్రాస్త్రరాభ్యసన యోగ్యతయాయునక్తి

తర్కశ్రమోనతను లేకి మిహూపకారం॥

౩౬౫

తా॥ తర్క-శాస్త్రము అజ్ఞానమును అటంకపరుచుచున్నది బుద్ధి
ని నిర్మలము జేయుచున్నది సంస్కృతశబ్దములచే మాటలాడుటయందు
తెంపును కలగ జేయుచున్నది. ఇతర శాస్త్రముల నభ్యసించుటయందు
యోగ్యతతో చేరుచున్నది గనుక ఏమి ఉపకారమును జేయుదు.

శ్లో॥ ప్రాయఃకావ్యైర్గమితవయసః పాణినీయ్యాంబురాశేః

సారజ్ఞ స్వాప్యపరి కలితన్యాయశాస్త్రస్య పుంసః।

వాదారంభేవదితు మనపోవాక్యమేకం సభాయాం

ప్రవన్న జీవన్ భవతికియతీం పశ్యకప్తామవస్థాం॥

౩౬౬

తా॥ ఇంచుకంతమైనను తర్క శాస్త్రమునుజూడక కావ్యముల
చేతనే వయసంతపోగొట్టి వ్యాకరణమనే సముద్రసాగరమును తెలుసు

కొని సభయందు వాదారంభ కాలమున ఒకవాక్యమునై నా చెప్పటకు మనసుతోకూడిన పురుషుడియొక్క నాలిక అణగినదైయున్నది ఎంతకష్ట స్థితిని పొందినదిచూడుము.

శ్లో॥ అపరిశీలతలక్షణ ప్రమాణైరపరావృష్ట పదార్థసార్థ తత్త్వైః।

అవశీకృతజైత్రయ క్షిజాలైరలక్షేతైరసధీతతిర్నివృజ్యైః॥ ౩౬౭

తా॥ జహల్లక్షణాది ప్రమాణములను పరిశీలించక భూమి మొదలగు పదార్థములను పరామర్శించక జయించెడు యుక్తి గమదాయమును స్వాధీనపరుచుకొనక నున్న తిరగశాస్త్రమును చదవని పురుషుల చేత నేమిప్రయోజనము.

శ్లో॥ అద్భుతకీర్తనగ్ర పాథోధర గాథోయస్య వర్ధకః।

అక్షపాదోఽతమస్త్వష్ట స్త్యకళంకః కలాసిధిః॥ ౩౬౮

తా॥ యే సముద్రమును వృద్ధిపొందించెడు చంద్రుడు రాత్రిని కలిగించనివాడుగా రాహువుచే తాకనివాడు కళంకములేనివాడేర్పడెనో అట్టిగర్వమనే లోతైన సముద్రముబహుహాశ్చర్యమైనది యీతరగ్రమును వృద్ధిపొందించెడు వాడుగౌతమముని అక్షపాదుడుగాను (అనగా) అరికాలిన కన్నుగలవాడుగాను అతమస్సనగా అజ్ఞానముచేత తాకనివాడుగా పాపరహితుడుగాను సర్వవిద్యలకు ఆధారభూతుడుగాను నున్నాడని భావము.

—(*) వైయ్యాయీకసిందా. (*)—

శ్లో॥ కర్తృబ్రహ్మవిచారణాం విజనతో భోగాపవర్గ ప్రదాం

ఘోషంకంచన కంఠశోషఫలకం కుర్వ స్త్యమీ తార్కికాః।

ప్రత్యక్షం నపునాతినాపహరతే పాపాని పీలుచ్ఛటా

వ్యాప్తిర్నావతి నైవపాత్యనుమతిః నోపక్షతారత్యతి॥ ౩౬౯

తా॥ విమోకఫలమును ఆముష్టికఫలము నిచ్చుచున్న కర్తృకాండ విచారమును విడుచుచున్న వారై కంఠశోష మాత్రము ప్రయోజనమైన గొప్ప అరుపుశబ్దమును యీ తార్కికులు చేయుచున్నారు ప్రత్యక్ష ప్ర

మాణమని అరుచుచున్నారే యీ ప్రత్యక్షశబ్దము వీరిని పరిశుద్ధులనుగా జేయుచున్నదా లేదు అటులనే పీలుచ్చటాశబ్దములు పాపములనుపోగొట్టదు అవ్యాప్తి అతివ్యాప్తియనెడుది వీరిని కాపాడదు అనుమతిస్థి కాపాడదు పక్షతాయనెడుదిన్ని రక్షించదు గనుక ఆభాట శబ్దములను ప్రయోగించి వ్యసాముగ ప్రొద్దుబోగొట్టుచున్నారు కేవలవాచాత్మకులే గాని యిః క్రియావాక్ సపండితః అనే ప్రకారం క్రియావంతులుగా రని భావము.

శ్లో॥ నజిఘ్రిత్యామ్నాయం స్పృశతినతదం గాన్ధిపినకృత్

పురాణంనాదత్రేన గణయతేకించ స్పృతిగణం

పరం శుష్కంతర్కం పరపరిభవార్థోక్తి భిరసౌ

నయత్యాయుస్సర్వం నిహతపరలోకార్థ యతనః॥ ౩౭౦

తా॥ వేదమును వాసనబాడదు వేదాంగములను ఒకానొకప్పుడై నను తాకదు పురాణమును గ్రహించదు స్పృతులను మదించదు మరే మంటే సారములేని తర్కమును చదువుదు ఇతరులను అవ మదించడము నకు మాత్రమే ప్రయోజనమైన కొన్ని మాటలచేత పరలోక ఫలప్రయత్నములేనివాడై అంత ఆయుర్దాయమును వ్యర్థపరచుచున్నాడు.

శ్లో॥ ప్రయత్నైరిస్తోక్తైః పరిచితకుతర్కం ప్రకరణాః

పరంవాచోవశ్యాక్ కతిపయపదోఘాక్ విదధతః

సభాయాం వాచాటా శ్రుతికటురటన్తా ఘటపటాక్

నలజ్జన్తేయందాః స్వయషఃపితుజ్జహేతి విబుధః॥ ౩౭౧

తా॥ అనేక ప్రయత్నములచేత కున్గితప్రకరణములను పరిచయం చేసినవారై వాచోవిధేయమై కొన్ని మాటలను ప్రయోగించుచు సభ యందు వాచాత్మకులై చెవికివిరోధముగ ఘటపట శబ్దములను పదరుచు మూఢులు శిగ్గుపడరు విద్వాంసుడైనను తానుశిగ్గుపడడుగదా.

—(*) వైయాకరణస్తుతిసిందా. (*)—

శ్లో॥ వైయాకరణ కేరాతాదశబ్దమృగాః క్వయాన్తసంత్రస్తాః

జ్యోతిర్మటవిటగాయకభిషగాన సగహ్వరాణియదినస్య॥ ౩౧౭

తా॥ జ్యోతిష్టులు నటులు విటులు గాయకులు వైద్యులు వీరి యొక్క ముఖములు లేనియడల అపశబ్దములనెడిమృగములు వైయ్యో కరణుడనెడి బోయవేటగాని వలన భయపడినవై ఎక్కడపోయి చేరును.

శ్లో॥ కుప్రోకప్రోదశేవోఘ్యసఖి ససజుషోమగ్ని రామోఽవసానం
శచ్చోటిత్యాదిశబ్దైః సదసియదిశతాశ్చాగ్నికాః పండితాస్యః॥
తేషాంకోవాపరాధః కథయత సతతం యే పరస్త్రీహ(ధోఽస్తి

త్రాక్షయ్యాధయ్యధయ్యాధిగధిగధిగధిక్ ధయ్యధయ్యేతి)శబ్దాః॥

తా॥ పైసూత్రశబ్దములను సభయందు చెప్పటచే దుష్టులైన వైయ్యోకరణులేపండితులైనయడల యేనటులు ధయ్యధయ్యాదిశబ్దములను చెప్పుచున్నారో వారికేమిదోషము చెప్పుడు.

శ్లో॥ కృతదురితసేరాకరణం వ్యాకరణంచతురధీరధీయ్యనః॥

బుధగణగణనావసరేక సిద్ధికాయాం పరంజయతి॥ ౩౧౮

తా॥ చేసినపాపమును పోగొట్టెడు వ్యాకరణమును చదువుచున్న బుద్ధి శాలియైనవాడు విద్వాంసుల సమూహమును లేక్కొనెట్టెడు సమయమున చిటికెనవేలి ఉత్తమభాగమును జయించుచున్నాడు అనగా యీవైయ్యోకరణునిగూడ జ్ఞాపకముతో యెంచుదురని భావము.

శ్లో॥ పాతం జలేవిష్ట పదాపగాయాః

పాతంజలే చాపినయేఽవ గాహం॥

ఆదక్షతే శుద్ధిదమా ప్రసూతే

రాచక్షతే రాగమధోక్షజేచ॥

౩౧౯

తా॥ గంగానదీ జలమందుపడుట శుద్ధినదిమొదలు శుద్ధినిచ్చెడిదానినిగా చెప్పబడుచున్నది పతంజలిచే చెప్పబడిన సూత్రనమైన భాష్యశాస్త్రమందభ్యాసము పరమాన్త్యయందను రాగమును జెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ సూత్రంపాణినిబద్ధం కలయక్ పురుషస్సముద్వహతి సుదృశం

వర్ణాదీతాం ధర్మాత్ విధివత్ బుద్ధ్యాప్రయత్నైశ్చ॥ ౩౨౦

తా॥ పాణినీచేత ఏర్పరచిన మాత్రమును అర్థజ్ఞాన పూర్వకముగా నభ్యసించుచున్న పురుషుడు వివేకమనే మంచికన్నను పొందుచున్నాడు బ్రాహ్మణాది వర్ణములయొక్క ధర్మములను తెలుసుకొని తగినట్లు ప్రయోగంజేసును. (ఇంకొక అర్థము) చేత కట్టుకొన్న కంకణసూత్రమును ధరించిన పురుషుడు మంచి స్త్రీని వివాహము జేసుకొనును బ్రాహ్మణాది వర్ణముల ధర్మములను తెలుసుకొని తగినట్లు సత్కర్మములతో స్త్రీని మనస్సును చేర్చును.

—(౩) వై ద్యసింధా. (౩)—

శ్లో॥ వై ద్య రాజనమస్తుభ్యం యమరాజసహాదర!

యమస్తుహరతిప్రాణాః వైద్యః ప్రాణాః ధనానిచ॥ ౩౭౭

తా॥ యమధర్మరాజుకు సహాదరుడైన ఓవైద్యశ్రేష్ఠునికు నమస్కారము. ఐతే యమడుప్రాణములనుమాత్ర మపహరించును వైద్యుడు ప్రాణములను ధనములనపహరించుచున్నాడు గనుకనమస్కారము.

శ్లో॥ మిథ్యోవధేహాన్త మృషాకషాయై

రసవ్యాలేప్యై రయధార్థతైవైః।

వై ద్యా ఇమేవంచితర్గు వగాః

పిచండభాండం పరిపూరయంతి॥

౩౭౮

తా॥ అబద్ధమూలికలచేత అవాస్తవమైన కషాయములచే లోకమందులేని వైలములచేత అసందర్భాలేహ్యములచేత రోగులను వంచి పడేయుచున్న యీవైద్యులు కడుపుఅనే పెద్దకుండను నిండిప జేయుచున్నారు.

శ్లో॥ కషాయైరుపవాసైశ్చ కృతామల్లా ఘతాన్యథాం।

నిజౌషధకృతో వై ద్యోనివేద్య హరతేధనం॥

౩౭౯

తా॥ కషాయములచేతను ఉపవాసములచేతను చేయబడిన మనుష్యులరోగశాంతిని వైద్యుడు తనజౌషధములచేత చేయబడినదని తెలిపించి ద్రవ్యమును అపహరించుచున్నాడు.

—(*) వైద్యస్తుతిః. (*)—

శ్లో॥ గురోరధీతాఖిలవైద్యవిద్యః పీయూషపాణిః కుశలశక్తియాను।

గతస్సహృదైర్యధరః కృపాళుః శుద్ధోధికారీ భిషగీదృశస్యాత్ ॥ ౪౦౦

తా॥ గురువువలనపొందబడిన సకలవైద్య విద్యతో కూడినవాడు గాను అమృతహస్తముతో కూడినవాడుగాను ఔషధములు జేసుటయందు సమర్థుడగును ద్రవ్యచందు అశలేనవాడై ధైర్యముతో కూడినవాడై దయతో కూడినవాడుగాను శుద్ధమైన అధికారియగు వైద్యుడే ఘ్నుండును.

శ్లో॥ మస్తేదుస్సహవేదనా కబళితే భగ్నీస్వరంతర్గళం।

తప్తాయాం జ్వరపాపకేనచతనౌ తాస్తేహృషీకత్రశే।

దూనేబంధు జనేకృతప్రలపనే ధైర్యంవిధాతుం వునః।

కశ్యక్తః కలితామయప్రశమనే వైద్యాత్పరో విద్యతే॥ ౪౦౧

తా॥ శిరస్సుగొప్పవాప్పిచే నాక్రమించగా లోగొంతుగా మాట బలహీనమైపోగా జ్వరతాపముచేత శరీరము తపించుచుండగా అగ్ని యింద్రియములు పాటవంతప్పిపోగా విలపించుచున్న బంధువులు భేద మునొందగా నట్టికాలమున ధైర్యమును కలిగజేయుటకై వైద్యునికంటె మరెవడు రోగశాంతి చేయువాడు శక్తుడువుంటున్నాడు.

శ్లో॥ నిర్వృతాధ్వరకృత్య ఋషిజ మహాత్మిర్దాప గోనావికం।

యథాస్తేసుభటంచనిధ విజయః వాఢారమాప్తస్థలః।

వృద్ధంచారవధూజసశ్చకే తవోనిఘ్నకృష్టకద్యౌవనః।

ధ్వస్తాతంకచయ స్ప్రిత్యైకమపిదేష్టి ప్రదేయార్థినం॥ ౪౦౨

తా॥ యాగమును ముగించుకొన్న యజమానుడు ఋత్విక్కుడును నదిని దాటినవాడు పడవవానిని జయించినవాడు యథా స్తమందు పదాతిని, బోతగినచోటును పొందినవాడు మోసుకొనిపోయెడువానిని, వృద్ధుల యావనమును అవమదించెడు కపటముతో కూడిన వేళ్ళల గుంపు

ముసలివానిని. రోగముతీర్చుకున్నవాడు ఇవ్వవలసినదానిని కోరుచున్న
వైద్యుని విరోధించుచున్నాడుగాదా.

శ్లో॥ భ్రాస్తావేదాన్రిసః కింపరధశరతయాఽద్యాపిచా దైవసవిద్యాం
పుధ్వీతప్యేఒరవో విమృశధనతతం కర్కశాస్తారికాఃకిం
వేదైర్నానాగమైః కిం గ్లపయథ హృదయైశ్చోత్తయః శ్రోతశూత్రై
వైద్యంసర్వాన వద్యంవిచినుత శరణం ప్రాణ సంప్రీణనాయ॥ ౪౦౩
తా॥ ఓభ్రాస్తులైన వేదాస్తులే దుష్టతనముచేత నిష్ఠుమన్న (అ
సగారోగముకలిగిన యీకాలమునను) వేదాంతమును చదువుచున్నా
రే ఏమి ఓకరిమలైనతారికలారా ఎల్లప్పుడు పృథ్వ్యది తత్వమున
పౌలాకమును పరామర్శించుచున్నారా ఏమి ఓవైదికులారా చెవులకు
శూలములైయున్న వేదములచే నానావిధములైన అగమములచేత హృ
దయమును తపింపజేయుచున్నారా ఏమి ఆశాస్త్రములిప్పుడు ప్రాణ
ములు సుఖముగానుండుట కుపయోగ పడవు గనుక యెల్లప్పుడు పూ
జించతగిన వైద్యశాస్త్రము రక్షకమని నిశ్చయించుడు.

—(*) గణకప్రశంసా. (*)—

శ్లో॥ భానోద్ధీత కరస్యవాపి భుజగ్రాసే పురోనిశ్చితే।
తీర్థానామటనం జనస్యఘటతే తాపత్రయోచ్ఛాటనం।
ఇష్టేప్రాగవధారితే సతిధృతే సుష్టేశ్వలాభోభవేత్।
తుష్టేతు వ్యసనేత తత్పరిహృతిః కర్తుంజనాద్యైశ్చమా॥ ౪౦౪
తా॥ సూర్యచంద్రులకు రాహు గ్రహణము ముందుగానే నిశ్చ
యించినయడల జనులకు సర్వోపద్రవములను పోగొట్టెను తీర్థయాత్ర
లభించుచున్నది ఫలానిదశయందు ఫలాని ఇష్టకార్యము జ్యోతిష్కులచే
చెప్పబడినందున ఆయిష్టము మనస్సున ధరించినయెడల దైవ్యలాభమును
సంతోషలాభమున్ను కలుగుచున్నది దుఃఖము సంతోషమైనయడల వ్య
సన నివృత్తి జపాదులచేత చేయుటకు తగియుండున్నది.

శ్లో॥ వృద్ధిహ్రాసోకుమదసుహృదః పుష్పవంతోపరాగః।

శుక్రాదీనా ముదయవిలయా విద్యమీ సర్వదృష్టాః।

అవిఘ్నార్థం త్యభిలవచనే వ్యత్రకుంభీవలూకః।

న్యాయాజ్ఞోత్తిర్నయగతి విదాం నిశ్చలంమానభావం॥ ౪౦౫

తా॥ చంద్రనియోక్త వృద్ధిక్షయములు సూర్య చంద్రులయొక్క
గ్రహణమును గురుశుక్ర ఉదయాస్తమలు నందరిచే చూడబడిన యీ
విషయములు అన్ని చూటలయందును కుంభీవలూక న్యాయమువలనవ్య
క్త పడుచున్నవి గనుక జ్యోతిశ్శాస్త్ర మార్గము తెలుసుకొన్న వారికి
పూజ్యతస్సీరమే.

శ్లో॥ అనుభవధనుఖంవా కర్మతాం పక్తివేశా।

స్వహానియతమేతే భుంజతే దేహభాజః।

తదిహపురత ఏవప్రాహమా హూర్తికశ్చేత్।

కథయథలమ మీసామంతతః కింతతస్యాత్॥ ౪౦౬

తా॥ కర్మలయొక్క పరిపాక దశలలో మనుష్యులు సుఖమోదుః
ఖమో నీయతమైనదానిని అనుభవించుచున్నారు. అట్టిసుఖదుఃఖములను
ఇక్కడముందుగానే జ్యోతిషుడు చెప్పెడు యడల పిమ్మట వీరికి ప్రశ
యముచేతనేమి ప్రయోజనము కలుగును.

శ్లో॥ విదైవజ్ఞం గ్రామం విబుధ విధురాం భూపతిసభాః।

ముఖంత్రత్యాహీనం మనుజపతి శూన్యంచవిషయం।

అనాచారాన్తారా అపహరికర్థం కావ్యమపిచ।

ప్రవక్తృత్వాపేతం గురుమపి సుబుద్ధిః పరిహరేత్॥ ౪౦౭

తా॥ జ్యోతిషుడులేని గ్రామమును విద్వాంసులులేని రాజసభను
ను వేదహీనమైన ముఖమును రాజులేని సభను ఆచారములేని భార్యను
హరికర్థులైన కావ్యమును ప్రవచన సామర్థ్యములేనిగురువును బుద్ధిశాలి
యైనవాడు విడవవలయును.

—(*) కుగణకన్యాః. (*)—

శ్లో॥ గణికాగణకౌ సమానభర్తౌనిజమేచాంగ నిదశ్చితావృథౌ।

జనమాన సమోహకారిణౌతౌ విధిచావిత్రహరౌ వినిర్మితౌ॥ ౪౦౮
తా॥ తమతమపంచాంగములను చూపించుచున్న వేశ్యయు జ్యోతి
పురుషు సమానభర్తౌము గలవారలే పంచాంగమనగా పంచాంగ మన
కున్ను. చేతులు, స్తనములు, ముఖము, నేత్రములు, మందహాసము ,
యీలాగుననేక ప్రకారములుగా నేర్పడుచున్న అయిదుఅంగములనిభా
వము పైపుభయులు బ్రహ్మచేతజనులయొక్క మనస్సును మోహింపజే
యువారలుగాద్రవ్యము నపహరించెడువారలుగాగలగజేయబడిరిగదా.

శ్లో॥ జ్యోతిశ్శస్త్ర మహోదధౌ బహుతగోభ్యగాఽపవాదాత్కృభిః
కల్లోత్తస్త్రివిడేకణాకతిపయాకలభ్యావృతార్థాభవ।

దీర్ఘాయుస్సుత సంపదాదికథనై చైవజ్ఞ పాశౌభవే।

గేహంగేహమునుప్రవిశ్యధనివాం మోహంముహుఃకుర్వతే॥౪౦౯

తా॥ అనేకమైన సామాన్యపవాద రూపకములైన అలలచేత
నిందియిందెడి జ్యోతిశ్శస్త్ర మముద్రమందు కొన్నితంపురలను పొంది
ధన్యులైనవారివలె ధనికులయొక్క ఒక్కొక్కయింటిని ప్రవేశించిదీక్షా
యువ్యము పుత్రులు మొదలైన సంపదలు కలుగునని చెప్పడములచేత
జ్యోతిఃపులనె మోహపాశములు ధనికులకు పలుమారు మోహమును
కలుగజేయుచున్నారుగదా.

శ్లో॥ విలిఖిసిదన ద్వాజన్త పత్రంజనానాం

ఫలతియది తదానీం దర్శయత్యత్త దాత్యం।

నఫలతియది లగ్నం ద్రష్టురే వాహమోహం

హరతి ధనము హైవంహన్తచైవజ్ఞ పాశః॥

౪౧౦

తా॥ జనులయొక్క జాతక పత్రమును మంచిఫలములతో చేడుఫ
లములతోకూడా త్రాయుచున్నాడు అప్పుడు అదిఫలించుచున్నయెడల
తనసామర్థ్యమని లేనదేర్పరి తనమును చూపించుచున్నాడు అదిఫలించని

యెడల జనన కాలమున లగ్నమును పరిశోధించెడువాడు లగ్నమును చక్కగా పరిశోధించ లేదని షాడయొక్కతప్పిదమునే చెప్పుచున్నాడు ఇటులయిక్కడనే మోహపాశమనేజ్యోతిష్కుడు ద్రవ్యమునపహరించుచున్నాడుగా.

శ్లో॥ ప్రమోదేభే దేవాభ్యుపసమతి వ్రంసాం విధివశాత్ ।

మయైవంప్రాగేవాభి హితమితి మిధ్యాకథయతి ।

జరాస్తాఽఽష్టాకలన పరిహరైక నిరతాత్ ।

అసౌ మేషాదీనాం పరిగణనయైవ భీమయతి॥

౪౧౧

తా॥ దైవవశముచేత పురుషులకు సుఖదుఃఖములుప్రాప్తములగుచుండగా ప్రాప్తమైనదానినిచూచి యీశ్వరకారము జరుగునని మునుపేవాచేత చెప్పబడినదని యబద్ధమును చెప్పుచున్నాడు. అస్థిమయపుటకు యిష్టముప్రాప్తమగుటకు తన పరిహారములచేయ నాసక్తిగల జనులను గురించి యీజ్యోతిష్కుడు మేషాదిరాసులను సవగ్రహములను యెందుటచేతనే భీమింపజేయుచున్నాడుగా.

—(*) గృహస్థాశ్రమసౌఖ్యం. (*)—

శ్లో॥ మానుష్యం వరవంశజన్త విభవో దీర్ఘాయురారోగ్యతాం ।

సన్తిత్రంసు సుతస్సతీ ప్రియతమా భక్తిశ్చ నారాయణే ।

విద్యశ్వం సుజనత్వ మింద్రియ జయస్స త్వాత్రదానేరతిః ।

తేపుజ్యేన వినాత్రయో దశగుణాస్సంసారిణాందుర్లభాః॥౪౧౨

తా॥ మనుష్యజన్త మేత్రడము; శ్రేష్ఠవంశమందు పుట్టడము, ప్రభుత్వముండడము, దీర్ఘాయురాయము, రోగములేకుండుట, మంచిస్నేహితుడు, అనుకూలమైన పుత్రుడు, అనుకూలమైన భార్య, పరమాత్మ యైన నారాయణునియందు అధికభక్తి, పాండిత్యము, మంచితనము, ఇంద్రియ నిగ్రహము, సత్త్వాత్రమందీవి, యీ ౧౩ గుణములు పుణ్యమువినాగాసారిసారికులకు లభించవు.

శ్లో॥ సవేదశాస్త్రాః ధ్వనిగర్జితాని
సవిప్ర పాదోదక కదలమాని
స్వాహా స్వధాకార నిరంతరాణి
స్వానంద తుల్యాని గృహాణితాని॥

౪౧౩

తా॥ వేదశాస్త్రముల మార్గమందలిశబ్దములతో కూడినవి బ్రాహ్మ
ణ పాదతీర్థముచే బురదలైన హవ్యకవ్యములచే అతిశయములై (ఆనగా)
దేవయాగములచే నెండియుండెను గృహములు బ్రహ్మనందతుల్యములే.

శ్లో॥ సవిప్రనాదోదక పంకలానిన వేదశాస్త్రాః ధ్వనిగర్జితాని
స్వాహాస్వధాకార వివర్జితాని శ్మశానతుల్యాని గృహాణితాని॥

తా॥ బ్రాహ్మణపాదతీర్థములచే బురదలుగాని వేదశాస్త్రాః ఘోష
ములేనిదేవయాగ పితృయాగములులేని గృహములు శ్మశానతుల్యములు.

శ్లో॥ యదిరామా యదిచరమా యదితనయో వినయగుణోపేతః

తనయే తనయోత్పత్తిః సురవరసగలేకిమాధిక్యం॥ ౪౧౪

తా॥ మంచినవీర్య, లక్ష్మీ, వినయ గుణములతో కూడిన కుమారుడు,
పుత్రునికీ పుత్రుడు పుట్టడమున్ను యిట్లున్న యడల స్వర్గలోక మందే
మి విశేషము.

శ్లో॥ తావద్విద్యానవద్యా గుణగణమహిమా రూపసంపత్తిశార్వం

స్వస్థానే సర్వకోభా పరగుణకథనేవాకట్యస్తావదేవ!

యావత్పాకాకులాభిస్సగృహాయవశిభిఃప్రేషితావత్యవక్త్రాత్

హేబాబానా స్తీతైలంసచ లవణమయీత్యౌరీవాచారపుచారః॥

తా॥ వంటచేసుటయందు వ్యాకులమును పొందిన తమ ఆడవారిచే
చెప్పింపబడిన బిడ్డలమూలకముగా ఓబిడ్డా చమురులేదు ఉప్పులేదు అ
నేమాట లెంతమట్టుకున్నవో అంతమట్టుకు విద్యయున్ను లేదు గుణముల
విశేషమున్ను లేదు మంచిరూపమున్ను ప్రయోజనములేదు పరాక్రమము
లేదు తనచోటవేడుకలు పొరుగువారిని తక్కువగా చెప్పుట మొదలైనవి
వకటి లేదు.

—(*) అభ్యాసః. (*)—

శ్లో॥ అభ్యాసేన నయస్సిద్ధిః తాదృ క్షేప్రయోస్తికింఘవి।

తస్మాత్తద్ధిభిర్భూయోఽభ్యాసవివావలవ్యతా॥ ౪౧౭

తా॥ అభ్యాసముచేత యంత్రక్షేమము సిద్ధించుచున్నదో అంత్రక్షేమము భూమియందు వేరేవున్నదా ఏమి లేదు అందువలన అక్షేమమును కోరు జనులచే పలుమారు అభ్యాసమునే యవలంబించ పడుగాక.

శ్లో॥ అభ్యాసాదేవపవనం భక్షయస్త్యైవకేవన।

తరన్త్యంధోధి మప్యన్యే సహన్త్యపివిషాదికం॥ ౪౧౮

తా॥ అభ్యాసముచేతనే కొందరు వాయుభక్షణమును చేయుచున్నారు. కొందరు సముద్రమును దాటుచున్నారు విషములను తినిగాని యెక్కించుకొనిగాని ఓర్చుకొనుచున్నారు.

శ్లో॥ అభ్యాసినామేవలభ్యా విద్యా అపిచత్తర్కః।

అప్యర్కమండలంభిత్వాఽభ్యాసేనైవగమ్యతే॥ ౪౧౯

తా॥ అభ్యాసముచేతనే ౧౪ విద్యలున్న పొందదగినవస్తువు అభ్యాసముచేతనే సూర్యమండలమును భేదించుకొని పోవడను.

—(*) ప్రమాదసిన్ధా. (*)—

శ్లో॥ దుఃఖార్థ వ సహస్రాణి ప్రమాదేన పదేపదే।

ప్రత్యక్షముపలభ్య నై సకార్యోఽతోవకుత్రచిత్॥

తా॥ పొర పాటుచేత అనేక దుఃఖములు జనులచే ప్రత్యక్షముగానే పొందబడుచున్నవి గనుక అప్రమాదమును ఎచ్చటచేయకూడదు.

శ్లో॥ మృత్యుః ప్రమాదమేవాహ భగవాన్ బాదరాయణః।

తస్మాత్తద్ధింసనేదక్షో యస్సమృత్యుం జయోభవేత్॥ ౪౨౦

తా॥ భగవన్తుడైన వ్యాసులు మృత్యువునే ప్రమాదమునుగా చెప్పిరి అందువలన నెవడు ప్రమాదమును తొలగ జేయుచున్నాడో వాడే మృత్యువును జయించినవాడగును.

శ్లో॥ ప్రమాదినాం సవిత్రాని సవిద్యావనితాపిచ।

నహిమద్యమహాకావ్యే సాధనాన్యథ దీశ్చహిమ్ ॥ ౪౨౨

తా॥ పౌరపాటులతో కూడిన వారికి ద్రవ్యములు లేవు విద్యలేదు కాంతయునులేదు మద్యపానము జేయువానిచే యెమిసాధనములు పొందదగివున్నవి వానికి జ్ఞబుద్ధియున్ను లేదుగదా.

శ్లో॥ ప్రమాఘ్న ఇతివక్తవ్యే ప్రమాద ఇతిజ్ఞప్తి॥

జనస్తస్యైవ మాహాత్మాత్ వైయోకరణరాడపి ॥ ౪౨౩

తా॥ ప్రమాయనగా నిశ్చయజ్ఞానము దానిని నిచ్చునది ప్రమాదమనిపేరు యిప్పుడీ ప్రమాదము జ్ఞానమును చెరిపెడిదిగా నున్నది గనుక ప్రమాఘ్నుమని చెప్పఁతగియుండను వ్యాకరణమును తెలిసినవాడైనకు ప్రమాదము యొక్క అభ్యాసముచేతనే ప్రమాదమని పదరుచున్నాడు.

—(*) మద్యపాననిందా. (*)—

శ్లో॥ చిత్రేణ్మాన్విన్దాయతే మద్యవానా

ద్భ్రాన్తచిత్రే పాపచర్యా ముపైతి॥

పాపం కృత్వా దుఃఖం యాన్వియాధా

స్తప్తాన్తద్యం వైవపేయం నపేయం ॥ ౪౨౪

తా॥ కల్లు మొదలైనవి త్రాగుటవలన బుద్ధిభ్రమము కలుగుచున్నది, చిత్రము భ్రమించినయడల పాపకార్యమును పొందును, పాపమును జేసిన చెడుగతిని పొందుదురు, అందువలన కల్లు మొదలైనవి తాగనేకూడదు.

శ్లో॥ మత్తోహి నస్తిసర్వం మిథ్యాప్రలపతిహి వికలయాబుధ్యా!

మాతరమపికామయతే సావజ్ఞం మద్యపానమత్తస్య ॥ ౪౨౫

తా॥ మద్యపానాదులచే మత్తుడైనయడల అందరిని కొట్టుచున్నాడు బుద్ధి వైకల్యముచే అబద్ధముగా మాటలాడుచున్నాడు మర్యాదలేక తల్లినిగూడ కొరుచున్నాడుగదా.

శ్లో॥ మద్యసస్య కుతస్సత్యం దయామాంసా శివఃకుతః!

కామినశ్చ కుతోవిద్యా నిధానస్య కుతః క్రియా ॥ ౪౨౬

తా॥ కల్లుతాగమవానికి సత్యమెక్కడిది మాంసభక్షకునికి దయ
యెక్కడిది కాముకునికి విద్యయెక్కడిది దరిద్రునికి అనస్తానమెక్కడిది.

శ్లో॥ వైకల్య భరణీపాత మయధోచిత జల్పనం।

సన్నిపాతస్య చిహ్నీని మద్యం సర్వాణి దర్శయేత్॥ ౪౨౭

తా॥ ఒడ్డిచెడవోపుట భూమియందు పడుట తగనిమాటలాడుట,
సన్నిపాతునికి లక్షణములు గనుక మద్యమైనది అన్నిటిని చూపిండును.

—(*) అఘటితఘటనా. (*)—

శ్లో॥ అంబుజమంబునిజాతం నహిదృష్టం జాతమంబుజాదంబు।

అధునాతద్విపరీతం చరణసరోజా ద్వినిర్జతా గంగా॥ ౪౨౮

తా॥ జలమందు తామరపుష్పము కలిగినదిగాని తామర పుష్పము
వలన జలముకలిగినదని యెచ్చట చూడలేదుగదా యిప్పుడు అది విపరీత
మైనదే ఏమనగా భగవంతుని పాదపద్మము వలన గంగానది యైనది బ
యలు డేరినదిగదా.

శ్లో॥ జాతాలతాహినైలే జాతులతాయాం నజాయతేనైలః।

అధునాతద్విపరీతం కనకలతాయాం గిరిద్వయం జాతం॥ ౪౨౯

తా॥ పర్వతమున తీగకలుగును యెప్పుడున్న తీగన పర్వతము క
లగనే కలగదు యిప్పుకెచ్చట విపరీతమైనది ఏమనగా బంగారపు తీగన
రెండుకొండలు కలిగియున్నవి అనగా స్త్రీశరీరమనే బంగారపుతీగనస్త
నములనె రెండు కొండల భావము.

శ్లో॥ కుసుమే కుసుమోత్పత్తి శ్శూన్యితేనచ దృశ్యతే।

బాలేతవమఖాం భోజేదృష్టమిందీవర ద్వయం॥ ౪౩౦

తా॥ పుష్పమున పుష్పము పుట్టుట వినబడినదికాదు చూడబడినది
కాదు వినను ఓచిన్నదానా సీముఖమనే తామర పుష్పమందు నేత్రముల
నే తెల్లతామర పుష్పములు చూడబడినవి కదా.

* (సన్నిపాతుడినగా సన్నిపాతరోగి కల్లుతాగి

క్రిందపడిన వాడు.)

శ్లో॥ న కేనాపిశ్రుతందృష్టం వారిణావారిశుష్కతే॥

అహోగోదావరీవారా భవసింధుర్విశుష్కతే॥

౪౩౧

తా॥ జలముచేత జలమీకిపోవడము ఒకనిచేతను చూడబడ లేదు
వినబడలేదు. ఇట్లున్నను ఓహో యీగోదావరీ నీటిచేత సంసారమునే
సముద్రము ఈపోయినదిగదా.

శ్లో॥ త్రిదోషశమనాధాన్ యశ్చైవ జ్ఞానీ మానవాః॥

త్వంకరోషి చతుర్దోషం కథంగంగేనలజ్జసి॥

౪౩౨

తా॥ ఓగంగాదేవి దైవమువల్ల ఆత్మవల్ల పంచభూతములవల్ల క
లిగెడు మూడు దోషములను అణగిపోవుటకు గాను జనులు నీయందు ము
నుగుచున్నారు నీవొనమ్మముణిగినవారికి మూడు దోషములను పోగొట్ట
క నాలగవ దోషమును కలగజేయుచున్నావే కొంచమైన లజ్జ పడవేమి.

శ్లో॥ న కేనాపిశ్రుతందృష్టం స త్యావైహీయతేపరిః॥

అహో గంగాస్త్రీయా భర్తా భవసింధుర్విశుష్కతే॥

౪౩౩

తా॥ పరివ్రతచేత భర్తా చెడిపోవుచున్నాడనేది ఒకనిచేతవిన
బడలేదు చూడబడలేదు. ఓహో యీగంగానది యనే స్త్రీచేత సంసా
రమునె సముద్రుడైన భర్తా నశించుచున్నాడే అనగా గంగానది స్నా
నముచే సంసార సముద్రము నశించుచున్నదని భావము.

శ్లో॥ మూకారబృ కమపిబభిరా శ్లోకమాకణ్ యై॥

శ్రద్ధాలుప్త విలిఖతికుణిః శ్లాఘయా వీక్షతేంధః॥

అభ్యాసోహత్య హహసహసా పంగురప్య ద్రిశ్యంగం॥

సాంద్రాలస్యా శ్శిశుభరణతో మన్తమాయాన్తి వంధ్యాః॥

౪౩౪

తా॥ మూగవానిచే నారంభించబడిన యెవో వక శ్లోకమును చె
విటివారలు వినుచున్నారు. దానిని చెయ్యిలేనివాడు ఆర్యాసక్తుడయి
వ్రాయుచున్నాడు. వకగుడ్డివాడు వ్రాసిన దానినిచూచి కొనియాడుచు

న్నాడు. వక కుంటివాడు హతాత్తుగా పర్వత శిఖరమును యెక్కుచు
న్నాడు గొండ్రాలులు బిడ్డల భారముచేత మందగతతో పోవుచున్నాడు.

శ్లో॥ సర్వదా సర్వదోసీతి మిథ్యా సంస్తూయసే జనైః॥

నారయోలేభిరేష్యవం నవతీః పరయోషితః॥ ౪౩౫

తా॥ యెల్లప్పుడు అన్నిటిని నిచ్చువాడవని జనులచే అబద్ధముగా
పొగడబడుచున్నావు. ఏలనగా శత్రువులు గోరునట్టి వీరునువారు పొం
దలేదు పరస్త్రిలుగోరు వత్సస్థలమును వారుపొందలేదు.

—(*) అసత్యవాదినిందా. (*)—

శ్లో॥ యతో యస్మాద్భస్మీ భవతివనవహ్నో రివవనం॥

నిదానం దుఃఖానాం యదవనిరుహణౌ మివజలం॥

నయత్రస్యా చ్ఛాయాతప ఇవతపస్సంయమ కథా॥

కథం చిత్తస్థిధ్యా వచనమభిధత్తేన మతిమా॥

తా॥ కార్చిచ్చు అడవి నెట్లు భస్మముగా జేయుచున్నదో అటుల
నేకీర్తిని పాడుజేయుచున్నది. జెట్లకు నీరువలె దుఃఖములకంతా యా
ధారముయినది. నీడనయెండ యెటుల యేర్పడదో అటువలె యే అసత్య
మందు ఋషుల సంగతి తపోవృత్తాంత మేర్పడదో అట్టి యబద్ధమాటను
బుద్ధిమంతుడెటుల నైనను చెప్ప నొప్పుకొను వాడు కాదు.

శ్లో॥ జ్ఞప్తౌకే వసతాముభే భణితాం ప్రహృశ్యసప్రశ్నతాః

తాస్మత్తైవ విభావసో ర్మియమితాః షట్రూర్తికేయస్యచ॥

పౌలస్త్యస్యకాభవ స్థణిపతేర్జిహ్వ స్సహస్రవ్యయం

జిహ్వలక్ష శతైకకోటి నియమోనో దర్శనానాంమఖే॥ ౪౩౬

తా॥ శత్రురుషులకు నాలుకయొకటే సర్పములకు ౨ బ్రహ్మకు ౪
కుమారస్వామికి ౬ అగ్నిహోత్రునికి ౭ రావణాసురునికి ౧౦ ఆదిశేషు
నికి ౨౦౦౦ యాలాగుడుర్జనునికి నాలుకలకు లక్షయున్ కోటియని సూరసి
వకటని యేర్పాటులేదు.

శ్లో॥ నాసత్యవాదినస్సఖ్యం నప్రత్యం నయశోభవి॥

ద్యుశ్యతేనాపికల్యాణం కాలకూటయవా శ్మతః॥ ౫౨౦

తా॥ అబద్ధము పలుకువానికి సేమాధర్మములేదు పుణ్యములేదు కీర్తిలేదు విషమును తినువానికివలె తేనుమున్నులేదు.

—(*) మదనః. (*)—

శ్లో॥ సగమ్యో మన్తాణాం సచభవతి భైషజ్య విషయః

సచాపిప్రధ్వంసం ప్రజతివివిధై శ్శాస్త్రైకశతైః॥

భృమావేశాదంగే కిమపివదధ ద్యవ్యయసమం

స్తరాపస్తానోయం భృమయతిదృశం ఘూర్షయతిచ॥ ౪౩౯

తా॥ వస్త్రధుడనే అపస్తారవ్యాధిచు స్త్రీములకుస్వాధీనముకాదు వైద్యవిషయమున కేర్పడదు నవగ్రహ శాంతులచే నశించదు బుద్ధిచాంచల్యముచేత శరీరమందు ఎదో సరికాని దుఃఖమును విస్తరించు చున్నది. బుద్ధిని నేత్రములనుకూడా చుట్టునట్లు చేయుచున్నది.

శ్లో॥ ఏకంవస్తు ద్విధాకర్తుం బహవస్సద్విధస్వినః॥

ధర్వసమారవపైకో ద్వయోరైక్యం కరోతియః॥ ౪౪౦

తా॥ ఏకవస్తువును ౨గా జేయుటకు బహుమంది విలుగాం ద్రున్నారు స్త్రీపురుషులనే ౨ని వకటిగాజేయుటకు యీషన్త్యధుడొకడేవిలుగాడు.

శ్లో॥ సకరోరం సవాతీత్య మాయధం పుష్పధన్వనః॥

తథాపిజితమేవాసీ దమునా ధువసత్రయం॥ ౪౪౧

తా॥ వస్త్రధునియొక్క యాయుధము తీత్యముగాదు కరీనమైనది గాదు ఐనను ౩ లోకములు యీషన్త్యధునిచే జయించబడినదే మైనది.

శ్లో॥ హృదయ త్పుణకుటీరే దీప్యమాన స్సూరాగ్నౌ

పుచితమనుచితంవావే త్తినోపండితోపి॥

కిముకువలయనేత్రాః సన్తిచైనాకనార్యః

త్రిదశపతిరహల్యాంతాపసీంయస్సేషేషే॥ ౪౪౨

తా॥ వస్త్రధాగ్నిచే ప్రకాశించెడు హృదయమనే పూరింటియందు పండితుడైనను చేయవచ్చును చేయకూడదని గాని తెలుసుకొనదు.

ఎట్లవగా ౩ లోకములకు యజమానుడైన యింద్రుడైనను తనకు అప్ప
రసలనేకులున్నను అడవిలో వ్రతపరురాలైన యహల్యను బలాత్కరిం
చెగదా గనుక ఎట్టివాడైనను తెలుసుకొనడు.

—(*) వాగ్విప్రశంసా. (*)—

శ్లో॥ శ్రోశ్శాన్ముక్తయతిబ్రువన్ స్థిరతమం కుర్వన్ముషీషాం మనః |
నిర్వాప్యః పరబాష్పకృత్పర దృశామేకాత్రయో నాన్యద్యక్ |
యస్తక్తాంగవికంపనః ప్రచలయన్నిత్యం సతామృస్తకాః |
క్షీరం శ్రోత్పుషుముఖ్యమాత్మ నిగుణం ధత్తేనకక్తోత్తమః || ౪౪౩

తా॥ సభయందు చక్కగా మాటలాడెడు వాచాలకుడు, తాను
మాటలాడుచున్న వినువారిని మూగ వారినిగ చేయుచున్నాడు. విను
వారిచునస్సును చంచలించక స్థిరముగ జేయుచున్నాడు. తానుకంటె నీరు
విడవకనే యితరులుకంటె అనంద బాష్పములను కలగజేయుచున్నాడు.
తానందరినిజూచుచున్నప్పటికిన్ని తన్నొకనినే ఇతరులుజూచునట్లు జేసు
కొనుచున్నాడు. తానుశరీరము నాడించక సాధువులతలమనిత్యంబడిం
చుడు తనయందుండెడు గుణమును ఇతరుల విషయమున పాలుగ జేయు
చున్నాడు.

శ్లో॥ తద్వక్తానదసి బ్రవీతువచనం యచ్ఛృణ్వతాం చేతనః |
ప్రోల్లాసం రసపూరణం శ్రవణయోరక్ష్యో ద్వికాసశ్చయం |
ఘ్నోద్రాశ్రమదుఃఖ కాలగతిహృత్ కార్యాస్తర ప్రస్పృతిం |
ప్రోత్రంశామనిశం శ్రుతేవితనులే శోకంవిరాజూదపి || ౪౪౪

తా॥ వినువారి మనస్సుకు వేడుకనై, చేవులకు శృంగారాదిరస
ములు నిండియుండి కనులకు వికసించుటయున్ను. ఆకలి నిద్రా శ్రమము
దుఃఖము కాలగతులను తెలియకుండునటుల జేయునదియై వినుటయం
దు వక అసక్తిన్ని ఇతరపనులను మరిచేట్టున్ను మాట్లాడక విడిచినయడ
ల దుఃఖమును కలగజేయునదియే వాక్కు ఆవాక్కును బాగా మాటలాడెడి
వాడు సభయందు మాటలాడు గాక.

శ్లో॥ అల్పాక్షరరమణీయం యఃకథయతినిశ్చితం సఖిః॥

బహువచన మల్పసారం యఃకథయతి స్రలాపీసః॥ ౪౪౫

తా॥ కొద్దిమాటలతో మనోహరమై సత్యముగా యెవడు మాట
లాడుచున్నాడో వాడే వక్తా అనిచెప్పబడును. అధికమాటలుండి యర్థ
ములేక పలికెడువాడు వదరువాడే అవును.

శ్లో॥ కామాస్తుగ్ధే విప్రకష్టశ్య లక్ష్మీం

కీర్తికం సూతే దుష్కృతం యాపీనన్తి॥

తాంచాప్యేతాం మాతరం మంగలానాం

ధేనుంధీరాః సూన్యతాం వాచమాహుః॥ ౪౪౬

తా॥ ఏమాకై-నది అభీష్టములనుయిచ్చుచున్నదో దారిద్ర్యమును
పోగొట్టుచున్నదో. కీర్తిని యిచ్చుచున్నదో. పాపమును పోగొట్టుచు
న్నదో. అట్టి సత్యవాక్కును తేచుములను యిచ్చునట్టి కామధేనువును
గానుతల్లినిగాను విద్వాంసులు చెప్పచున్నారు.

శ్లో॥ తాస్తువాచస్సభాయోగ్యాః యశ్చిత్తాకర్షణతః॥

స్వేషాంపరేషాంవినుషాం ద్విషామవిదుషామపి॥ ౪౪౭

తా॥ తమయొక్క పొరుగువారియొక్క విద్వాంసులయొక్క శత్రు
వులయొక్క మూఢులయొక్క మనస్సును ఆకషించుటయందు యేమా
టలు తగియున్నవో ఆమాటలేసభకు తగినవి.

శ్లో॥ సధసీనబలీనాపి శూరోనగుణవానపి॥

తథాభాతియథా విద్వాన్సభాయాం పికన్వనే॥ ౪౪౮

తా॥ వనమందు కోకిలవలె సభయందెవడు ప్రకాశించుచున్నా
డో వాడు ధనవంతుడు కాకపోయినను బలవంతుడు కాకపోయినను
గుణవంతుడు కాకపోయినను ప్రకాశించుచున్నాడు వాక్కు-న్న యెడల
సర్వమున్నట్లుగును.

శ్లో॥ సాలంకారోపసరసః సగుణోపిప్రమానిహ॥

ప్రబంధ ఇవవక్తృత్వం వినానూనం జడోనకిం॥ ౪౪౯

తా॥ అలంకారముతో కూడినను సరస్వతైనను గుణవంతుడైనను పురుషుడు మాటలాడు స్వభావములేనియడల కావ్యాది ప్రబంధములవలె జడుడుగాడా ఏమి, అనగా ప్రబంధమునకు అలంకారములు రసములు మొదలైనవియున్నందున పురుషుడికి సావ్యము.

—(*) మిత్రప్రకరణం. (*)—

శ్లో॥ దానాయలక్ష్మీః సుకృతాయవిద్యా

చింతా పరబ్రహ్మ వినిశ్చయాః।

పరోపకారాయ వచాంసేయస్య

వస్త్వస్త్రిలోకి తిలకస్సవః॥

౪౫౦

తా॥ ఎవనికి దానముకొరకు సంపద, పుణ్యముకొరకు విద్యా, పరబ్రహ్మ నిశ్చయించుటకొరకు ఆలోచన పరోపకారముకొరకువాక్కులున్నవో వాడే అందరిచే నమస్కరించ తగినవాడున్ను మూడులోకములకు తిలకమువంటి వాడున్నగును.

శ్లో॥ నిష్కలంక కలయాపియః సంయుతస్స ఖలుపూజ్యతే జన్తైః।

భద్రపశ్య జలజోపిధార్యతే శంకరేణ శిరసా నిశాకరః॥ ౪౫౧

తా॥ వకటైనను కళంకములేని కలతోకూడిన యడల వాడే జనులచే పూజింపబడును జలమందువ్రట్టినను చంద్రుడు శంకరుని శిరస్సుచే పూజింపబడుచున్నాడు గదా చూడు.

శ్లో॥ హస్తాదపినదాతవ్యం గృహేదపినదీయతే।

పరోప కరణౌ ధాతాయ వచనేకిం దర్శితా॥

౪౫౨

తా॥ చేతినుండియివ్వవద్దు యింటినుండి యిచ్చుట కాదు గనుక పరోపకారముచేయుటకుగాను మాటలుచెప్పటయందు ఏమిదర్శనము.

శ్లో॥ వనానిదహతోవహ్నేః సఖాభవతిమారుతః।

సవవచీపనాశాయ కృశేకస్యాస్తి సౌహృదం॥

తా॥ వనములను కాల్యుఅగ్నికి వాయువు అనుకూలుడగుచున్నా

మ అదేవాయువు దీపమునుపోగొట్టుటకు ఏర్పడుచున్నాడు గనుక బల
హీనునియందెవనికి స్నేహమున్నది.

శ్లో॥ భోజ్యంభోజనశక్తిశ్చరతశక్తి ర్వరస్త్రియః॥

విభవోదానశక్తిశ్చ నాల్పస్యతపసఃఫలం॥

౪౫౪

తా॥ తనతగిన మంచిపదార్థము భుజించుటకు జీర్ణించుకొనుశక్తి
సంభోగశామర్థ్యము మంచిస్త్రీలు, మంచియైశ్వర్యము దానమిచ్చు స్వ
భావము యీ ౬ న్ను మహాతపస్సుకు ఫలముగా లభించును.

శ్లో॥ అనుచితకర్తారంభః స్వజనవిరోధో బలీయసిస్పధాః॥

ప్రమదాజనవిశ్వాసో మృత్యుద్వారాణి చత్వారి॥

౪౫౫

తా॥ చెడుపనులనారంభించడము స్వజనవిరోధము బలవంతునితో
కలిపించుట అడవారియందు నమ్మిక యీనాలుగున్ను మృత్యువును గు
రించిపోవుటకు దోపలు.

శ్లో॥ దుష్టాభార్యాశ్చ రన్ముతం భృశ్యశ్చోత్తరదాయకః॥

ససర్వేచ గృహేవాసః మృత్యురేవనసంశయః॥

౪౫౬

తా॥ దుర్నిడతగలభార్య చెడుతలంపుగల స్నేహితుడు బడులు
చెప్పెడుపనివాడు సర్వమున్ను యింటిన వాసము యివియున్నియు మృ
త్యువుతో సమానములే.

శ్లో॥ పంచభిస్సహంతవ్యం స్థాతవ్యం పంచభిస్సహ॥

పంచభిస్సహవక్తవ్యం నదుఃఖం పంచభిస్సహ॥

౪౫౭

తా॥ తలితండ్రులు కొడుకు కోడలు భార్య యీ ౫ గురితోయా
తపోవలయును దేవయాగ పితృయాగ మనుష్యయాగ భూతయాగ ఆ
త్మయాగములనె ౫ టి తో నెల్లప్పుడుండ వలయును. జాతి ధర్మము
ఆశ్రమధర్మము మతధర్మము దేశధర్మము గుణధర్మములనుసరించిమా
టలాడవలయును. ఇట్లే దింటితో నుండుట దుఃఖములేదు.

శ్లో॥ అమృతం దుర్లభంనూనైం దేవానా ముదకంతథా॥

పితౄణాం దుర్లభంపుత్రఃతత్రైశక్రస్యధర్మభం॥

౪౫౮

తా॥ మనుజులకు అమృతముచిక్కటయరుదు దేవతలకు నీరు చి
క్కటయరుదు పితృదేవతలకు పుత్రుడుయరుదు ఇంద్రునికి మజ్జియరుదు.

శ్లో॥ యాన్తిన్యాయ స్రవ్య తస్య తిర్యగ్చోపి సహాయతాం।

అపంధానంతు గచ్ఛంతం సోదరోపి విమంచతి॥ ౪౫౯

తా॥ న్యాయముతో ప్రవర్తించెడువానికి మృగాదులుకూడా సహాయధర్మమును పొందుతున్నవి చెడుమార్గమున పోయ్యెడివానిని కూడబుట్టినవాడును విడుచుచున్నాడు. రామాయణమేసాక్షి.

శ్లో॥ యన్తిన్యైశేన సమ్మనః సప్రీతి ర్నచబాంధవాః।

నచవిద్యాగమః కశ్చిన్నతత్ర దివసం వసేత్॥ ౪౬౦

తా॥ యేచోటరుదీంపు క్రియము బంధువులు విద్యాలాభములేదో ఆచోట వకదినమైనా వుండకూడదు.

శ్లో॥ వహేదమిత్రం సుగ్రహేనయావతాగల విపర్యయః।

అదైవ మాగతేకాలే భిన్నాత్ ఘటమివాశ్చని॥ ౪౬౧

తా॥ యెంతవరకుకాలము విపరీతముగాయున్నదో అంత వరకు శత్రువునకూడ భుజములో యెత్తిపెట్టుకొనవలయును. అపిష్టుటయీ ప్రకారమే మనకు మంచికాలము రావడముతోనేరాతిన కుండను కొట్టి నట్టు పగల కొట్టవలయును.

శ్లో॥ గతశ్రీః గణకాఽదేష్టి గతాయశ్చ చికిత్సకాః।

గతశ్రీశ్చ గతాయశ్చ బ్రాహ్మణాఽదేష్టిభారత॥ ౪౬౨

తా॥ సంపదపోయినవాడు శూమాస్త్రా మొదలగు లెక్కవారిని లేక జోతస్థులనుగాని విరోధించుకొనుచున్నాడు ఆయుస్సుశక్తి పోయినవాడు వైద్యులను విరోధించుకొనుచున్నాడు ఆయుస్సు సోత్తుపోయినవాడు బ్రాహ్మణులనువిరోధించు కొనుచున్నాడు.

శ్లో॥ శవైః పథాశ్చవైః కంధాశవైః పర్వతమస్తకే।

శవైర్విద్యా శవైర్విత్తం పంచైతాశవై శ్శవైః॥ ౪౬౩

తా॥ మెల్లగాదోవనడవవలయును పాతగడ్డ మెల్లగా ధర్మచర

లయును. విద్య మెల్ల గా నభ్యసించితగినది ద్రవ్యము మెల్ల మెల్ల గాను
పొదించవలయును. గనుక యీ యిట్టి మెల్ల తనముండవలయును.

శ్లో॥ సుహృదినిరంతరచిత్తే గుణవతి భృత్యేప్రియానునారీషు।

స్వామినిశక్తిసమేతే నివేద్యదుఃఖం సుఖభవతి॥ ౪౬౪

తా॥ అనుసరించిన మనస్సుగల సేవీహితునివద్ద, శక్తివంతుండైన
యజమానునివద్ద, దుఃఖమును తెలిపించి సుఖవంతుడగుచున్నాడు.

శ్లో॥ అన్వయాగతవిద్యానా మన్వయా గతసంపదాం

విదుషాంచ ప్రధూణాంచ హృదయం నావలిప్యతే॥ ౪౬౫

తా॥ పరంపర గా విద్యతో కూడినవారియొక్కయు పరం పర గా
దీప్యముతో కూడినవారియొక్క హృదయముకొంచమున్ను గర్వపడదు.

శ్లో॥ మక్షికామ శకావేశ్యో మూషికాయాచకాస్తథా।

గ్రామణీగ్గణకాతై చైవ సత్తైతే పరభక్షకాః॥ ౪౬౬

తా॥ యీగలు దోమలు బోగమువారు యెలుకలు యాచకులు
గ్రామాధికారీ జ్యోతిషులు లెక్కవారు యీ శి గురు పొరుగు వారిని
పెరుకొనినది నెడువారు.

శ్లో॥ గస్తవ్యారాజసభా ద్రవ్వవ్యా రాజవల్లభాః పురుషాః।

యద్యపినభవత్యధో భవత్య నధాప్రతీకారః॥ ౪౬౭

తా॥ రాజసభ ప్రవేశించ తగినది అచ్చట రాజశ్రేష్ఠులైన పురుషు
లు చూడతగినవారే. అయితే వారిని కొలిచినందువలన ప్రయోజనమేమి
యుండదు అయినప్పటికిన్ని అసభము రాకుండునటుల తప్పించుకొనడ
మే ప్రయోజనము.

శ్లో॥ పుత్రపౌత్ర వధూభృత్యై స్సంపూర్ణ మపి సర్వదా।

భార్యహీన గృహస్థస్య మాన్యమేవ గృహస్తుతం॥ ౪౬౮

తా॥ యెల్లప్పుడు పుత్రపౌత్రులతో స్త్రీలతో సేవకులతో గృహ
మునిండియుండనను. భార్యలేని గృహస్థునియొక్క గృహముశూన్యమనే
తీర్మానము.

శ్లో॥ ఏకంబృహ్మ శతంబృహ్మ బృహ్మపంచ శతాన్యపి!

అతిలోభోన కతవ్యః చక్రం భృమతి మస్తకే॥ ౪౬౯

తా॥ శైలవున వకటినిగాని నూటినిగాని అయిదునూటినిగానిచూచినను లోభము చేయకూడదు ఏలనగా శిరస్సనవిధి చక్రము తిరుగుచున్నది గదా.

శ్లో॥ సచేవయసి యశ్చాన్తః సశాన్తభిమేమతిః!

ధాతుమక్షీయ మాణేషు శాన్తికికస్య నజాయతే॥ ౪౭౦

తా॥ నూతనప్రాయమున అణకువతో కూడిన వాడైన యడలవాడుకొంతుడని నాసప్తతము నాశ్మశ్శినప్పడుయెవనికణకువకలగదు.

శ్లో॥ ప్రియవాక్యపదానేన సర్వేతువ్యన్తి జంతవః!

తస్మాత్తదేవ వక్తవ్యం వచనేకా దరిద్రితా॥ ౪౭౧

తా॥ మంచిగా మాటలాడుటచే సర్వప్రాణులు సంతోషించుచున్నారగునక మంచిమాటలే మాటలాడ వలయును మాటలలో నేమి దరిద్రము.

శ్లో॥ వివాహకాలే ఋతుసంప్రయోగే

ప్రాణాత్మయే సర్వధనాప హారే!

విప్రస్యచార్థేష్య సృతంవచేయః

పంచాన్యతాన్యాహుర పాతకాని॥ ౪౭౨

తా॥ వివాహకాలమందు సంగమకాలమందు ప్రాణాపత్తునందు సర్వధనములు కోలుపోవుటయందు బ్రాహ్మణుని విషయమైనను అచ్చతమును పలుకుదురు యీ ౫ శ్లో పాపమును కలగజేయవు. చోరులు మొదలైనవాటివల్ల కలిగ తాత్క్షణిక కాపత్తులవిషయమునయనిభావము.

శ్లో॥ దృష్టిపూతం న్యసేత్పదం వస్త్రపూతం జలంపిచేత్!

సత్యపూతం వచేద్వాక్యం మనఃపూతం సమాచరేత్॥ ౪౭౩

తా॥ కంటికిశుద్ధమైనచోట పాదముంచవలయును వస్త్రముచేవ

డకట్టి నీటినిత్రాగవలయును సత్యమైన మాట లాడవలయును మనశ్శుద్ధ
మైనపనిని చెయ్యవలయును.

శ్లో॥ దుర్గుప్తీ రాజ్యనాశాయ గ్రామనాశాయ కుంజరః।

స్యాలకో గృహనాశాయ సర్వనాశాయ మాతులః॥ ౪౭౪

తా॥ దుష్టమంత్రియైనవాడు రాజ్యనాశనముకొరకగును యేనుగ
గ్రామనాశనముకొరకగును. చావమరిది యిల్లుచెరుడుట కొర కగును
మేనమామ అన్నిటిని చెరుచుటకై యగును.

శ్లో॥ జలేతైలం ఖలేగుహ్యం పాత్రేదానంమనాగపి।

ప్రాణేశాస్త్రం స్వయంయతి విస్తారం వస్తుశక్తితః॥ ౪౭౫

తా॥ నీటిని చమురు, దుగ్ధార్ధయందు రహస్యవృత్తాంతము స
త్పాత్రమందు యీవి, బుద్ధిశాలి విషయమున శాస్త్రము యివించుకంత
మైనను పదార్థ ప్రభావమువల్ల తాముగానే విస్తరించుచున్నవి.

శ్లో॥ హరింహరితకీంచైవ గాయత్రీంచ దినేదినే।

మోక్షారోగ్య తపఃకామః చిన్తయే దృఢయేజ్ఞపేత్॥ ౪౭౬

తా॥ మోక్షమునపేక్షించినవాడు ఆరోగ్యమునపేక్షించినవాడు
తపస్సునుకోరినవాడు ప్రతిదినము యీమూటినీ క్రమముగా చెయ్యవల
యును. దేనిననగా హరిని తలచవలయును కరకాగ్రయను భజించ వల
యును గాయత్రీమంత్రమును జపించవలయును.

శ్లో॥ ఉద్యోగః కలహః కందూహ్లాతం మద్యం పరస్త్రియః।

అహరోహైధునం నిద్రా సేవనాత్మ వివర్ధతే॥ ౪౭౭

తా॥ ఉద్యోగము, కలహము, దురద, జూడము, కల్లుద్రాగుట,
పరస్త్రీలు, ఆహారము, సంభోగము, నిద్రా, యివియన్ని చెయ్యి చె
య్యిన వృద్ధిపొందుచున్నవి.

శ్లో॥ నిద్రాప్రియోయస్సతు కుంభకర్ణః హతస్సమీకే రఘునన్దనేప।

తతోస్యపత్నీ విధవా ప్రజాతా

త్రోతుం సమాయాతి కథంపురాణం॥

౪౭౮

తా॥ ఏకుంభకణ్ఠాదు నివ్రయందా సక్తుడో అట్టికుంభకణ్ఠాదు రామునిచేత యుద్ధమందుకొట్టుబడెను వాని భార్యవిధవనైనను ఇట్లుండును పురాణమును విమటకు యెట్లువచ్చుచున్నది.

శ్లో॥ దౌరద్రతా ధీరతయా విరాజతే

కురూపతా శీలతయా విరాజతే ।

కు భోజనం చోష్ణతయా విరాజతే

కువస్త్రీతా శుభ్రీతయా విరాజతే ॥

౪౭౯

తా॥ దారిద్ర్యమైనను ధైర్యమున్నయడల ప్రకాశించుచున్నది. ఆ వలతూరూపమున్ను మంచినడవడికచేత ప్రకాశించుచున్నది. ఉత్తమపదాధాము లేక తక్కువైన భోజనమైనను వేడిచేత ప్రకాశించుచున్నది. పాతగుడ్డయైనను తెల్లగా నుండుటచేత ప్రకాశించుచున్నది.

శ్లో॥ సంహతిశ్చేయసీ ఘంసాంస్వకుత్తై రల్పైశ్చరపి

తుషేఘాపి పరిత్యక్తాన ప్రహేహన్తి తండులాః ॥

౪౮౦

తా॥ పురుషులకు తమ కులమువారల్పులైనను వారిలో చేరియుండుట తేనుము బియ్యములు ఉమకచేతనైనను విడవబడినవైనయడల మొలవవు గదా.

శ్లో॥ అల్పనామపి వస్తునాం సంహతిః కార్యసాధికా ।

తృణైగుణత్వ మాపనైః బిధ్యస్తే త దంతినః ॥

౪౮౧

తా॥ అల్పపదాధామలయొక్క చేరికయున్న వక కార్యసాధకమవుచున్నది. చారముగ నేర్పడిన గడ్డి పరకలచేత యేనుగలున్న కట్ట బడుచున్నవిగదా.

శ్లో॥ నాగోభాతిమచేన ఖంజలధమైః పూర్ణేస్తు నాశర్యరీ

శీలేన ప్రమదాజవిన తురగః నిత్యోత్సవై ర్ఘ్నంధిర ।

వాణీవ్యాకరణేన హంసమిధునై ర్నద్యః సభాపండితైః

సత్పుత్రేణకులం నృపేణవసుధా లోకత్రయం విష్ణునా ॥ ౪౮౨

తా॥ మదముచేత యేనుగ. తామరలచేత తటాకము. పూణా

చంద్రునిచే రాత్రి, మంచినడవడిక చేతవనిత, వేగముచేత నశ్వము, నిగ్గ
వేమకలచేత గృహము, వ్యాకరణముచే వాక్కు, హంసజలచేతనదులు,
పండితులచేతసభ, మంచిపుత్రునిచేకులము, రాజుచేభూమి, విష్ణువుచే
మూడులోకములు, ప్రకాశించుచున్నవిగదా.

శ్లో॥ షట్కర్మాభివ్యతేమంత్రః చతుష్కర్మస్థస్థిరౌభవేత్ |

ద్వికర్మస్యచమంత్రస్య బ్రహ్మస్యస్తంనగచ్ఛతి॥ ౪౮౩

తా॥ ఆరు చేవులతోకూడి యాలోచించుట అంగియుండక వైట
పడును. నాలుగుచేవులతోకూడిన మంత్రాలోచన అచ్చటనే స్థిరముగా
యుండును ౨ చేవులతోకూడి మంత్రాలోచన యొక్క చివరను బ్రహ్మ
కూడాపొందదు. కావునముగ్గురితో యాలోచనకూడదు.

శ్లో॥ భూమిపతావర్ధపతౌబాలే వృద్ధేతపోధౌ విదుషి |

యోషితిమూర్ఖగురుషుచ విదుషానైవోత్తరం దేయం॥ ౪౮౪

తా॥ రాజవిషయములో, ద్రవ్యవంతుని విషయములో. బాలుని
విషయమున. పెద్దలవిషయమున. మహర్షులవిషయమున. విద్వాంసుల విష
యమున. స్త్రీల విషయమున. మూర్ఖుని విషయమున. గురువులవద్దను.
బుద్ధిమంతునిచే మాటకు బదులుమాట చెప్పగూడదు.

శ్లో॥ యశఃపుగ్యంకలత్రాణి పుత్రోత్పత్తిర్నిరీస్తధా |

సుకృతాదేవలభ్యస్తేనచ పాథా పరాక్రమాత్॥ ౪౮౫

తా॥ కీర్తి, పుణ్యము, భాగ్య, పుత్రుడుకలుగుట, విశేషము, ఇవి
యన్ని జన్మాంతర సుకృతముచేత లభించుచున్నవిగాని ఓ యజ్ఞానుడా
పరాక్రమముచేత చిక్కవు.

శ్లో॥ రాజ్ఞిగర్హణేగర్హిస్తాః పాపేపాపాః సమేనమాః |

లోకాస్తమనువర్తంతే యథారాజా తథాప్రజా॥ ౪౮౬

తా॥ రాజధర్మవంతుడైనయడల జనులుధర్మవంతులే, రాజపా
పకర్మడైనయడల జనులుపాపకర్మలే, రాజమధ్యస్థుడైనయడల జనులు
మధ్యస్థులే, గనుక జనులెల్లప్పుడు రాజును అనుసరించుచున్నారు, గనుక,

రాశెటులనో జనులాలాగయగుదురని భావము.

శ్లో॥ వైద్యువదన్తి కపపిత్ర మరుష్వకారాః
జ్యోతిర్విదోగ్రహగతిం పరివర్తయన్తి।
భూతాభిషంగఇతి భూతవిదోవదన్తి
ప్రాచీనకర్మబలవస్తునయోవదన్తి॥

౪౫౭

తా॥ ఒకనికి ఉపద్రవము వచ్చినప్పుడు వైద్యులు కపవాత పిత్రవి
కారములనిచెప్పుదురు. జ్యోతిషులు గ్రహచారసామాన్యమని జెప్పు
చున్నారు. మాంత్రికులు పితౄచావేశమని చెప్పుచున్నారు మునులు ప్రా
చీన కర్మమని జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ సప్తతానిసపూర్యన్తే పూర్వమాతౌన్యనేకతే॥

బ్రాహ్మణోగ్నిర్యమోరాజాపయోధిరుదరంగృహం॥ ౪౫౮

తా॥ అనేక పదార్థములు నెండుతుండను యీ ౭ ను మాత్రం
నెండలేవు యేవియనగా, బ్రాహ్మణుడు, అగ్నియుముడు, రాజు, సము
ద్రము, కుషీ, ఇల్లు యివియెల్లప్పుడు యెడోవక కొరతగానేయుండును.

శ్లో॥ మృగామృగై స్సంగమను క్రజన్తి

గా వశ్యగోఢిః తురగా స్తురంగైః।

మూఘాశ్చ మూఖైశ్చస్సధియస్సధీభి

స్సమానశీల క్యసనేషు సఖ్యం॥

౪౫౯

తా॥ జింకలతోజింకలు, పశువులతోపశువులు గుఱ్ఱములతోగుఱ్ఱ
ములు, మూఢులతోమూఢులు, పండితులతోపండితులు చేరుచురాదు
సమానములైన నడవడిక స్వభావము వ్యసనము గల వారియందు స్నే
హము కలుగును.

శ్లో॥ ప్రాప్యచావృత్తమం జన్తలచ్ఛాచేన్ద్రికసాక్షవం।

నవేత్త్యాత్మహితం యస్తుసభవేదాత్త మాతుకః॥

౪౬౦

తా॥ ఉత్తమ జన్మమును యింద్రియ పాటపమున న్ను పొందెన్ని

అశ్వ హితమును యెవడు తెలుసుకొనఁజో వాడు యాశ్వ ఘాతుక డన
బడును.

శ్లో॥ సంపత్సరస్వతీసశ్యం సంతానం సదనుగ్రహః॥

సత్రా యశ్యసంభారిః సరాస్వప్తదులభాః॥ ౪౯౧

తా॥ సంపద, సరస్వతీ, సత్యవాక్కు, సంతానము, సత్పురుషుల
యనుగ్రహము, స్థిరముగనుండుట పుణ్యముచేరుట, యీ కిన్ను చిక్క
ట యరుదు.

శ్లో॥ అభిచ్ఛాయా ఖలపీఠిర్నవసస్యా నియోషితః॥

కించిత్కాలో పభోగ్యాని యావనాని ధనానిచ ॥ ౪౯౨

తా॥ మేఘములనీడ, దుష్టునియందప్రియము, క్రొత్తపయిరు, స్త్రీ
లు, యావనము, ధనములు, యివి కొంతకాలమే అనుభవించ తగివుం
డగలవు.

శ్లో॥ పరోపహితవాక్ బంధః బంధురప్యహితః పరః॥

అహితోదేహజోవ్యాధిః హితమారణ్యమౌషధం॥ ౪౯౩

తా॥ పొరుగువాడైనను హితముజేసెడు వాడే బంధువు, బంధు
వైనను అహితమును జేసెడువాడు పొరుగువాడే, వ్యాధిమనశరీరమందు
బుట్టినను అనుకూలమైనదికాదు, అడవినబుట్టినను మూలికహితమైనదే.

శ్లో॥ జలబిందు నిపాతేన క్రమశః పూర్యతేఘటః॥

సహేతు స్సర్వవిద్యారాం ధగ్మస్యచ ధనస్యచ॥ ౪౯౪

తా॥ నీటియొక్క వక్రింక-బిందువు పడుటచేతనే కుండనెండు
కున్నది, అలాగే సర్వవిద్యలు ధర్మము ధనమున్న సంపూర్ణ మగుటకు
క్రమక్రమముగా కావలయును.

శ్లో॥ ప్రభువో వేకీ ధనవాంశ్చ దాతా

విద్యా విరాగీ ప్రమదా సుశీలా ।

తురంగమ శృస్త్రీ నిపాత ధీరో

భూమండలస్యా భరణౌని పంచ॥

తా॥ ప్రభువు వివేకముగలవాడుగాను, ధనవంతుడుదాతగాను, విరాష్ట్రంనుడు వైరాగ్యముతో కూడినవాడుగాను, కామకియైన స్త్రీమంచి నడవడితో కూడినదిగాను, గజ్జము బాణములు పడు సమయమున బెడరక ధైర్యముతో నుండునదిగాను యివియైదు ఘామండలమునకు యాభరణములు.

శ్లో॥ సౌవరాణాని సరోజాని నిర్మాతం సన్నిశ్చిన్తి॥

తత్రసౌరభ నిర్మాణేచతురశ్చ తురాననః॥ ౪౯౬

తా॥ బంగారపు తామరపూలను కలగజేయుటకు బహుమందిపని వారున్నారు, అందున పరిమళమును కలగ జేయుటకు ఆ నేపకరియైన బ్రహ్మవకడే.

శ్లో॥ స్వదేశజాతస్య నరస్యనూనం గుణాధికస్యాపి భవేదవజ్జ్ఞా॥

నిజాంగనాయద్యపిరూపరాశిస్తథాపిలోకంపరిచారసక్తః॥ ౪౯౭

తా॥ అధికగుణములతో కూడినవాడైనను తమదేశమందు బుట్టినవానికి అంత మర్యాదకలగదు, తనభార్య బహు రూపవంతురాలైనను జనులు పరస్త్రీలయందె యాసక్తులగుచున్నారు.

శ్లో॥ ఘృతం నశ్రూయతే కర్ణేదధిస్యప్రేషి దర్శభం॥

మర్గే దిగ్గస్య కావార్తా తక్రం శత్రస్య దుర్శభం॥ ౪౯౮

తా॥ నెయిచెత్వన వినబడదు, కలలోనను పెరుగు లభించదు, ఓవనితా పాలసంగతేమివున్నది, మజ్జిగ యింద్రునికిస్తి లభించదు.

శ్లో॥ లుభానాం యాచకశ్శత్రుః చోరాణాం చంద్రమారిపుః॥

జారస్త్రీణాం పతిశ్శత్రుః మూర్ఖాణాం బోధకోరిపుః॥ ౪౯౯

తా॥ కృపణులకు అడిగడువాడు శత్రువు, హోంకలకు చంద్రుడు శత్రువు వ్యధిచారి స్త్రీలకు ముగుడె శత్రువు, మూఢుడికి జ్ఞానమును బోధించెడువాడు శత్రువు.

శ్లో॥ యథావతుర్ధికనకః పరీత్యతేనికన్వణజ్ఞేదన తాడతాపస్తః॥

తథావతుర్ధిపురుషః పరీత్యతేన తేనశీలేనకులేనః॥ ౫౦౦

తా॥ యెటుల బంగారము ఒరచుట ఖండించుట కొట్టుట కాల్పుట
 యిలాన్నింటితో పరిషేవబడుచున్నదో అటులనే ఉత్తమ పురుషుడు
 విద్యాచేత మంచి స్వభావముచేత కులముచేత అనుష్ఠానముచేత పరిషేం
 చ బడుచున్నాడు.

శ్లో॥ అమన్త్రాక్షరం నాస్తి నాస్తి మూలమ నౌషః॥

అయోగ్యః పురుషోవాస్తి యోజకస్తత్ర దుర్లభః॥ ౫౦౧

తా॥ మంత్రముకాని అక్షరమేలేదు అన్నిమంత్రములే అన్నియూలి
 కలుచుండులే అందరు మనుష్యులు యోగ్యులై ఐతే ఏటిని సమకూడుకా
 వాడు యరుదు.

శ్లో॥ పరోపదేశవేశాయాం శిష్టాస్సర్వే భవన్తివై॥

విస్తరన్తిహి శిష్టత్వం స్వగార్హేసముపస్థితే॥ ౫౦౨

తా॥ పొరుగువారికి యుపదేశించు కాలమున యందరు శిష్టులేయ
 గుచున్నారు. తమచే చేయ్యవలసినదై నేర్పడినప్పుడు తమ శిష్టత్వమును
 మరచుచున్నారుగదా.

శ్లో॥ అవివేకి భూషాలేనశ్యన్తి గణేశాం గుణైః॥

హావభావాః పురంధ్రీణాం భర్తరీ వనపుంసకే॥ ౫౦౩

తా॥ రాజు వివేకములేనివాడైనప్పుడు గుణవంతుని గుణములుక
 నపడవు ఎట్లనగా కుటుంబవంతురాలు తనవేడ్డుకలంతా భతకాయందు
 వలె నపుంసకుని యందు చూపించుచున్నది పుంస్త్యము లేని వాడుగాన
 ఎట్లు శేసినా ప్రయోజనము లేదని భావము.

శ్లో॥ నిస్సారస్య పదార్థస్య ప్రాయోణాడంబరో మహాః॥

నసుచర్తేష్వస్తాదృక్ యదృశాకాంశ్యే ప్రజాయతే॥ ౫౦౪

తా॥ బలహీన పదార్థమునకు తరుచుగా అడంబరము గొప్పది
 గానుండును కంచున యెంతఫ్ఫిని కలుగుచున్నదో అంత బంగారమందు
 ధ్వని కలగదుగదా.

శ్లో॥ గుణేశాం నిర్గుణానాం చదృశ్యతే మహాదలతరః॥

హరిః కంఠగత స్త్రీణాం నూపురాణిచ పాదయోః॥ ౫౦౫

తా॥ గుణవంతులకున్న గుణహీనులకున్న అధిక తారతమ్యము కనబడుతున్నది, ఏమనగా స్త్రీలయొక్క కంఠమున హరిము ప్రకాశించుచున్నది, అందుకావిన ప్రకాశించుచున్నది, (గుణమనగాచారము).

శ్లో॥ అగాధ హృదయాధూపాః కూపా ఇదనురాసదాః।

ఘటకాగణినో నోచేత్ కథలభ్యేత జీవనం॥ ౫౦౬

తా॥ కాసరాని హృదయముతో కూడిన రాజులు భావులవలె ఆ సాధ్యులు క్షిరయుండెడువారు గుణవంతులు కాని యెడల బ్రతుకును యెటుల పొందుదురు, ఎవ యథాము ఘటకాః కుండలు దారముతో కూడినవైనయెడల నీటనియెట్లు పొందగలవు.

శ్లో॥ స్త్రీణాంహిసాహచర్యాభవంతితాంసి ఛర్మసదృశాని।

మధురాపి హిమూర్ణయతే విషవిటపి సమాశ్రితా వన్తి॥ ౫౦౭

తా॥ స్త్రీలయొక్క సహవాసము చేత భర్తాకానివాని మనస్సు న్ను మగనిమనస్సువలె యగుచున్నది, మధుర్యమైన తీగయైనను విషవృక్షమును యాశ్రయించినయెడల మనుజుని మూర్ఛింపజేయుచున్నదిగదా

శ్లో॥ అధ్వాజరా మనుష్యాణామ మనధ్వావాజినాం జరా।

అమైధునం జరా స్త్రీణాం వస్త్రాణాం మాతపం జరా॥ ౫౦౮

తా॥ మనుజులకు దోవనడచుటచే వృద్ధాప్యము కలుగును గట్టలు కట్టివేయుటచే ముసలితనము గలుగును స్త్రీలకు సంభోగములేకుండటచే వృద్ధాప్యము కలుగును, వస్త్రములకు యెండచే పాతదవును.

శ్లో॥ ధర్మప్రసంగాదపినాచరన్తి పాపప్రయత్నేనసమాచరన్తి।

అశ్చర్యమేతద్ధిమనుష్యలోకే వృతంపరిత్యజ్యవిషంపిబన్తి ౫౦౯

తా॥ వ్యాసముతోనైనా ధర్మమును మనుజులచేయురొ ప్రయత్నముతో పాపమును చేయుచున్నారు మనుష్యలోకమందు ఇది అశ్చర్యముకదా అవృతమును విడిచి విషమును తాగుచున్నారే.

శ్లో॥ నీతిభూమిభుజాంసతిర్గుణవతాం ప్రారంగనానారతిః
 దంపత్యోశ్శశవోగృహస్యకవితాబుద్ధైఃప్రసావోగిరాం
 లావణ్యంవపుషశ్శ్రుతం సుమనసః శ్శాంతిర్దిజస్యత్కమా
 శక్తస్యద్రవిణం గృహాశ్రమవతాం శీలసతాంమండనం॥ ౫౧౦

తా॥ రాజులకు న్యాయము గుణవంతులకు అణకువ స్త్రీలకు లజ్జ
 దంపతులకు ఆసక్తి యింటికి విడ్డబు, బుద్ధికి పాండిత్యము మాటలకు ప్ర
 సన్నత శరీరమునకు నిగనిగ మెండుట విద్వాంసునికి విసికిడి బ్రాహ్మణు
 నికి ఇంద్రియనిగ్రహము బలవంతునికి ఓపు గృహస్థులకు ద్రవ్యము సత్పు
 రువులకు మంచినడవడిక అలంకారము.

శ్లో॥ కార్పణ్యేనయశః క్రుధాగుణవయః దంభేనస్యం యధా
 మర్యాదావ్యసనైఃఫలంచ విపదాన్ధైర్యం ప్రమాదైర్దిజః
 మైశ్వర్యేనకులంమదేన వినయోదుశ్చేష్టయా పౌరుషం
 దారిద్ర్యేణజనాదరః మమతయాచాత్త ప్రకాశోహతః॥ ౫౧౧

తా॥ కృపణతచేత కీర్తి, కోపముచేత గుణ సమూహము, దంబ
 ముచేత సత్యమున్ను, ఆకలిచేత మర్యాదయు, దుఃఖముల చేత ద్రవ్య
 ము, అపదచేత ధైర్యము, పొరపాటులచేత బ్రాహ్మణుడు కొండెము
 లుచెప్పటచేత కులము, మదముచేత వినయము, చెడ్డనడవడికచేత పరా
 క్రమము, దారిద్ర్యముచేత జనులాదరణ, మమకారముచేత నాత్మజ్ఞాన
 ము చెడి పోవుచున్నది.

శ్లో॥ స్త్రీదాం యానమర్థినామను గమోరాజ్ఞాం ప్రతాపస్సతాం
 సావస్థ్యం స్వల్పధనస్య సంహతిర సద్వృత్తేశ్చ వాగ్దంబరః
 సావచారస్య సదర్శనం పరిణతేర్విద్యా కులస్యైకతా
 ప్రజ్ఞా యాధనమున్నతే ర్నతితతిః శాస్తేర్వివేకో బలం॥ ౫౧౨

తా॥ స్త్రీలకు యావనము, యాచకుల కనుసరింపుతనము, రాజు
 లకుప్రతాపము. సత్పురువులకు స్థిరచిత్తము స్వల్పధనమునకు చేరియుం
 డుట, చెడ్డపనిని నోటి అడంబరము మంచి యాచారమునకు సాధువుల

పూజించుట. అలకువకు విద్య, కులమున శ్రేయత్యము, బుద్ధికి ధనము, గొప్పతనమునకు ప్రకాశము, ఇంద్రియనిగ్రహమునకు ఎవేకము బలం.

శ్లో॥ అప్రతిబుద్ధైశ్రోతరివక్తుర్వాక్యం ప్రయాతివై ఫల్యం।
నయనవిహీన భర్తరిలావణ్య మివేహఖిల్ల నాశితాం॥ ౫౧౩

తా॥ ఎనేవివాడు జ్ఞానహీనుడైనయడల (తెలుసుకొనని యెడల) చెప్పెడువానిమాట వ్యర్థమగుచున్నది. భర్తగడ్డివాడైనయడల కాటుక కడ్లుగలస్త్రీల సౌందర్యమేమిప్రయోజనమవును.

శ్లో॥ కాకఃపద్మ వనేరతిం నకురుతేహంసోనకూపోదకే।
మూర్ఖః పండితసంగమేనరమతే దాసోనసిహ్నసనే।
కుస్త్రీసజ్జన సంగమేనరమతేనీచం జనస్సేవతే।
యాచుస్య ప్రకృతిస్వభావజనితా కేనాపినత్యాజ్యతే॥ ౫౧౪

తా॥ కాక ఆకారసమూహమందు ఆసక్తిపడదు, హంస బావి నీటియందు, మూఁగుడు పండితులచేరికయందు, నేవకుడు సిహ్నసనము నందు, చెడుయాడది సత్పురుషులచేరికయందు ఆసక్తినిబొందదు యెవనికి యేదివాసనాజన్యమైన కార్యమో యెవనిచేతను నది విడిపించ సరి పడదు.

శ్లో॥ తూరశ్చ కృతవిద్యశ్చ రూపవత్యశ్చ యోషితః।
యత్రయత్ర గమిష్యన్తి తత్రతత్రకృతాదరాః।
కాచంతుణి కాంచనమేకసూత్రే ముగ్ధానిబద్ధన్తికిమత్రిభిత్రం।
విచారవాక్ పాణినిరేకసూత్రే శ్వానంయోవానం మఘవానమాహ॥

తా॥ మూఁగులు వకసూత్రమున గాజుపూసను బంగారమును చేర్చి కట్టుచున్నారనెడిది యేమిహాశ్చర్యము. బుద్ధి విచారముగలపాణిని

ఋషివక్తే నూత్రమందు కుక్కను యావన పురుషుని ఇంద్రునిచ్చి ప
రింటినాడుగదా.

శ్లో॥ అగస్త్య తుల్యశృణ్ముతాన్తి శోషణే

దంభోభితుల్య వటకాన్తి ఛేదనే

కారావళికానన వహ్నిరూపా

తపవభట్టా ఇతరే భటాశ్చ॥

౫౧౬

తా॥ నెయ్యి సముద్రమును శోషింపజేసుటయందు అగస్త్యము
నితో సమానులు పాలకాయలుఅనే కొండలు బేదించుటయందుఇంద్రు
నితో సమానులు కూరకాయలు అనే అడవికి కార్చిచ్చువంటివారు అట్టి
వారే భట్టాచార్యులగుచున్నారు ఇతరులు భటులగుచున్నారు.

శ్లో॥ ధన్యాగోకుల కన్యావయమిహమన్యా మహేజగతి

యాసాంనయన సరోజైవ్యజ్జనభూతో నిరంజనస్సాక్షాత్

తా॥ ఈజగత్తుయందు గోకులమందుబుట్టిన కన్యలను కృతార్థుల
గుగా మేముయెంచుచున్నాము. యేలనగా యే స్త్రీలయొక్క నేత్రము
లకు కాటుకవలెనవమాత్మ యేర్పడెనోఆకారణముచేతయని భావము.

శ్లో॥ వరంబాల్మేయృత్యుః నమ్రనరధనం యావనమిదం

వరంభార్య వేశ్యాన మనరవిసితా కులవధూః

వరంచేశత్యాగోన మనలవిపేకి ప్రభువురం

వరంచేహత్యాగోన మనరధమాగార మటనం॥

౫౧౭

తా॥ ద్రవ్యములక యావనముండుటకంటె బాల్మ్యమందె చచ్చుట
మేలు, అణగనిభార్యకంటె వేశ్యాస్త్రీమేలు, వివేకములేని ప్రభువుండు
పట్టణముకంటె ఆదేశము విడుచుటమేలు. అధమలయింటినిగురించి తి
రుగుటకంటె శరీరమునువిడుచుటమేలు.

శ్లో॥ గంధస్సవర్ణై ఛలమిత్తుదండే నాకారిపుష్పం ఖలుచన్దనేషు

విద్వాక్ ధనాధ్యోనతుదీర్ఘ జీవీ

ధాతుః పురాకోపిసబుద్ధిదో భూత్

౫౧౮

తా॥ బంగారమున వాసనకలుగునటుల చెరుకున ఫలము జందన
పు వృక్షమున పుష్పము విద్వాంసుడు ధనవంతుడు అగునటుల. (బ్రహ్మకు
యిట్టిబుద్ధికలగజేసెడు దీర్ఘజీవి మునుపు ఒకడున్ను తేకపోయెగదా.

శ్లో॥ పరైశ్చిద్రోక్తా గుణాయస్య నిర్గుణోపి గుణేభవేత్ |

ఇంద్రోపి లఘుతాయాతి స్వయంప్రఖ్యాతైర్గుణైః॥ ౫౨౦

తా॥ యెవనియొక్కగుణములు యితరులచే చెప్పబడునో వాడు
గుణహీనుడైనను గుణవంతుడే యగును తనవల్ల ప్రకటింపబడిన గుణము
లచే నిర్దుడుగుగా చులకనగును.

శ్లో॥ త్రోణీశా శ్రయిణో పరోపకరణా భావాదవాప్తశ్రయాం |

కార్మణ్యాత్సద్ధియా మనఃస్వయంతో యూనాంప్రవాసాశ్రయాత్ |

జ్ఞాత్యాశౌంజగదీశభక్తివిరహాదాయుర్వృధా గచ్ఛతీ |

త్యేవంకాంస్య సముద్భవః ప్రతిదీనం నాదోవదత్యుచ్చక్తే॥ ౫౨౧

తా॥ రాజునాశ్రయించిన వారికి పరోపకారము లేనందువలన
సంపద గలవారికి లోభమువలన బుద్ధిశాలులకు చదవనందువలన యా
వనవంతులకు పరదేశవాసమువలన తెలుసుకొనుచున్నవారికి పరమా
స్వయందు భక్తిలేనందువలన అయుగ్ధాయము వ్యర్థముగా పోవుచున్న
దని కంచునపుట్టిన శబ్దము గట్టిగా చెప్పచున్నదిగదా.

శ్లో॥ స్యాదత్యస్త నిరక్షరః పీతిపతిః శ్రీకారమాత్రాశ్రయాత్ |

మంత్రితత్కాధితాధః లేఖనపరః తేజ్నేవకోణాయనే |

అధ్యతాతదగారమే భజతే విద్వాంస్తుతం యాచనే |

యావాన్యస్య గిరాసమం పరిచయస్తావాక్ ఏనూ ర్శ్రయః॥

తా॥ రాజుశ్రీలనెడువర్ణమునుమాత్ర మాశ్రయించుటవలన నిర
క్షరకుషీయగుచున్నాడు మంత్రియో అనిరక్షరకుషీయైన రాజుచేప్ప
బడినదానిని వ్రాయును వానికిబంటుయై పుట్టుచున్నాడు. చదివెడువాడు
ఆరాజునే సేవింపుచున్నాడు విద్వాంసుడు వానినేయాచించుచున్నాడు

యెవనియొక్క మాటకు సమం యెంత పరిచయమొ అంత చావుగా సంపదలుండును.

శ్లో॥ గురురేకః కవిరేకః సదసిమఘానః కలాధరోష్ఠ్యేకః।

అన్భుతమిత్ర సభాయాం గురవః కవయః కలాధరాస్సర్వే॥౨౩

తా॥ ఇంద్రునిసభలో గురువువకడె కవియునొకడే, కలావంతుడొకడె, యీసభలో, అందరుగురువులే, అందరుకవులే అందరు కలాధరులే, యేమిహాశ్చర్యము. అనగా. యింద్రసభలో బృహస్పతి, శుక్రతుడు, చంద్రుడని. యిక్కడ గొప్పవారని కవులని కలావంతులుగాని విద్యావంతులుగానియర్థము.

శ్లో॥ కమలే కమలాశైలే హరస్యైలే హిమాలయే।

క్షీరాబ్ధావ హరిశ్యేలే మన్యేమతః॥ శంకయా॥ ౨౪

తా॥ లక్ష్మీ జలమందుగాని తామర పువ్వుమందు గాని పవ్వళించుచున్నది. పరమశివుడు హిమవద్ధిరియందు క్షీరాబ్ధియందుపల్లువు ఇటుల వీరుకొండలో నీటిలోశయింపడ మెందుకనగా నల్లులబాధచే స్థలములయందు వసించుచున్నారని తలచెదను.

శ్లో॥ అతిపరిచయాదవజ్ఞ తా సంకతః॥ నాదనాదరోభవతి।

మలయెభిల్ల పురంధ్రీ చందనతరుకావ్య మింధనంకురులే॥ ౨౫

తా॥ అధికసంపరకమువల్ల అవమానము యెల్లప్పుడు పోవుటవలన ఆదరణలేకపోవుట కలుగు చున్నది యెట్లన మలయ పర్వతమందు చెంచుస్త్రీ చందనపుకట్టెను పొయ్యికికట్టెలుగా చేయుచున్నది.

శ్లో॥ పౌలస్త్యకథమస్య దారహరణే దోషం. విజ్ఞానవాక్।

అత్రైశ్వరీ యుగిష్ఠిరేణ రమతాజ్ఞాతోన దోషోనుకిం।

రామేణాపివనే హేమహరిణస్యా సంభవోలక్షితః।

ప్రత్యానన్నవిప త్రిమాధమనసాం ప్రాయోమతిఃక్షీయతే॥౨౬

తా॥ రావణాసురుడు అన్యస్త్రీని కొనిపోవుటయందు దోషమును తెలుసుకొనక పోయెను, పాచికలచేనామ ధర్మరాజు జూదమాడు

ట దోషముని యేల తెలుసుకొనలేదు. రాముడు బంగారపుజీంకకలగదని యేలకనిపెట్టలేదు. గనుక ఆపదనమిపించుటచే మోహమును జెందిన మనస్సుగల వారికి తరుచుగా బుద్ధిచెడిపోవుచున్నది.

శ్లో॥ దౌర్జన్యస్త్వపతిర్విసశ్యత యతిస్సంగా త్స్వతో లాలనా
ద్విప్రోఽనధ్యయనాత్ కలంకుతనయాచ్ఛీలం భిలోపాననాత్ ।
హీన్యద్యాదనవేక్షణౌద పిక్వప్సిస్సేహాశిప్రవాసాశ్రయాత్
మైత్రిచాప్రణయాత్ సమృద్ధిరనయాత్ర్యాగాత్ ప్రమాదాద్ధనం॥
తా॥ దుర్జన్మియలోచనచే రాబున్న సంపర్కము వలన, స

న్యాశిన్ని, బుజ్జగించుటవలన, బిడ్డ, చదవనందువలన బ్రాహ్మణుడున్న, దుష్టతనయునివలన వంశమున్న దుర్మార్గులను కొలుచుటచే, మంచినడ వడికయున్న, కల్లు త్రాగుటవలన, లబ్ధయున్న, చూడకున్నందున మై రుక్తు, పొరుగుగారి నసించుటవలన స్నేహమున్న కలహించుట వలన మిత్రభావము న్యాయము లేనందువలన సంపదన్న యివివలన పొరపా టువలన ధనమున్న, చెడిపోవును.

శ్లో॥ లోభశ్చేదగుణేనసిం పితన తానుద్యస్తసిం పాతకైః
సత్యంచేత్రపసాచకిం శుచిమనోయద్యస్తీ తీర్థేనసిం॥
సౌజన్యంయదిసిం భద్రైః సుమహిమానైర్యద్యస్తీ కిమ్మండనైః
సద్విద్యానయదిసిం ధనైరపయశోయద్యస్తీకిం మృత్యునా॥ ౫౨౮

తా॥ కృపణతయున్నయెడల వేరచేడుగుణముచేత నేమిప్రయోజనం, కొండెము చెప్పటయున్నయెడల వేరేపాపములచేతనేమి, సత్యమున్నయెడల, తపస్సుచేతనేమి, మంచిమనస్సున్నయెడల సీధాఁటనము చేతనేమి, మంచితనమున్నయెడల పనివారిచేతనేమి మాహాత్మ్యమున్నయెడల, అలంకారములచేతనేమి, మంచివిద్యయున్నయెడల ధనములచేతనేమి, అపయశస్సున్నయెడల, మృత్యువుచేత నేమిప్రయోజనము.

శ్లో॥ శశిదివస ధూసరోగళిత యావనాశామిని
సరోవిగతవాదిబల మఖశనతరం సావ్యతే ।

ప్రభునైన పరాయణస్వతంత్ర దుఃఖత స్వజ్ఞవో

స్వపాక్షణగతః ఖలోమనసి సప్తశల్కానిమే ||

౫౨౯

తా|| దినములచే తగ్గి మానపోయిన చంద్రుడు, యావనము పోయిన భార్య. తామరతగ్గిపోయిన గుంట, చదువులేని ముఖము, ధనమం దాశగల ప్రభువుయెల్లప్పుడు దరిద్రుడైన సత్పురుషుని, రాజసభా ప్రవేశకుడైన దుష్టుడు యివిమనస్సుకు ౭ శల్కములు.

శ్లో|| పతంగపాకసమయే పతంగసమవిక్రమాః |

పతంగస్యోదయేచేరుః పతంగా ఇవవానరాః |

౫౩౦

తా|| పతంగమనే వడ్లు పండు సమయమున గరుడ పరాక్రమము గల కోతులు సూర్యోదయ కాలమున మిడతలవలె సంచరించినవి.

శ్లో|| శీలభారవతీకాంతా పుష్పభారవతీలతా |

అర్ధభారవతీవాణీ భజతేకామపిత్రియం ||

౫౩౧

తా|| మంచి స్వభావమును మోసుకున్న స్త్రీ, పుష్ప భారముతో కూడినతీగ, అర్ధపుష్పితోకూడిన వాక్కున్న యెదోవక శోభను పొందుచున్నది.

శ్లో|| తాంబూలస్య గుణాస్సన్తి శతశోధ సహస్రశః |

ఏకోపిచమహా శోషఃస్య రానాద్విసజన్తం ||

౪౩౨

తా|| తాంబూలమునకు సూరువేలుగా గుణములున్నవి, ఏతెవక గొప్పదోషమున్నది ఏదియనగా దేనిని యివ్వడముతోనే యింటకి అంపి చడమవుతున్నదో అదిగొప్పదోషమని భావము.

శ్లో|| భూపఃకూప ఇవాభాతినషజ్జన సుఖావహః |

దదాతిగుణసంబంధాత్ యథాపాత్రానురూపతః ||

౫౩౩

తా|| రాజు భావివలె సమస్కరించెడువారికి సుఖమును కలగజేసె యువాడుగా ప్రకాశించుచున్నాడు, కూపావర్ధండు ముఖగువారికి సుఖ కరముకాదనిభావము గుణసంబంధమువలన పాత్రగుతగినట్లు సుఖమును యిచ్చుచున్నది.

శ్లో॥ అంభందరిద్రిణ మపిప్రియ యావిహీనం

వీత్యేశ్వరోవదతి యాచవరం స్వమేకం

నేత్రేన నాపివసునో వసితాం సవత్రే

ఛత్రాభిరామ సుతదర్శన మిత్యువాచ ॥

౫౩౪

తా॥ ఒకగుడ్డివాడును దర్శిండును భార్య విహీనుడగువానిని
జూచి శివుడువకవరమును కోరమనిచెప్ప, కండ్లను ద్రవ్యమును భార్యను
కోరక నతడు ఏకఛత్రాధిపత్యముతో కూడన కుమారుని నేనుచూడవల
యునని కోరెను.

శ్లో॥ ఉపభోక్తుం నజానానిశ్రియం ప్రాప్యాపిమానవః

అకంఠజలమగ్నోపి త్వలిహత్యేవ జిహ్వయా॥

౫౩౫

తా॥ సంపదపొందినప్పటికిన్ని, అంభవించడమునకు తెలుసుకొ
నడు యెట్లనగా, కుక్క-గొంతు లోతునీటిని ముణిగియున్నను నాలికచే
నాకునేగాను నోటినిండా తాగనట్లు అని భావము.

శ్లో॥ అబలాయత్ర ప్రబలా శిశురవనీశో నిరక్షణీ మస్త్రీ

నహీనహీతత్ర ధనాశాజీవిత ఆశావిదులభా భవతి॥

౫౩౬

తా॥ యెచ్చట స్త్రీ ప్రబలవంతురాలుగాను పశివాడు రాజుగా
ను నిరక్షరకుక్షియైనివాడు మంత్రిగాను వున్నతో, అక్కడఁ ద్రవ్యాశలేదు
బ్రతుకు యందాశయున్న లేదు.

శ్లో॥ అయశ్చణకచర్వణం ఘణేఘటామణేః

కవణంకరేణ గిరితోలనంజలనిధేః పదాలంఘనం

ప్రసుప్తహరిబోధనం నిశితఖడ్గ సంస్పృశణం

కదాచిదఖిలంభవెన్నచ శతార్థన స్యాజ్జనం॥

౫౩౭

తా॥ ఇనుపతనగలు నవలట, సర్పశిరస్సున ముణిసిలాగుట చేతితో
కొండను ఆడిందుట కాలితో సముద్రమును దాటుట నిద్రచూయ్యెడు ని
ద్రామును లేపుట తీక్షణముగకత్తిని త్రాకుట యివియన్నియొప్పుడైనను సం
భవించునుగాని దక్షునినుండి ధన సంపాదన మాత్రం కాక భావము.

శ్లో॥ సద్వస్య రత్నేకృపణస్య విత్తైసత్యాః కుచైకేసరిణశ్చకేళే।

మానోన్నతానాం శరణాగతేచ మృతౌభవేదస్య కరప్రచారః॥

తా॥ సర్పముయొక్క రత్నమందు కృపణుని ద్రవ్యమందు పతివ్రత
స్తవమందు సేన్యాము యొక్క వెంట్రుకలయందు మానవంతుల యొక్క
శరణాగతియందు ఇతరులచేయి ప్రసరించడము మరణ విషయము ననే
యేర్పడును.

శ్లో॥ శ్లోకిస్తుశ్లోకితాం యాతీయత్రకేష్టస్తి సాధవః।

లకారోలుప్యతే తత్రయత్రకేష్టస్త్రిసాధవః॥ ౫౩౯

తా॥ యెచ్చట సాధు వృత్తాంత ముంటున్నచో అక్కడ శ్లోకము
కీర్తి యులేముగా నుండును, సాధువులు లేనిచోట శ్లోకమందు లకార
ములో వించిపోవును శ్లోకముగా నుండును.

శ్లో॥ అర్థాదేవాన్నచస్యన్తి తపఃకుర్వన్తి రోగిణః।

సిద్ధానాధనమిచ్చన్తి వద్ధానారీ పతివ్రతా॥ ౫౪౦

తా॥ భిక్షు లైనవారు దేవతలను నమస్కరించుచున్నారు రోగ
వంతులు తపస్సును చేయుచున్నారు ధనములేనివారు ధనము నిచ్చయిం
చుచున్నారు స్త్రీముసలిదైనయెడల పతివ్రతయగును.

శ్లో॥ కస్యాపికోప్యతిశయోస్తి సతేనలోకే

భ్యాతిప్రయాతి నహిసర్వవిదస్తు సర్వే।

కింకేతకీ ఫలతికిం పసనస్సత్రువః

కింనాగవల్ల్య పిజేత్రుష ఫలైరుపేతా॥ ౫౪౧

తా॥ లోకమందు యెవనికో యెదోవక అతిశయమువచ్చుచున్నది
వానిచేతవాడు భ్యాసిని పొందుచున్నాడు, అందరు అన్ని అతిశయముల
నుపొందరు. ముగిలెచ్చెట్లు ఫలించుచున్నదా తమలపాకుతీగ పసనచెట్టు
త్రుప్పించుచున్నదా ఏమిలేదు గనుక అందరికి అన్నిరావు.

శ్లో॥ ననాన్తాసానందా హసితవదనా భూద్భగినికా

కృతార్థాణాచశ్వశ్రూః కుపితదృశిపతౌ మయినథి।

సచేమచ్చైర్చుత్తే కరినవచనై స్తస్మి సకలాః

కరివ్యన్తిప్రాచ్యోవసన రహితాస్తాండవవిధిం॥ ౫౪౨

తా॥ ఒక స్త్రీ చెలికత్తెను చూచి తన అత్తగారింటి కష్టమును గెప్పుచున్నది నాభర్త కండ్లెఱచేసుకొన్న యడల వదినగారు అనందముతో కూడియుండును ఆడబిడ్డమందహాసముతోనుండును అత్తగారు, బోధించినది సెరవేరినదని కృతార్థురాలవును కరినపుమాటలచేత ఘట్టిగాయరచినయడల అందరును వస్త్రహీనులై య్యో నటనమును చెయ్యగలరు.

శ్లో॥ సకేశేషు స్నేహా నచకుచత్యేచందవరసః

సవావీటివక్త్రై నచనయసయో రంజనకథా॥

సచాల్యోప్యాకల్యో సచసువసనంవైవకుసుమం

స్మృషాత్సంపాచానాం ఫలమధనగేహేషు సుదృశాం॥ ౫౪౩

తా॥ పై స్త్రీవృత్తాంతమె వెంట్రుకలకు చమరులేదు ప్రసములకు చందనమెన్నడు లేదు. నోటికి విడములేదు కంటికి బాటికసంగలేలేదు ఇంచుకంతయైన అలంకారములేదు మంచిచీరరేలేదు పుష్పములేదు. దరిద్రులయింట స్త్రీలకు కోడలితనము జన్మాంతర పాపములకు ఫలము.

శ్లో॥ అనయాతానైకజనః పరపురుషైరుహ్యతేన్య నిజచేహః॥

అధికారస్థః పురుషఃశవ ఇవసశృణోతి వీక్షతేకుమరిః॥ ౫౪౪

తా॥ అనేకజనము కూడవచ్చుచున్నది వీనియొక్క శరీరము ఇతర పురుషులచేత మోసుకొనిపోబడుచున్నది. అధికారముతో కూడిన పురుషుడు శవమువలె వినడు చూడడు.

శ్లో॥ జామాతాజరరం జాయాజాతవేదాజలాశయః॥

పూరితావైవపూర్యవై జకారాః పంచదుర్భరాః॥ ౫౪౫

తా॥ అల్లుడు జతరాగ్నిధార్య అగ్ని సముద్రము యీ ౫ జకారములు అదిగాగల పేలతో కూడిన కస్తువులు నిండిన వై నను నిండనే నిండవు.

శ్లో॥ జననిజన్మభూమి శృణోహ్నవీచ జనాదనః॥

జనకః పశ్యమస్తైచజకారాః పంచదులభాః॥ ౫౪౬

తా॥ తల్లి. పుట్టినచోటు గంగానదీ మహావిష్ణువు తండ్రి యీ ౫ జకారములు చిక్కుటయ్యెను.

శ్లో॥ సదావక్ర స్సదాక్షరః స్వస్మైపూజామపేక్షతే!

కన్యారాశిగతోనిత్యం జామాతాదశమోగ్రహః॥ ౫౪౭

తా॥ అల్లుడనేడువాడు పదియవగ్రహము. ఆతొమ్మిదిగ్రహముల కంటె యీ అల్లుడనేడు గ్రహము. యెప్పుడు ఐక్రమైనదే. యెప్పుడు క్రూరమైనదే తనకెయెప్పుడు పూజనపేక్షించుచున్నాడు యీగ్రహము కన్యారాశిలోనే వుండును గనుక యితనుపదియవగ్రహము.

శ్లో॥ సులభంవస్తు సర్వస్యనయాత్యై దరణీయతాం!

స్వదారపరిహారేణపరదారార్థినోజనాః॥ ౫౪౮

తా॥ అందరికి పదార్థము సులభమైనయెడల అదరించతగినది కాదు. తనభార్యను సహవారించి అన్యస్త్రీలను జనులకోరుచున్నారు గదా.

ర మ్భా తు క స ం వా ద ః.

రమ్భావాచ ॥ మార్గేమార్గే సూతనం చూత ఖండం

ఖండేఖండే కోకిలనాం విరావః।

రావేరావే మానసి మానభంగో

భంగే భంగే మన్మథః పంచదాళః॥ ౧

తా॥ శృంగార రసప్రధానముగా రంభ చెప్పచున్నది. ఒకొక్క తో తోవయందున్న సూతనమైన తియ్యమామిడి తోవున్నది. ఒకొక్క తో పులో కోకిలయొక్క ధ్వనికలుగుచున్నది. ఒకొక్క ధ్వనిలోనున్న స్త్రీలయొక్క గర్వము బోవడమున్నది. ఒకొక్క గర్వ భంగమునందున్న ౫ దాళములతో కూడిన మన్మథుడు ప్రకాశించు చున్నాడు.

శుక॥ మాన్యేమాన్యేజాయతేసాధుసంగఃసంగేసంగేత్రాయతేకృష్ణకీర్తిః

కీర్తాకీర్తనస్తదాకారవృత్తిఃవృత్తైవృత్తైసచ్చిదానందభాసః॥ ౧

తా॥ వేదాంత రీతిగా శుక ఛాస్విని చెప్పుచున్నారు. ఒకొక శ్రో

వలో సాధుసంబంధము కలుగుచున్నది. ఆయా సాధుసంగమున కృష్ణవైభవము వినబడుచున్నది. ఆయా కృష్ణగుణ శ్రవణమందున్న మాకు ఆ కృష్ణాకారము ఎడటయున్నట్లుగుచున్నది. అట్లుండు రీతిరీతిన బ్రహ్మసందము ప్రకాశించుచున్నది.

శు॥ కీర్థేకీర్థే నిర్మలంబ్రహ్మబృన్దం బృన్దేబృన్దే తత్పవిత్రానువాదః॥

వాదేవాదేజాయతేతత్త్వబోధఃబోధేబోధేభాసతేరామచంద్రః॥ ౩

తా॥ శుకలుచెప్పుచున్నారు. ఒకొక పుణ్యక్షేత్రమందు నిర్మలమైన బ్రాహ్మణసమూహమున్నది. ఒకొక సమూహమున బ్రహ్మధ్యాన ప్రవచనమున్నది. ఒకొక ప్రవచనమునందు యధార్థము స్ఫురించుచున్నది. ఒకొక స్ఫురణమునందున్న పర బ్రహ్మయగు రామచంద్రుడు కానబడుచున్నాడు.

రం॥ గేహేగేహేజంగమా హేమవల్లీ

వల్ల్యాం వల్ల్యాం పార్వణంచంద్రబింబః॥

బింబేబింబేదృశ్యతే సీనయగ్గం

యగ్గేయగ్గే పంచబాణ ప్రచారః॥

౪

తా॥ ఒకొక యింటిన చంచలమైన బంగారపుతేగయంటున్నది.

(అనగా స్త్రీ) ఒకొక తీగెన పూర్ణ చంద్ర బింబముంటున్నది. ఒకొక బింబమున మత్స్యముల జతవుంటున్నది. ఒకొక జతలో మన్మథబాణ ప్రచారముంటున్నది. అనగా చూపువల్ల మోహము కలుగునని భా.

శు॥ స్థానేస్థానేదృశ్యతేరత్నవేదీవేద్యాంవేద్యాంసద్ధగంధగ్ధగోష్ఠీ॥

గోష్ఠ్యాంగోష్ఠ్యాంకిన్దురద్వంద్వగీతంగీతేగీతేగీత్యతేరామచంద్రః॥ ౫

తా॥ ఒకొక స్థానమున రత్నఖచితమైన అరుగుకనబడుచున్నది

ఒకొక అరుగు సిద్ధ గంధర్వుల సమూహమున్నది. ఒకొక సమూ

హమున కిన్నగుల గీతమున్నది. ఒక్కొక్క గీతమున రామచంద్రుడు కొని యాడబడుచు న్నాడు. అనగా హృదయము అగును అందున సర్వశాస్త్రాభిముఖత గంభీర్యగోష్ఠి అసమానములతో కర్మజ్ఞానమనె క్షిప్రద్వంద్వ గీతము యీరెంటియందు ప్రకాశించెడువాడు రామచూర్తియనిభావ.

౦౦|| పిన్దస్త్రచందనచర్చితాంగి విలోలనేత్రా తరుణీసుఖీలా|

నాలింగితా ప్రేమభరేణ యేనవృధాగతంతస్య సరస్వజీవితం|| ౬

తా|| బలిశినస్తనములతోకూడి చందనము పూసుకున్న శరీరము తోకూడి చంచల నేత్రముగలిగి యావనవంతురాల్తై మంచినడవడికతో కూడిన స్త్రీ అశతోకూడిన యెవనిచేత ఆలింగనము చేసుకొనబడలేదో అట్టి మనుష్యునియొక్క బ్రతుకు వ్యర్థము.

శుక|| అచింత్యరూపో ఘగవాన్ నిరంజనో

విశ్వంభరో జ్ఞానమయ శ్చిదాత్మా |

విశోధితో యేనహృదిక్షిణం నో

వృధాగతం తస్య సరస్వ జీవితం||

౭

తా|| తలచుటకు వల్లలేని స్వరూపముతో కూడి హేయగుణములు లేక జగత్తులన్నిటిని వహించుకొన్న జ్ఞానస్వరూపియైన పరమాత్మయే వనియొక్క హృదయమునందు ఊణకాలమైనా ధ్యానింపబడలేదో అట్టి వాని బ్రతుకు వ్యర్థము.

౦౦|| కామాతురా పూణశశాంక వక్త్రా

బింబాధరా కోమల నాలగౌరా|

నాందోభితాశ్చే హృదయేభుజాభ్యాం

వృధాగతం తస్య సరస్వజీవితం||

౮

తా|| సంభోగమందాశ గలిగి చంద్ర బింబముతే సమానమైన ముఖముతేగూడి దొండపండుతే సమానమైన పెదవులతే గూడి తామరతూండ్లవలె వణము గలిగిన స్త్రీ యెవనియొక్క హృదయము ఎనుండి రమించలేదో అట్టివాని బ్రతుకు వ్యర్థము.

శుక॥ చతుర్భుజశ్చక్రధరో గదాయుధః

పితౄణాంః కౌస్తుభమాల యాలసక

ధ్యానేద్యతోయేన సబోధకాలే

వృధాగతంతస్య నరస్య జీవితం॥

౯

తా॥ చతుర్భుజుడై చక్రమునుధరించినవాడై గదాపీతాంబరవన
మాలికలతోకూడి ప్రకాశించుచున్న పరమాత్మ ధ్యానకాలమందు యె
వనిచేత నాకర్షింప బడలేదో నట్టివానియొక్కబ్రతుకు వ్యర్థము.

రం॥ విచిత్రచేషానవయావనా ధ్యావంగ కర్పూరసువాసీదేహః

నాలింగితాయేనదృఢంఘజాభ్యాం వృధాగతం తస్యనరస్యజీవితం॥

తా॥ విచిత్రమై యలంకారముతోగూడి సూతనమైన యావనవం
తురాలై లవంగ కర్పూర వాసఃతో గూపినస్త్రీ నెవనిచేత దృఢము
గా నాలింగనము చేసుకోబడలేదో వానియొక్కజీవము వ్యర్థము.

శుక॥ నారాయణః పంకజలోచనః ప్రభుః

కేయూరవానకండల మండితాననః॥

భక్త్యాసుతోయేన సమాధితోవో

వృధాగతం తస్య నరస్య జీవితం॥

౧౧

తా॥ తామరసనేతుడున్ను సర్వవ్యాపియు కేయూరకుండలము
లచే ప్రకాశించెడు ముఖముతోగూడిన నారాయణుడు యెవనిచే ధ్యా
నింపబడదో అట్టివాని జీవము వ్యర్థము.

రం॥ ప్రియంబదాచంపక హేమవత్సా హారావళీమండితనాభిదేశాః

సంభోగశీలారమితానయేనవృధాగతంతస్యనరస్యజీవితం॥౧౨

తా॥ ప్రియముగ మాటలాడుచున్నదిన్ని బంగారపువన్నెగలదిన్ని
హారాదులచే ప్రకాశించే నాభిప్రదేశముతో గూడిన సంభోగమందు
ప్రియముగలస్త్రీ యెవనిచే రమింపబడలేదో అట్టివానిజన్మమువ్యర్థము.

శుక॥ శ్రీవత్సలక్ష్యాతిత హృత్ప్రదేశస్తాత్యుద్వజశ్శార్దధరఃపరాత్మా
నసేవితోయేనవృజన్మనాపి వృధాగతంతస్యనరస్య జీవితం॥ ౧౩

తా॥ శ్రీవత్సరునెడు మచ్చచే గురుతేర్పడిన హృదయ ప్రదేశము
తోగూడి గరుడవాహనముతో కూడినశాశకమును ధరించినపరమాత్మ
యేమనుజునచేత సేవింపబడలేదో వానిజీవమువృద్ధము.

రం॥ చలతగ్రుటీనూపురమంజుఘామానాసాగ్రముక్తానయినాభిరామా
నసేవితాయేన ఘంజంగవెణీవృధా॥ ౧౪

తా॥ కదలుతున్న నడుము అందెఱు యొక్క మనోహరమైనశబ్ద
ముతోకూడినదిన్న ముక్కుకొనను బులాకిముత్యముచే కంటకి మనోహ
రమైనదిన్ని శేషుడివంటి జడతోకూడిన స్త్రీ యెవనిచే పొందబడలేదో
వానిజీవము వృద్ధము.

శుక॥ విత్వంధరోజ్ఞానమయః పరేశోజగన్తయోనన్త గుణప్రకాశః
నారాధితోనాపి ధృతోనయోగేవృధా॥ ౧౫

తా॥ లోకమును ధరించుచున్న జ్ఞాన మయయైన జగత్స్వరూపి
యై ఆనన్తగుణములచే ప్రకాశించెడు పరమాత్మ, యెవనిచే యొగ
మందు ధరింపబడలేదో వానిబ్రతుకు వృద్ధము.

రమ్మ॥ తాంబూలరాగైః కుసుమప్రకమైః
సుగంధతైలేనచ వాసితాయాః
నోషర్దితా యేనకుచౌనిశాయాంకృధా
గతంతస్య నరస్య జీవితం॥ ౧౬

తా॥ తాంబూలముయొక్క యెఱుపులచేతను పుష్పములచేత సు
గంధతైలముచేత పరిమళించెడు స్త్రీయొక్కస్తనములు రాత్రిన యెవ
నిచే పీడింపబడలేదో వానిజీవమువృద్ధము.

శుక॥ బ్రహ్మాదిదేవోఽభిలిష్యదేవో మోక్షప్రదోతీతగుణఃప్రశాన్తః
ధృతోనయోగేన హృదిస్వకీయేవృధా॥ ౧౭

తా॥ బ్రహ్మదులలో ప్రకాశించెడివాడై సర్వప్రపంచమునకుప్రధా
నుడై, మోక్షమును యిచ్చెత్తి వాడైఃగుణుడై శామాదులలేనవాడైన

పరమాత్మ యెవనిచే, హృదయమందు యోగాభ్యాసకాలమున ధరింప
బడలేదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

రమ్మ॥ కస్తూరికా కుంకుమ చందనైశ్చ సుదర్శితాయాః

గురుధూపితాంబరాః ఉరస్థలేనోరురితానిశాయాంవృధాః ౧౨

తా॥ ఎవనియొక్క వత్సస్థలమున కస్తూరికుంకుమచందనాదులచే
ప్రకాశించెడుదిన్ని అగరుధూప పరిమళముతో కూడిన చీరెగట్టినస్త్రీ
పొద్దాడలేదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

శుక॥ ఆనందరూపానిజబోధరూపా దివ్యస్వరూపాబహునామరూపాః

తతస్సమాధౌ కలితోనయేనవృధాః ౧౩

తా॥ ఆనందస్వరూపుడై జ్ఞానముచే తెలియబడువాడై దివ్యరూ
పముతో కూడినవాడై అనేక నామ రూపములతో కూడిన పరమా
త్మ యెవనిచే భ్యాస కాలమున ఆకర్షింప బడలేదో వాని జన్మము
వ్యర్థము.

రమ్మ॥ కరోరపీఠస్తనభారన మ్రాసుమధ్యమా చంచలఖంజనాత్మ

హేమస్తకాలే రమితానయేన వృధాః

తా॥ కరోరమై బలిశిన స్తనభారముచేత వంగినదిన్ని సన్ననడు
ముతో కూడినదిన్ని తిప్పుడున్న కాటుక కన్నులుగలస్త్రీ యెవనిచే చలి
కాలమున రవింపబడలేదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

శుక॥ తపోమయోజ్ఞాన మయోవిజన్తా విద్యామయోయోగమయః

పరాత్మా చిత్రే ధృతోనో తపసిస్థితేన వృధాః ౧౪

తా॥ తపస్సవరూపియై జ్ఞానస్వరూపియై విద్యామయై యో
గమయై జననమరణములులేని పరమాత్మ యెవనిచే మనస్సున ధరిం
పబడలేదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

రం॥ సులక్షణౌ మానవతిగుణౌభ్యా ప్రసన్నకర్తౌ వృదుభాషిణీయా

నోదుంబితాయేన సునాభిచేతే వృధాః ౧౫

తా॥ మందీక్షణములతో కూడి మానవంతురాలై మంచి గుణ

వంతురాలై చల్లగామాటలాడు మంచి స్త్రీ యెవనిచే ముద్దిమకొనబడలేదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

శుక॥ పత్న్యాజీవాతం సర్వసుఖంవిసర్వరం దుఃఖఃప్రపంచం కామిభోగ సేవితం । ఏవంవిదిత్వా సద్భవోహియోగోవృధా॥ ౨౩

తా॥ భార్యవల్ల యేర్పడునది సంభోగముచే నేర్పడునదిసర్వసుఖ మున్ను నశించునదియు దుఃఖమును కలగ జేసెడునదియు నపును. అని తెలిసి యోగము యెవనిచే ధరింపబడలేదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

రం॥ విశ్వావేణీ నయనాభిరామా కందర్పసంపూర్ణనిధానశూరా భుక్తానయేనై వ వసస్తకాలేవృధా॥ ౨౪

తా॥ విస్తారమైన జడగలదియై కంటిమినుోహరమైన న్నధవ్యాపారమందు బహుసమధుకారాలైన స్త్రీ యెవనిచే వసస్తకాలమందు అనుభవించబడలేదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

శుక॥ మాయాకరండి సంకస్యహండి తపోవిఖండి సుకృతస్యభండి సృణాంవిఖండి చిరసేవితాచె ద్ద్యృధా॥ ౨౫

తా॥ మాయాకుభారిణివంటిదిన్ని సరకమునకు అండా అనేపాత్ర వంటిదిన్ని. తపస్సును ఖండించెడుదిన్ని పుణ్యము పాడుచేయునదియై మనుజులను చెరిపెడు స్త్రీ యెవనిచే బహుకాలము కొలవబడినయడల వానిజన్మమువ్యర్థము.

రం॥ సమస్త శృంగార వినోదశీలాలీలావతీకోకిల కంఠనాళా

విలాసితానో నవయావనేన వృధా॥ ౨౬

తా॥ సర్వశృంగార రసములతో కూడి వేడుక స్వభావము గల దిన్ని ఆటపాటలతోకూడినదిన్ని కోకిలవలెకంఠనాళముతో కూడిన స్త్రీ యేనూతనప్రాయముగల పురుషునిచేత వేడుకగా క్రిడంపబడలేదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

శుక॥ సమాధిహస్త్రీజనమోహయస్త్రీ ధర్మేకుమస్త్రీకపటస్యతరతీ సతకామకాహంప్రీ కలితాచయేన వృధా॥ ౨౭

తపస్సును నాశనము చేయునదియు జనులను మోహింప జేయు నదియు ధర్మముందు కుస్థిత మున్నమువంటిదిన్ని కడట తంత్రముతో కూడినదిన్ని సత్య-మ-ముల చెరువునదియైన స్త్రీ యెవనిచే పొందబడి నచో వానిజన్మమువ్యర్థము.

౨౦॥ బిల్వస్తనీకోమలితా సుశీలా సుంగంధకుంతాలలితాచగౌరా |

నాశ్లేషితాయేనచ కంఠచేశేవృధా॥

౨౧

తా॥ బిల్వఫలము వంటిస్తనములతోకూడి మెత్తని శరీరము గల మంచినడవడికగల పరిమళవిశేషముతోకూడి బంగారపు రంగుగలమనో హరమైన స్త్రీ యెవనికంఠ దేశమందు ఆలింగింప బడలేదో వాని జన్మము వ్యర్థము.

శుక॥ చిన్తావృధాదుఃఖమయీ సదోషా

సంసారపాశా జనమోహకర్త్రీ |

సంతాపకోశా భజితాచయేన వృధాగతం॥

తా॥ చింతపీడి దుఃఖమయమైనదిన్ని సంసారమున దారమువంటి చిన్ని దోషముతో కూడినదిన్ని జనులకుఅజ్ఞానమును కలగ జేసెడుదిన్ని సంతాపమునకు బాకకొనమువంటిదియైన స్త్రీ యెవనిచే పొందబడినచో వానిజన్మము వ్యర్థము.

౨౦॥ ఆనందకందర్పనిధానరూపా రణత్కృతకంకణనూపురాఢ్యా

నాస్వాదితాయేనసుధా ధరస్థావృధా॥

౩౦

తా॥ ఆనందమునకున్ను మన్నధునికిన్ని పునికిపట్టైన ఆకారము గలిగిన్ని శబ్దించుదున్న కంకణ నూపురములచే ప్రకాశించెడు దిన్ని అమృతమయమైన పెదవులతో కూడిన స్త్రీ యెవనిచే ఆస్వాదింప బడ లేదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

శుక॥ కాపట్కచేషా జనవంచికా సావిజ్ఞాత్ర దుర్గధడరీదురాశా |

సంసేవితాయేనమదామితాఢ్యావృధా॥

౩౧

తా॥ కపటవేషముతో కూడినదిన్ని జనవలచకురాజున్నచులమూత్రములకు అగడ్త వంటిదిన్ని దురాశతౌకూడినదిని యిట్టిస్త్రీ యెవనిచే కొలవబడుచున్నదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

రం॥ చంద్రదాననా సుందరి గౌరవణౌ వ్యక్తస్తసీభోగవిలాసదయౌ।

నాందోళితావై శయినేషయేనవృధా॥ ౩౨

తా॥ చంద్రముభియు సుందరమైన పసువువనై గలదై తెలియుస్తనములతౌకూడి సంభోగ విలాసమున సమర్థురాలైనస్త్రీ యెవనిచే పడకన ఊగించబడలేదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

శుక॥ ఉన్నతవేషా మదిరాసుమత్తా పాపప్రదాలోక విడంబినియా।

యోగచ్చలాయెన విభాజితాచ వృధాగతం॥ ౩౩

తా॥ మోహమును కలగజేసెడు వేషముతో కూడి మద్యముచే మత్తురాలై పాపమును కలగజేసెడు జనులకు మందతనమును కలగజేసెడు కపట యోగముతో కూడిన స్త్రీ యెవనిచే కొలవబడుచున్నదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

రం॥ అనందరూపాతరుణీనతాంగీ సద్ధర్మసంపాదనస్పష్టిరూపా।

కామాధకదాయస్య గృహేననారీవృధాగతం॥ ౩౪

తా॥ అనందమును కలగజేసెడు రూపముతో కూడి యౌవనము తౌకూడి వంగినశరీరముగలదియై మంచిధర్మములకు సాధనమైన జన్మముతౌకూడి కామాధకములనిచ్చెను స్త్రీ యెవనియింటలేదో వాని జన్మము వ్యర్థము.

శుక॥ అశౌచదేహపరితస్వభావాభుః ప్రగల్భాబలలోభశీలా।

మృషావిదస్త్రీ కలితాచయేన వృధాగతంతస్య॥ ౩౫

తా॥ పరిశుద్ధమైన శరీరములేక పాపస్వభావముతౌకూడి శరీర ప్రభావముతౌకూడి అబలాత్వముమారిలోభ నడవడికతౌకూడి అబద్ధమును చెప్పనట్టిదియైన స్త్రీ యెవనిచే కొలవ బడుచున్నదో వానిజన్మము వ్యర్థము.

రం॥ మోమోదరీహంసగతిః ప్రమత్తాసాందర్య సౌభాగ్యవతీప్రభాః॥
నిష్పీడితాదైర్ఘ్యరతౌ యథేచ్ఛంవృధాగతం॥

తా॥ మమోదరములేక హంసగుమోగూడి మదించి సాందర్య
భాగ్యముమోనుండెస్తీ యెవనిచేసంభోగమున యథేచ్ఛముగా పీడింప
బడలేదో వానిజన్మము వృధాము.

తుక॥ సంసారసదృశవనభ క్తిహీనా చిత్తస్యైరాహృదినిర్దయాదా
వివేచయోగంకలితానరేణ వృధాగతే నరన్య॥ ౩౬

తా॥ సంసారము యొక్క భావన నిదిన్ని మనస్సును
సాంగలించెడుదిన్ని మనస్సునదయలేనిదిని భాసమునో వదలి
యెవనిచే పొందబడుచున్నదో వానిజన్మః వృథాము.

రం॥ సుగంధైస్సశ్రమైః స్వశయ్యతా
వసంతఃకుతుః పూజకమాశ్చ చందః॥
యదానా స్తిభ్రంస్తవం నరక తం
తతఃకింతతః కింతత కింతతః ౩౭

తా॥ మంచి గంధములమై ప్రియులమోశూడిన పడికత్తి
వసంతకుతువు భ్రన్తమాశ్రాద్రుడు యేష్వకులేదో, అష్వకుభ్ర
రుషత్వమున్నను పిచ్చుట యేభాజనము.

తుక॥ సురూపం శరీరం కళత్రం
ధనం మేరుతుల్కచక్రం
హరేరంక్రిమి నశ్చేదేత్తం
తతఃకిం తతః - తతఃకిం॥

తా॥ మంచి గూఢము ఆకారము యావనవంతురాలైన భార్య
 మేరువంతద్రవ్యము మనోహరమై అద్భుతమైన మాటలు వుండిన్ని భగ
 వంతుని పాదమున మనస్సు అగునియడల అవతలయేమి ప్రయోజనము.

కవిహృదయ శివస్వమునందు - పూర్వభాగము,

సంపూర్ణము.

